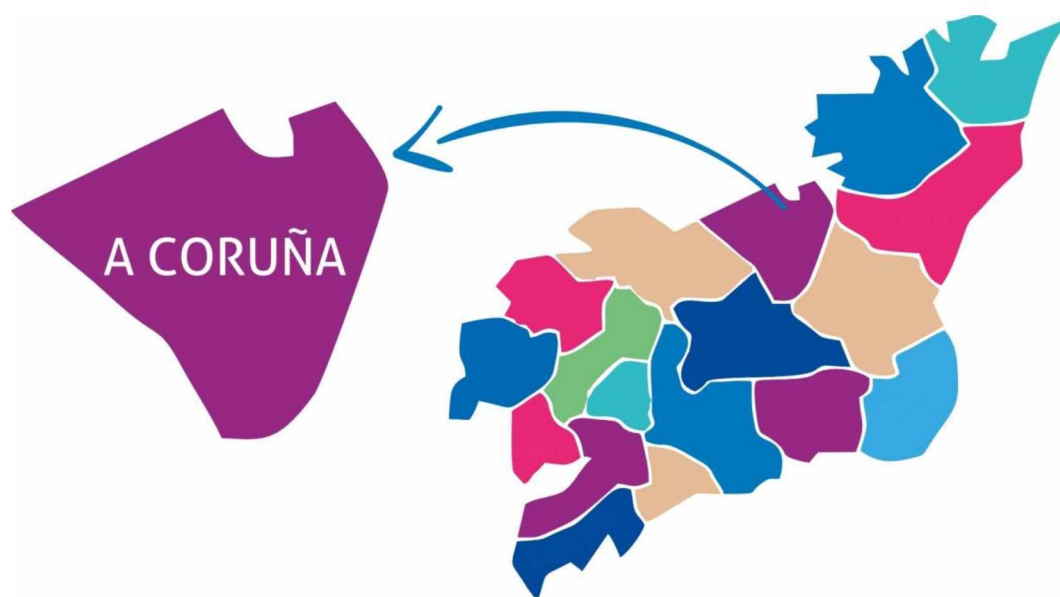

OS SERVIZOS SOCIAIS NA COMARCA DA CORUÑA

Plan de Acción de Servizos Sociais

REDE DE CONCELLOS
para o benestar

OS SERVIZOS SOCIAIS NA COMARCA DA CORUÑA

Plan de Acción de Servizos Sociais

ÍNDICE

INTRODUCCIÓN.	9
OBXECTIVOS DA DIAGNOSE.	11
ESTRUTURA DA DIAGNOSE.	14
A COMARCA DA CORUÑA.	16
1. A DINÁMICA DEMOGRÁFICA. ELEMENTOS BÁSICOS E EVOLUCIÓN.	17
1.1 A estrutura da poboación. evolución e proxeccións	17
1.2 O asentamento da poboación. Densidade, dispersión e condicións da vivenda.	23
1.3 Extracto da dinámica demográfica na Comarca da Coruña.	27
2. O CONTEXTO SOCIOECONÓMICO. ASPECTOS BÁSICOS E EVOLUCIÓN.	29
2.1 Economía, traballo e ensino.	29
2.2 A cohesión social.	33
2.3 Os gastos dos fogares.	40
2.4 Síntese do contexto socioeconómico na Comarca.	41
3. OS SERVIZOS SOCIAIS. SITUACIÓN E EVOLUCIÓN.	43
3.1 As entidades e os equipamentos de benestar na Comarca.	43
A)As Entidades de Servizos Sociais.....	44
B)Os Centros de Servizos Sociais.....	52
3.2 Os Departamentos municipais de Benestar.....	68
A)O financiamento dos Servizos Sociais.....	68
B)Os recursos humanos nos Servizos Sociais municipais.....	74
C)A actividade e os principais programas dos departamentos municipais de benestar. O Servizo de Axuda no Fogar.	76
3.3 Extracto da situación dos servizos sociais na Comarca da Coruña.	82
4. CONCLUSIÓN E RECOMENDACIÓN.	87
4.1 As principais conclusións	88
A) A evolución demográfica	88
B) O avellentamento e a soidade.	93
C) As múltiples exclusións.	98
D) Os coidados.	101
E) Os equipos locais de benestar.	104

4.2	As principais recomendacións.	107
	A) A evolución demográfica	107
	B) A soidade e o avellentamento.	114
	C) As múltiples exclusións.	122
	D) Os coidados.	128
	E) Os equipos e a continuidade das políticas de benestar.	132
4.3	Consideracións finais.	136

ÍNDICE DE IMAXES

Imaxe 1. Situación e composición da comarca da Coruña.	16
Imaxe 2. Distribución das entidades prestadoras de servizos sociais nos concellos da comarca da Coruña.	51
Imaxe 3. Distribución dos centros de servizos sociais nos concellos da comarca de A Coruña.	57

ÍNDICE DE TÁBOAS

Táboa 1. Evolucións comparadas da poboación Provincia da Coruña - Comarca da Coruña. 1998, 2007, 2017.	17
Táboa 2. Evolución da poboación dos Concellos da Comarca da Coruña. 1998, 2007, 2017.	17
Táboa 3. Distribución por tramos de idade nos concellos da Comarca da Coruña. 2017.	20
Táboa 4. Evolución da idade media na comarca da Coruña, provincia da Coruña e Galicia. 2002 – 2017.	20
Táboa 5. Saldo vexetativo dos concellos da Comarca da Coruña. 1975 - 2016.	21
Táboa 6. Índice de avellentamento e sobreavellentamento na Comarca da Coruña, Provincia da Coruña e Galicia. 2017, 2020, 2025 e 2030.	22
Táboa 7. Evolución da densidade poboacional da Comarca da Coruña por concellos. Habitantes por quilómetro cadrado. 2002 – 2017.	25
Táboa 8. Evolución do PIB por habitante en €. Galicia, Provincia, Comarca da Coruña e Concellos. 2010 – 2014.	29
Táboa 9. Distribución da poboación por nivel de estudos. Galicia, provincia e Comarca da Coruña. 2011.	33
Táboa 10. Evolución da Taxa de risco de pobreza ou exclusión social (estratexia Europa 2020). Galicia, provincia e Área do Barbanza-Noia da Coruña. 2011 – 2016.	34
Táboa 11. Evolución dos Ingresos mensuais dos fogares e dos Ingresos por persoa. Galicia, provincia e Área da Coruña. 2011 – 2016.	35
Táboa 12. Evolución da Renda dispoñible bruta por habitante. Galicia, Provincia, Comarca da Coruña e Concellos. 2010 – 2015.	35
Táboa 13. Evolución da estrutura de ingresos dos fogares, en porcentaxe. Galicia e provincia. 2011 – 2016.	36
Táboa 14. Evolución do peso das prestacións sobre a renda dispoñible bruta por habitante. Galicia, Provincia, Comarca da Coruña e Concellos. 2010 – 2015.	37
Táboa 15. Evolución da mediana de ingresos do fogar atendendo á súa fonte principal. Galicia e provincia. 2011 – 2016.	38
Táboa 16. Distribución dos centros de servizos sociais da comarca da Coruña segundo o seu ámbito de actuación.	58
Táboa 17. Número dos centros de servizos sociais da comarca da Coruña (excluindo o Concello de A Coruña), segundo a súa tipoloxía, titularidade, concello no que se localiza e número de prazas totais autorizadas.	58
Táboa 18. Número dos centros de servizos sociais do Concello da Coruña segundo a súa tipoloxía, titularidade e número de prazas totais autorizadas.	60
Táboa 19. Evolución ratio de cobertura, número de centros e prazas nos centros de atención ás persoas maiores 2005 – 2017.	66
Táboa 20. Orzamento municipal dos Concellos da Comarca da Coruña para o exercicio 2018, importe do programa de “Servizos Sociais e promoción social” dos orzamentos municipais e % do programa sobre o orzamento municipal.	69
Táboa 21. Achegas realizadas pola Deputación da Coruña ós concellos da comarca da Coruña en concepto de financiamento dos servizos sociais comunitarios. Anos 2016 – 2018.	71
Táboa 22. Achegas realizadas pola Xunta de Galicia ós concellos da comarca da Coruña en concepto de financiamento dos servizos sociais comunitarios. Anos 2016 – 2018.	72
Táboa 23. Número de profesionais segundo ocupación e concello que forman parte dos equipos de servizos sociais na Comarca da Coruña. 2018.	74
Táboa 24. Número de horas prestadas e usuarios/as atendidos/as segundo a modalidade de SAF libre concorrencia e dependencia nos concellos da Comarca da Coruña. 2018.	78
Táboa 25. Ratio de cobertura do servizo de SAF segundo as modalidades de libre concorrencia e dependencia nos concellos da Comarca da Coruña. 2018.	78
Táboa 26. Número de horas prestadas do SAF libre concorrencia nos concellos menores de 20.000 habitantes da Comarca da Coruña 2016 - 2018.	79

Táboa 27. Importe das achegas realizadas pola Deputación da Coruña para o financiamento do SAF libre concorrencia nos concellos menores de 20.000 habitantes da Comarca da Coruña. 2016 - 2019.	80
Táboa 28. Tipo de xestión do servizo de axuda no fogar nos concellos da comarca da Coruña en función da súa modalidade e número de persoal encargado da coordinación e da prestación directa do servizo. 2018.	81

ÍNDICE DE GRÁFICOS

Gráfico 1. Pirámide de poboación Comarca da Coruña, 2017.	18
Gráfico 2. Distribución da poboación por grupos de idade. Comarca da Coruña. 2017.	19
Gráfico 3. Evolución da pirámide poboacional da Comarca da Coruña, anos 1998- 2007 e 2017.....	19
Gráfico 4. Evolución do saldo vexetativo da Comarca da Coruña. 1975 - 2016.....	21
Gráfico 5. Saldo migratorio da Comarca da Coruña. 1998 – 2016.....	22
Gráfico 6. Pirámide de poboación da Comarca da Coruña, 2030 en base a proxeccións de poboación.	23
Gráfico 7. Evolución da composición dos fogares da comarca da Coruña . 2001-2011.....	26
Gráfico 8. Estrutura do tecido empresarial da Comarca da Coruña por condición xurídica. 2014.	31
Gráfico 9. Evolución da afiliación á Seguridade Social por réximes na Comarca da Coruña. 2011-2018.	32
Gráfico 10 Evolución do custo mensual das hipotecas activas. Galicia, provincia e Concellos galegos. 2011-2018.....	40
Gráfico 11. Finalidade das achegas recibidas polos concellos da comarca da Coruña da administración autonómica e provincial para o financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais. Ano 2018.	73

Introdución.

A Diagnose sobre os servizos sociais na Comarca da Coruña forma parte da serie de documentos diagnósticos que integran o Plan de Acción de servizos sociais da Deputación da Coruña.

O Plan de Acción de servizos sociais da Deputación da Coruña ten como obxectivo dotar á Deputación dun marco estratéxico para o desenvolvemento das políticas de benestar na provincia en relación cos Concellos menores de 20.000 habitantes e coas entidades sociais do territorio.

Este novo marco susténtase na axeitada interpretación do contexto demográfico e socioeconómico do territorio como elemento fundamental para a construción conxunta dun novo modelo de política pública que dea resposta á evolución das necesidades sociais. É, neste sentido, onde radica a importancia de contar non unicamente con datos fiables e actualizados sobre a realidade na que vimos traballando dende os departamentos de servizos sociais, senón dunha adecuada interpretación dos mesmos que nos leve a deseñar medidas efectivas no camiño cara a construción de sociedades máis xustas e con maior benestar.

Deste xeito, se ben a Diagnose que aquí se presenta é un apartado fundamental no conxunto do Plan de Acción, a incorporación dun sistema de traballo participativo leva a transcender ós meros datos a través da obtención de diferentes interpretacións das súas causas e dos fenómenos que os xeran. Así, se ben as problemáticas sociais se poden definir en termos de políticas públicas como *wicked problems* ou problemas malvados debido ás súas múltiples relacións cruzadas, non é posible o deseño dun Plan de Acción efectivo sen asumir tanto a complexidade das propias situacións sociais como a multiplicidade das visións que os actores da política teñen sobre os mesmos, aspectos estes que serán a base das medidas deseñadas dentro do propio Plan de Acción da Deputación.

Con todo, e aínda que a existencia de matices na interpretación da realidade social é un elemento consubstancial ás propias políticas sociais, existen aspectos cuantificables que evidencian a presenza de situacións definidas comunmente como non desexadas sobre as que é preciso incidir dende os poderes públicos. Así, realidades como o devalo demográfico xeral ou o despoboamento de zonas importantes do territorio, o avellentamento ou a presenza de núcleos salientables de exclusión social constitúen realidades que, conxuntamente con outras, marcan e marcarán a actuación dos departamentos de benestar social a medio prazo.

Dentro deste esquema xeral é onde cobra especial valor a obtención de datos fiables sobre a realidade social e sobre a actividade que están a realizar os departamentos municipais de servizos sociais.

A continuación preséntase a Diagnose sobre a situación dos servizos sociais na Comarca da Coruña como parte dos traballos de diagnose, do territorio provincial e das comarcas da provincia, a partir dos cales se elabora o Plan de Acción de servizos sociais.

Obxectivos da diagnose.

A Diagnose dos Servizos Sociais da Comarca da Coruña enmarcarse nos traballos do Plan de Acción de Servizos Sociais da Deputación da Coruña e, como tal, é a ferramenta que utilizará a Deputación para conformar o seu marco de actuación e a súa relación cos Concellos e coas Entidades Sociais en relación ás políticas de benestar.

O **obxectivo da Diagnose do Plan de Acción de Servizos Sociais** é o seguinte:

A Diagnose do Plan de Acción de Servizos Sociais da Deputación da Coruña ten como obxectivo fornecernos de datos oficiais, fiables e contrastados sobre a situación demográfica e socioeconómica do territorio, así como sobre a actuación que as administracións locais están a levar a cabo en relación ás políticas de benestar. Esta recompilación de información será unha parte fundamental sobre a que deseñar o conxunto de medidas que conformen o Plan de Acción, así como a liña de base sobre a cal realizar o seguimento posterior da súa efectividade no marco dun novo modelo de relación entre administracións e entes sociais no seu traballo de procura na mellora da autonomía das persoas.

Para facer fronte a este obxectivo xeral, a Diagnose do Plan de Acción de Servizos Sociais realizou as seguintes tarefas:

- Análise de fontes estatísticas oficiais galegas e estatais.
- Análise documental de publicacións oficiais e de recoñecido prestixio.
- Análise da normativa e dos actos administrativos propios da Deputación e dos Concellos relacionados coas políticas de benestar.
- Análise do Rexistro Unificado de Entidades Prestadoras de Servizos Sociais da Xunta de Galicia.
- Análise do Sistema de Información de Usuarios dos Servizos Sociais (SIUSS)
- Recompilación de información cuantitativa municipal relacionada coa dotación de recursos dos departamentos de benestar.
- Outras.

Un dos elementos máis importantes do Plan de Acción e da Diagnose como unha das súas partes centrais, é o conxunto de valores sobre os que se sustenta e que, polo tanto, serán os que guíen o seu desenvolvemento. Estes valores, dun xeito coherente coa Lei 13/2008 de Servizos Sociais de Galicia, aterran o marco normativo vixente á actuación da Deputación da Coruña dentro da súa misión global de apoiar ós Concellos, con especial atención ós de menos de 20.000 habitantes, de modo que supoñen non só a nosa interpretación da lexislación senón os principios que a Deputación

Ile traslada a tódalas actuacións e ós modelos de relación enmarcados dentro do propio Plan de Acción.

Os valores do Plan de Acción de Servizos Sociais da Deputación da Coruña son os seguintes:

- **Compromiso.** O Plan de Acción de Servizos Sociais supón o compromiso da institución coa cidadanía e cos equipos dos Concellos á hora de responder ás demandas sociais e prestar servizos de calidade que promovan e melloren a autonomía das persoas.
- **Solidariedade.** O Plan de Acción define un marco de relación estable entre a Deputación e os Concellos que garante a sustentabilidade dos servizos sociais comunitarios a través da dotación de recursos e de ferramentas compartidas, poñendo a primeira pedra para a creación da Rede de Concellos para o Benestar. A través do valor da solidariedade garántese que a Rede de servizos sociais comunitarios estea ó alcance de toda a cidadanía da provincia, eliminando as fendas territoriais e promovendo o acceso universal.
- **Integración.** O Plan de Acción contén a creación dun modelo de apoio institucional e técnico que a Deputación da Coruña poñerá a disposición dos Concellos. Este modelo garantizará que a asistencia técnica da Deputación chegue a tódolos equipos municipais dando unidade ás intervencións dentro da necesaria adaptación ás realidades locais.
- **Participación.** O Plan de Acción constrúese sobre a base da participación das persoas profesionais dos servizos sociais tanto nos Concellos como nas Entidades Sociais, e mantén ese espírito a través da creación de espazos de reflexión conxunto para compartir experiencias e mellorar na prestación de servizos. A participación é un elemento consubstancial á Rede e á mellora continua, ademais de constituír a base para a co-responsabilidade dos membros da Rede e para o seu compromiso.
- **Proximidade.** O Plan de Acción ten como un dos seus alicerces fundamentais o achegamento tanto á realidade social de cada contexto de referencia como o achegamento ás persoas como xeito de fomentar a súa autonomía. A proximidade dos equipos ás persoas e a proximidade do apoio técnico ós equipos son elementos constituíntes do novo modelo de política de benestar e teñen no fomento do traballo relacional o seu máximo expoñente.
- **Liderado público.** O liderado público das políticas de benestar potencia e dálle forza ás iniciativas de coordinación e complementariedade coas entidades do terceiro sector. O liderado público é a garantía de que a cidadanía pode exercer os seus dereitos sociais con independencia das súas posibilidades ou localización territorial. O liderado público da rede de axentes que traballan nas políticas de benestar afianza as súas capacidades, multiplica o efecto das súas intervencións, posibilita a participación da cidadanía e garante a resposta ás necesidades sociais.

- **Intelixencia.** O Plan de Acción comprende no seu seo un importante abano de información sobre a realidade dos servizos prestados polos Concellos e polas entidades sociais no territorio. Estes datos, así como diferentes propostas especificamente deseñadas para mellorar a toma de información e a súa xestión para incrementar a coordinación local e o rendemento dos servizos, serán elementos básicos á hora de planificar o desenvolvemento das actuacións e xerar maior coñecemento sobre as intervencións. O coñecemento e a intelixencia nos servizos sociais son elementos sobre o que pivotará o desenvolvemento da Rede e a adaptación dos servizos á realidade social.
- **Diversidade.** A diversidade é o valor sobre o que se asenta tanto a especificidade comarcal das análises e das actuacións territoriais de proximidade contempladas no Plan de Acción, como o recoñecemento da complexidade social á que ten que dar resposta os servizos sociais locais. Esta crecente diversidade social comporta un esforzo por parte dos equipos técnicos á hora de adaptarse ás diferentes circunstancias e, polo tanto, a necesidade de maior apoio, maiores recursos e mellores ferramentas á hora de deseñar intervencións no territorio.

Ademais, e na liña mencionada de coherencia coa normativa de referencia, o Plan de Acción asume como propios os principios xerais presentes no Art. 4 da Lei 13/2008 de Servizos Sociais de Galicia que son: (I) a universalidade; (II) a prevención; (III) a responsabilidade pública; (IV) a igualdade; (V) a equidade; (VI) a solidariedade; (VII) a atención integral e personalizada; (VIII) a autonomía persoal e vida independente; (IX) a participación; (X) a integración e normalización; (XI) a globalidade; (XII) a descentralización e proximidade; (XIII) a coordinación; (XIV) a economía, eficacia e eficiencia; (XV) a planificación; e (XVI) a avaliación e a calidade.

Estrutura da Diagnose.

A Diagnose dos Servizos Sociais da Comarca da Coruña, para a consecución dos obxectivos establecidos no punto previo, aséntase sobre a análise, tanto a nivel comarcal como na desagregación para os Concellos que a compoñen (o Concello de Abegondo, Arteixo, Bergondo, Cambre, Carral, A Coruña, Culleredo, Oleiros e Sada) dunha serie de indicadores agrupados atendendo ós seguintes contidos:

- Análise **demográfica**, atendendo á evolución da **estrutura poboacional** e ás proxeccións sobre poboación. Un dos apartados a salientar dentro do estudo das variables demográficas é o asentamento da poboación no territorio, de tal xeito que serán analizadas as dinámicas demográficas a nivel parroquial e o grao de dispersión da poboación na comarca.
- Análise **socioeconómica**. Co obxectivo de estudar o contexto de actuación de carácter socioeconómico, analizaranse elementos como o nivel de renda dos habitantes da comarca, o nivel formativo, a existencia e a evolución do desemprego, ou a conformación dos ingresos dos fogares.
- Análise da **actividade e dos recursos** dos departamentos de benestar social. Dentro deste apartado, estudaranse os principais indicadores relacionados coa actividade dos servizos sociais, a composición dos diferentes departamentos municipais ou as entidades que conforman o Terceiro Sector de Acción Social na comarca e nos seus diferentes Concellos así como os equipamentos e recursos dispoñibles en materia de servizos sociais na zona.
- Finalmente, achegaranse as **conclusións e recomendacións** da análise cuantitativa realizada, que conformarán o contexto para a definición dos principais eixos estratéxicos do Plan de Acción e que, de xeito coherente cos deseñados a nivel provincial, serán aterrados á realidade específica da Comarca e dos Concellos.

As principais fontes de información utilizadas para a elaboración desta Diagnose correspóndense ós Institutos de Estatística tanto galegos (Instituto Galego de Estatística) como estatal (Instituto Nacional de Estadística). Estas fontes son complementadas con diferentes recursos especializados de recoñecido prestixio relacionadas, con informes oficiais procedentes da Deputación da Coruña e dos propios Concellos, así como con datos procedentes da Consellería de Política Social, entre os que salienta o Sistema de Información de Usuarios de Servizos Sociais. Neste último sentido salienta a utilización do Rexistro Unificado de Entidades Prestadoras de Servizos Sociais como fonte oficial sobre a que realizar os estudos das entidades e dos centros que prestan servizos no territorio.

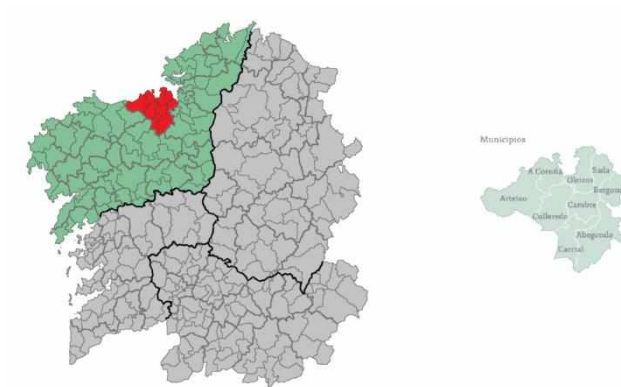
Ademais, é preciso mencionar que serán estudados os orzamentos e os equipos que os Concellos teñen a disposición do público nos seus diferentes departamentos de Servizos Sociais locais, de tal xeito que se conformará unha imaxe tanto do territorio, das condicións da cidadanía e dos recursos

(tanto públicos, sociais como privados) que actúan no territorio dentro das políticas de benestar, completando así unha visión integral da política.

A comarca da Coruña.

A comarca da Coruña está composta polos concellos de Abegondo, Arteixo, Bergondo, Cambre, Carral, A Coruña, Culleredo, Oleiros e Sada. Concentran unha extensión duns 470 qm², e preto dos 400.000 habitantes. O partido xudicial da Coruña abarca os concellos de Arteixo, A Coruña, Cambre, Carral, Culleredo e Oleiros (xunto con Cerceda); mentres que os concellos de Abegondo, Bergondo e Sada pertencen ó partido xudicial de Betanzos. Linda xeograficamente co océano Atlántico polo norte, polo sur coa comarca de Ordes, polo leste coa de Betanzos e polo oeste coa comarca de Bergantiños.

Imaxe 1. Situación e composición da comarca da Coruña.

Fonte: AGADER e Wikipedia.

O territorio ten unha actividade marcada fortemente polo concello da Coruña como centro socioeconómico da comarca. Ademais, a economía da comarca diversifícase ao longo da área metropolitana en actividades económicas relacionadas co sector servizos, o comercio, e a industria.

A continuación procederase á análise dos diferentes apartados mencionados, iniciando así a Diagnose sobre os Servizos Sociais na Comarca da Coruña como paso previo á elaboración do Plan de Acción.

1. A dinámica demográfica. Elementos básicos e evolución.

Un dos elementos centrais da Diagnose é a análise das principais dinámicas demográficas presentes no territorio co obxectivo de conformar unha imaxe sobre a evolución da poboación que será básica á hora de establecer un proceso de planificación das posibles necesidades e dos recursos a poñer á disposición da cidadanía para garantir os seus dereitos.

Neste sentido, o apartado actual amosa un salientable abano de indicadores demográficos oficiais nos que se verán reflectidas as dinámicas poboacionais a nivel comarcal e a nivel municipal, ás que se lle engadirán as proxeccións oficiais sobre a dinámica demográfica futura, conformando así unha parte do pano de fondo sobre o que actuarán as políticas de benestar, é dicir, as persoas.

1.1A ESTRUCTURA DA POBOACIÓN. EVOLUCIÓN E PROXECCIÓNS

A poboación da comarca da Coruña ascende no ano 2017 a case 400.000 habitantes, que corresponden ó 14,72% da poboación galega e ao 35,59% da poboación da provincia da Coruña.

Como se observa na seguinte táboa, a poboación da comarca da Coruña presenta un ascenso, primeiro de 34.170 habitantes no período 1998-2007 e posteriormente de 14.114 entre 2007 e 2017, isto supón un incremento de 48.284 persoas en dúas décadas.

Táboa 1. Evolucións comparadas da poboación Provincia da Coruña - Comarca da Coruña. 1998, 2007, 2017.

Territorio	1998	2007	2017
Provincia da Coruña	1.106.325	1.132.792	1.120.294
Comarca de Coruña	350.446	384.616	398.730

Fonte: IGE.

A evolución da poboación na comarca da Coruña diferénciase da provincia ó darse na comarca un ascenso continuado ó longo do período, sen baixadas de poboación.

Os datos que amosan a evolución dos diferentes Concellos que forman parte da Comarca recóllense na seguinte táboa.

Táboa 2. Evolución da poboación dos Concellos da Comarca da Coruña. 1998, 2007, 2017.

Territorio	1998	2007	2017
Concello de Abegondo	5.451	5.808	5.467

Territorio	1998	2007	2017
Concello de Arteixo	21.290	27.713	31.534
Concello de Bergondo	5.817	6.540	6.623
Concello de Cambre	16.401	22.513	24.348
Concello de Carral	5.212	5.647	6.237
Concello da Coruña	243.134	244.388	244.099
Concello de Culleredo	18.743	26.707	29.982
Concello de Oleiros	24.102	31.694	35.198
Concello de Sada	10.296	13.606	15.242
Total Comarca da Coruña	350.446	384.616	398.730

Fonte: IGE.

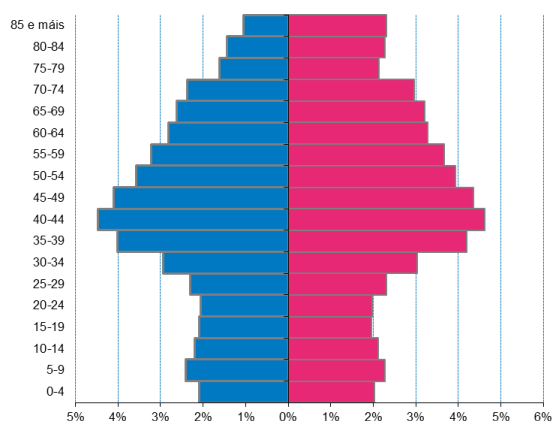
Os datos da táboa amosan unha evolución por concellos que denota homoxeneidade na comarca, xa que a totalidade de municipios incrementa o seu número de habitantes, se ben no caso de A Coruña diminúe de xeito case imperceptible entre os anos 2007 e 2017.

Con todo, hai matices entre os concellos, de tal xeito que Concellos que incrementaron no período analizado a súa poboación en menos dun 20% está Abegondo (con 16 persoas máis incrementa nun 0,29%), A Coruña (cun aumento do 0,40%), Bergondo (conta con 809 persoas que implican un aumento de case o 14% da súa poboación dende o ano 1998) e Carral (que ascende nun 19,67% o incrementar o número de habitantes en 1.025).

Tanto Arteixo, coma Cambre, Oleiros e Sada, incrementan a súa poboación entre o 46-49% en relación ao ano 1998. O concello de Culleredo é o que experimenta un maior incremento da súa poboación cun 60%. Pasando dos 18.743 habitantes no ano 1998 aos 29.982 no ano 2017.

Polo que respecta á estrutura da poboación, o seguinte gráfico reflicte a pirámide poboacional da Comarca da Coruña, mostrando a composición da cidadanía da comarca, por sexo e tramos de idade.

Gráfico 1. Pirámide de poboación Comarca da Coruña, 2017.

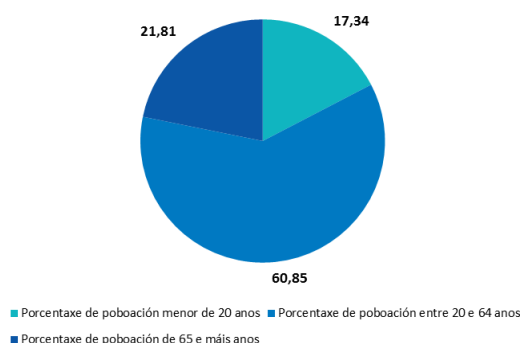

Fonte: IGE.

Tal e como se observa no gráfico, a estrutura da pirámide poboacional da Comarca caracterízase pola diferenza entre tres grandes bloques de idade. En primeiro lugar, os/as menores de 30 anos nos que ningún sexo ni tramo de idade supera o 2,4% da poboación. En segundo lugar, a poboación de idade

media, entre os 30 e os 64, que contan cun peso maior na sociedade superando cada tramo o 3%, e acadando mesmo o 4,5% e 4,6% (homes e mulleres respectivamente) entre os 40 e os 44 anos; idades que marcan un punto de inflexión. A partir dos 45 anos, os tramos empezan a diminuír progresivamente ata a poboación de maior idade. Con todo, hai que destacar a situación que presenta a poboación feminina maior de 80 anos, que aumenta o seu peso con respecto ó tramo anterior, e son o dobre que o colectivo masculino; ; indicativo dunha maior esperanza de vida entre a poboación feminina da comarca.

Gráfico 2. Distribución da poboación por grupos de idade. Comarca da Coruña. 2017.

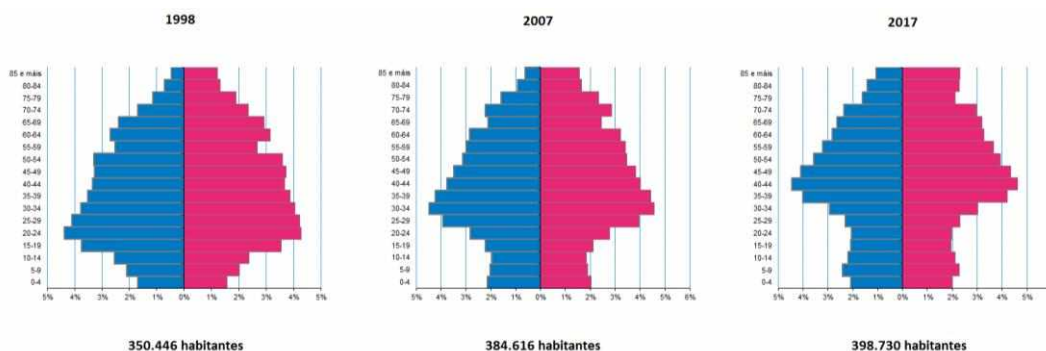

Fonte: IGE.

A distribución da poboación por idades que recolle o gráfico anterior amosa, para o ano 2017, que a poboación menor de 20 anos da comarca acada o 17% poboación, sendo o grupo de menor representación cunha diferenza de 4 puntos co grupo de maiores de 65 anos, quen representa o 22%. Así, o 61% da poboación da comarca está formada polas persoas de entre 20 e 64 anos.

A fotografía da distribución actual da poboación na Comarca é resultado da evolución observada ó longo dos últimos anos nos que se produce un proceso de lixeiro avellentamento da poboación unido a un descenso da natalidade. Este proceso, como se observa na evolución das pirámides do gráfico 3, comporta unha progresiva redución da base da pirámide, representación das persoas de menor idade, acompañada dun incremento da parte superior da pirámide, composta polas persoas de maior idade.

Gráfico 3. Evolución da pirámide poboacional da Comarca da Coruña, anos 1998- 2007 e 2017.

Fonte: IGE.

As imaxes da evolución da pirámide de poboación da comarca permiten identificar graficamente o proceso que se vén comentando. É dicir, un déficit nas idades temperás (a base da pirámide é cada vez máis estreita) xunto cun progresivo incremento da esperanza de vida (que comporta un avellentamento da poboación).

Esta estrutura demográfica comarcal trasládase á realidade municipal que presenta, por grandes grupos de idade, a seguinte distribución.

Táboa 3. Distribución por tramos de idade nos concellos da Comarca da Coruña. 2017.

Territorio	Menores de 20 anos	Entre 20 e 65 anos	Maiores de 65 anos
Concello de Abegondo	13%	57%	30%
Concello de Arteixo	19%	65%	15%
Concello de Bergondo	14%	57%	28%
Concello de Cambre	19%	64%	17%
Concello de Carral	17%	58%	25%
Concello da Coruña	16%	60%	24%
Concello de Culleredo	21%	63%	16%
Concello de Oleiros	20%	61%	19%
Concello de Sada	17%	59%	23%
Total Comarca da Coruña	17%	61%	22%

Fonte: IGE.

Desta forma, tal e como se pode observar nos datos da táboa anterior, o grupo de menos de 20 anos acada o 20% da poboación unicamente nos concellos de Culleredo e Oleiros. No resto dos concellos a poboación menor de 20 anos non acada esta porcentaxe e son Abegondo e Bergondo nos que a poboación máis nova ten unha menor presenza co 13% e 14% respectivamente.

Os concellos que presentan unha menor porcentaxe de persoas maiores de 65 anos na súa sociedade son Arteixo (15%) e Culleredo (16%). Abegondo (cun 30%) seguido de Bergondo (28%) e Carral (25%) son os concellos que superan un cuarto da súa poboación en idades superiores ós 65 anos.

Así, a distribución da poboación por tramos de idade nos concellos da comarca mostran como os concellos de Arteixo, Culleredo e Cambre son os que contan cunha sociedade menos avellentada.

Outro dos elementos que achega información sobre a evolución da poboación e, máis concretamente sobre o proceso de avellentamento, é a idade media das persoas que habitan a comarca en comparación cos da provincia e do conxunto de Galicia.

Táboa 4. Evolución da idade media na comarca da Coruña, provincia da Coruña e Galicia. 2002 – 2017

Territorio	2002	2007	2017
Galicia	42,89	44,22	46,76
Provincia da Coruña	42,49	43,87	46,46
Comarca da Coruña	41,68	42,77	45,12

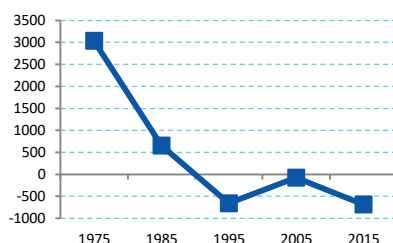
Fonte: IGE.

A comarca da Coruña presenta uns datos de idade media lixeiramente inferiores á media galega e da provincia da Coruña ó longo de todo o período analizado. Con todo, a evolución amosa unha idade media cada vez maior, pasando dos 42 anos no ano 2002 aos 45 no 2017.

Por outro lado, a análise da evolución que veñen experimentando os nacementos e as defuncións no conxunto da comarca presenta con claridade o proceso de devalo na natalidade na comarca, mostrando o saldo vexetativo desta unha tendencia negativa.

Se ben nos anos 70 e 80 o saldo é positivo, a progresiva diminución deste acaba signo negativo a partir de mediados dos 90. A evolución a partir de entón é negativa aínda que non moi pronunciada e de xeito regular (sen grandes descensos, nin ascensos). O saldo vexetativo comarcal do ano 2015 presenta uns datos en negativo de 684 persoas, o máis baixo en toda a serie de anos analizados.

Gráfico 4. Evolución do saldo vexetativo da Comarca da Coruña. 1975 - 2016.

Fonte: IGE. INE. Movemento natural da poboación.

Os concellos da comarca da Coruña presentan dinámicas paralelas, coa excepción dos saldos positivos dos concellos de Arteixo, Cambre e Culleredo. O resto de concellos da comarca presentan nunha dinámica vexetativa negativa.

Táboa 5. Saldo vexetativo dos concellos da Comarca da Coruña. 1975 - 2016.

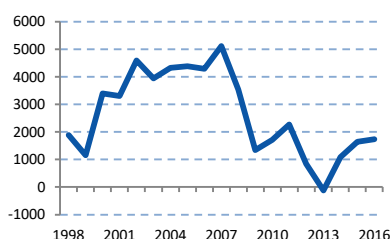
Territorio	1975	1985	1995	2005	2015
Concello de Abegondo	7	-9	-57	-35	-63
Concello de Arteixo	101	53	27	125	70
Concello de Bergondo	-1	-27	-37	-31	-55
Concello de Cambre	35	1	31	117	16
Concello de Carral	17	-18	-25	-29	-34
Concello da Coruña	2.763	616	-576	-351	-568
Concello de Culleredo	85	23	54	137	6
Concello de Oleiros	24	30	-18	-6	-36
Concello de Sada	4	-15	-59	-3	-20

Fonte: IGE. INE. Movemento natural da poboación.

No referente ó saldo migratorio, a comarca da Coruña presenta unha evolución na que, dende o ano 1998 ata o ano 2007, os concellos coruñeses recibiron (en dinámica ascendente) cada vez máis persoas (superando as 5.000 no ano 2007). A partir deste ano, a intensidade da inmigración foi menor. O único ano do período analizado, 1998 – 2016, que presenta saldo negativo é 2012 con -120 persoas.

Deste xeito, a demografía da comarca vese nutrida pola chegada continua de xente. No tocante ao saldo interno, cabe constatar que tanto o saldo intraprovincial (movementos dentro da provincia) coma a diferenza co resto de Galicia é de balance positivo en toda a serie analizada, a única excepción aparece no saldo intraprovincial do 2010 con -124 persoas. No saldo externo existe unha dinámica diferencial relevante. Mentres que (a excepción do ano 2013) o saldo migratorio en relación co estranxeiro é positivo, en relación co resto de España presenta unha dinámica negativa na maioría dos anos analizados (só presentan saldo positivo os anos do 2008 ó 2011). Así, e con todo, o resultado do saldo externo presenta signo positivo en toda a serie agás o ano con -793 persoas.

Gráfico 5. Saldo migratorio da Comarca da Coruña. 1998 – 2016

Fonte: IGE

Os datos sobre a estrutura demográfica comarcal manifestan un progresivo avellentamento da poboación, polo que é preciso facer referencia ós índices de avellentamento e sobreavellentamento, como elementos de referencia para a análise deste fenómeno demográfico. O índice de avellentamento amosa o número de persoas de 65 ou máis anos por cada 100 menores de 20 anos, en tanto que o índice de sobreavellentamento relaciona as persoas de 85 ou máis anos por cada 100 de 65 ou menos anos.

Táboa 6. Índice de avellentamento e sobreavellentamento na Comarca da Coruña, Provincia da Coruña e Galicia. 2017, 2020, 2025 e 2030.

Índice	2017	2020	2025	2030
Índice de avellentamento A Coruña comarca	126,3	132,6	151,9	185,1
Índice de avellentamento A Coruña	148,98	156,2	177,2	213,1
Índice de avellentamento Galicia	154,77	162,5	185,1	223,6
Índice de sobreavellentamento A Coruña comarca	15,1	17	16,8	17,3
Índice de sobreavellentamento A Coruña	16,35	18,3	17,9	18,3
Índice de sobreavellentamento Galicia	17,48	19,4	18,9	19

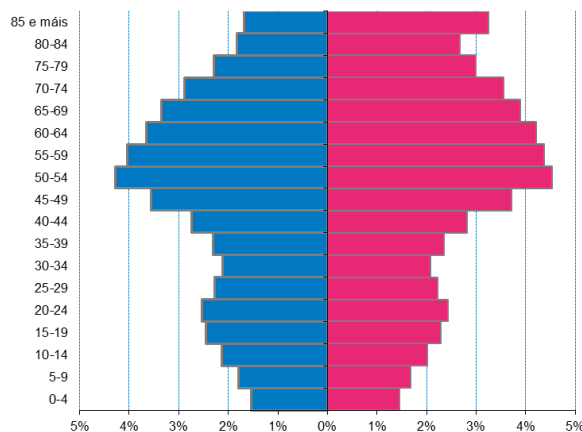
Fonte: IGE

A comarca da Coruña presenta uns índices de avellentamento inferiores aos índices da provincia da Coruña e de Galicia, se ben as proxeccións amosan un continuo e progresivo avellentamento cara o 2030.

Polo que respecta ó índice de sobreavellentamento, na actualidade está por debaixo do que presentan os territorios de referencia, situación que mantén nas proxeccións a futuro.

Deste xeito, as proxeccións da poboación da Comarca da Coruña previstas para o 2030 caracterízanse pola dinámica de avellentamento da poboación e de incremento da esperanza de vida, obtendo a seguinte representación da pirámide poboación da Comarca para o 2030.

Gráfico 6. Pirámide de poboación da Comarca da Coruña, 2030 en base a proxeccións de poboación.

Fonte: IGE

A estrutura demográfica prevista supón a continuidade da evolución observada ata a actualidade. A pirámide poboacional para o 2030 da Comarca presenta unha poboación total de 394.731 habitantes, é dicir, 3.999 persoas menos, iniciando unha dinámica de perda de poboación.

A pirámide está formada por unha base estreita, onde os menores de 10 anos non acadan o 2% por tramo de idade; mentres que as cohortes de entre 10 a 44 anos presentan un peso de algo máis do 2% por tramo, sen chegar ao 3% en ningún dos casos. Os maiores de 45 anos superan a barreira do 3%, en especial as cohortes de entre 50 e 54 anos (treito de idade máis representativo cun 4,3% no caso dos homes e un 4,5% no caso das mulleres). A partir dos 70 anos a poboación descende do 3% no caso dos homes, mentres que no sexo feminino, a lonxevidade é moito maior, chegando as mulleres maiores de 85 anos a representar máis do 3% do total da poboación da comarca.

1.20 ASENTAMENTO DA POBOACIÓN. DENSIDADE, DISPERSIÓN E CONDICIÓNS DA VIVENDA.

Un dos elementos determinantes para o deseño de políticas de benestar adaptadas á poboación é o seu modelo de asentamento e de ocupación do territorio. Neste sentido, a comarca da Coruña, nos nove concellos que a forman, contan cun total de 93 parroquias e 826 entidades singulares.

O concello de Abegondo, concentra un 18% da súa poboación na parroquia de Mabegondo (San Tirso) (974 habitantes). Superando o 10% está Abegondo (Santa Eulalia) e Crendes (San Pedro) con 747 e 694 habitantes respectivamente. Pola contra, o resto de parroquias (16 de 19) non supera o 10% da poboación municipal, e como máximo expoñente está Cerneda (San Salvador) que con 75 habitantes concentra un 1,37% da poboación do concello de Abegondo. Se ben este municipio perde habitantes dende o ano 2000 (poucos, -127), as parroquias presentan diferencias entre elas, gañando

poboación 6 parroquias e Presedo (Santa María) que continua no 2017 cos 140 habitantes cos que contaba no 2000. Hai, polo tanto, 12 parroquias que perden poboación.

No caso de Arteixo, o 41% da poboación concéntrase na parroquia de Arteixo (Santiago), centro urbano do concello con 13.038 habitantes. Esta parroquia aumenta un 80% a súa poboación dende o ano 2000 ao gañar 5.807 habitantes. Pastoriza (Santa María) abarca o 23% da masa social municipal con 7.234 habitantes. E, a parte de Oseiro (San Tirso) que abarca un 17% da poboación, o resto de parroquias (10) non superan o 6% da poboación, sendo Sorrizo (San Pedro) a parroquia menos habitada con 194 habitantes (0,6% da poboación). 6 das 13 parroquias gañan poboación dende o ano 2000, entre elas as 5 con máis poboación.

Bergondo (San Salvador) é a única parroquia do concello de Bergondo que perde poboación dende o ano 2000 (52 habitantes menos). Esta parroquia concentra ao 22% dos habitantes do concello, ao igual que Guísamo (Santa María). O 56% restante repártese entre 7 parroquias, onde en todas se gaña poboación.

No concello de Cambre, o 38% da poboación sitúase na parroquia do Temple (Santa María) con 9.323 habitantes. Cambre (Santa María) acolle a 6.968 persoas (29% da poboación municipal). As 10 parroquias restantes, suman o 33% da poboación. Tódalas parroquias de Cambre gañan poboación dende o ano 2.000, inclusive Meixigo (San Lourenzo) que como parroquia menos habitada pasa de 174 habitantes a 230.

No caso de Carral, máis da metade da poboación (52%) aséntase en Paleo (San Estevo). O 48% restante repártese en 8 parroquias máis, entre as que se atopa Sergude (San Xulián) con 160 habitantes que apenas representa o 3% da poboación municipal. Catro son as parroquias que gañan poboación, e entre elas atópanse a máis e a menos poboadas.

No caso do concello da Coruña, as catro parroquias que non se engloban dentro do centro urbano gañaron poboación. Dende Visma (San Pedro), que con 2.874 habitantes representa o 1,2% da poboación coruñesa, a Elviña (San Vicente) que como maior parroquia non urbana pasa dos 5.000 habitantes dos anos 2000 a case alcanzalos 16.000 no 2017. O que si que perde poboación é o centro urbano coruñés, que perde 13.345 persoas dende o ano 2000, unha baixada dun 6%.

En Culleredo, case a metade da poboación reside en Rutis (Santa María), 14.505 habitantes que equivalen ao 48% da poboación do concello. O Burgo (Santiago) é o segundo núcleo principal con 9.058 habitantes, que corresponden ao 30% da poboación municipal. O 21% restante dos habitantes distribúese nas 9 parroquias restantes, ningunha delas acada o 5% da poboación total. Castelo (Santiago) e Almeiras (San Xián) son as únicas parroquias que perden poboación dende o ano 2000, o resto gaña habitantes.

Un ascenso de poboación en tódalas parroquias do concello dáse no caso de Oleiros. O incremento poboacional que experimenta este concello non se concentra no núcleo , se non que tanto Liás (Santa Eulalia) que con 10.267 habitantes concentra o 29% da poboación, coma Iñás (San Xurxo) que con 1.210 habitantes representa o 3% da poboación do concello, incrementan a súa poboación.

O concello de Sada presenta unha dinámica similar á de Oleiros. Se ben coa diferenza que o núcleo urbano Sada (Santa María) é capaz de concentrar ao 65% da poboación do concello con 9.872 habitantes; entre as similitudes está o aumento da poboación en todas as parroquias dende o ano 2000, inclusive a máis despoboadada, Mosteirón (San Nicolás) con 238 habitantes, que case representan o 2% da masa social municipal

Esta distribución completa un panorama dunha salientable dispersión da poboación xa que, independentemente do feito urbano da Coruña ou de centralidades locais como no caso de Sada, Carral ou Culleredo, estase a definir un territorio no que a poboación agrúpase en numerosos núcleos de poboación distintos, habendo unicamente tres parroquias que concentren máis do 50% da poboación dun concello. Estas parroquia son a de Paleo (San Estevo) en Carral, o centro urbano do concello da Coruña e Sada (Santa María) no concello sadense. O concello que presenta unha maior dispersión é o do concello de Abegondo, onde nin tan sequera o 20% da poboación vive no núcleo poboacional principal.

Un elemento que contribúe a verificar a relación entre a dimensión do territorio e o volume de poboación é a evolución da densidade, definida como o número de habitantes por quilómetro cadrado de superficie. Neste sentido, tal como se pode observar na seguinte táboa, de xeito coherente coa evolución demográfica xa analizada, é posible observar como a densidade poboacional da Comarca da Coruña supera tanto á galega como á da provincia da Coruña A evolución presenta un aumento continuo dende o ano 2002 ata o 2017, onde hai un ascenso de case 83 persoas máis por qm².

Táboa 7. Evolución da densidade poboacional da Comarca da Coruña por concellos. Habitantes por quilómetro cadrado. 2002 – 2017.

Territorio	2002	2007	2017
Galicia	91,2	92,7	91,6
Provincia de A Coruña	137,9	141	141,1
Comarca da Coruña	760,6	807,3	843
Concello de Abegondo	68,2	69,2	65,1
Concello de Arteixo	249,8	298,4	340
Concello de Bergondo	190,1	200,1	205
Concello de Cambre	474	550,4	599,4
Concello de Carral	109	116,5	128,6
Concello da Coruña	6287,8	6372,2	6375,1
Concello de Culleredo	359,4	421,4	480,7
Concello de Oleiros	622,4	720,3	803
Concello de Sada	481,4	497,8	565,6

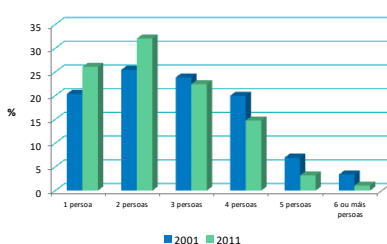
Fonte: IGE

Outro dos elementos a ter en conta relativo á dispersión, é a heteroxeneidade no comportamento dos diferentes concellos. Así, no concello da Coruña e por motivos evidentes, a densidade é moi superior ao resto de concellos da comarca. medrando por riba dos 6.300 habitantes por qm². No resto de concellos a evolución xeral da densidade poboacional é á alza, se ben o concello de Abegondo na última etapa do período analizado presenta un descenso de 4 habitantes por qm².

Así, no tocante á dispersión e concentración poboacional se ben hai concellos onde a dispersión é relevante, como comarca, A Coruña presenta uns datos de densidade poboacional moi superiores á media galega e da provincia coruñesa.

Dentro da análise do asentamento da poboación no territorio, é preciso facer referencia ós fogares e á súa ocupación en función do número de persoas que habitan neles. A continuación amósase a evolución da composición dos fogares da comarca da Coruña que, no período analizado, pasan de 127.105 no 2001 a un total de 163.717 no 2011.

Gráfico 7. Evolución da composición dos fogares da comarca da Coruña . 2001-2011.

Fonte: IGE¹

A imaxe do gráfico amosa como a composición dos fogares tende a mudar ó longo do período analizado, incrementándose o peso das vivendas formadas por 1 e 2 e reducíndose aquelas compostas por máis de 3 residentes (neste punto é preciso ter en conta a apreciación de carácter metodolóxico referida en nota a pé de páxina). Así, se ben no 2001 o tipo de vivenda que contaba con máis peso na Comarca era a formada por 2 e 3 persoas (25,45% e 23,85% respectivamente), no 2011 no 32% dos fogares residen dúas persoas e no 26% reside unha soa persoa.

En canto ás características das vivendas, o 74% das vivendas da Comarca son en réxime de propiedade das cales un 30% ten hipoteca pendente de pago. Un 17% están en réxime de alugueiro.

Así, na Comarca da Coruña o 53% das vivendas teñen unha superficie entre ós 76 m² e os 120m², vivendas cunha superficie superior os 120m² son o 12% e o 35% son vivendas de menos de 75 m².

Polo que respecta ás condicións da vivendas en termos de problemas de infraestrutura, no ano 2015 o 51% dos fogares da área da Coruña² declarou ter problemas relacionados coa falta de espazo, ruídos procedentes do exterior, luz natural insuficiente, deficiencias de illamento, goteiras, humidades e podremia en solos ou ventás. Con todo, esta cifra evolucionou de xeito positivo reducíndose 7 puntos dende o ano 2010.

Sobre a disposición de ordenador e internet nos fogares, esta foi en aumento no período 2012 - 2016. A tenencia dun ordenador no fogar foi aumentando dun 61% no 2012 ata un 74% no 2016. No relativo á conexión a internet contratada, a súa evolución foi do 68% de fogares que no 2012

¹ O INE non recolle os casos de cinco e seis residentes nos concellos de Bergondo, Carral e Sada no ano 2011. Así mesmo non recolle o datos referentes ás vivendas de seis residentes ou máis no caso de Culleredo no ano 2011 .

² A área da Coruña é a área da que forma parte a comarca da Coruña xunto coa comarca de Betanzos.

contaban con este servizo ó 70% no 2016. A área da Coruña é a segunda da provincia con máis incidencia no emprego de ferramentas dixitais, so superada pola área de Santiago.

Finalmente, outro dos elementos a salientar pola súa incidencia tanto nun contexto de asentamento da poboación como o descrito como na presenza de servizos públicos é a mobilidade. Neste sentido, no ano 2015 o 78% das vivendas da área contan con automóbil para uso persoal, habendo un 22% dos fogares que teñen que optar polo transporte público como medio de transporte.

1.3 EXTRACTO DA DINÁMICA DEMOGRÁFICA NA COMARCA DA CORUÑA.

Tal e como se puido comprobar ó longo do achegamento realizado tanto á evolución demográfica da comarca da Coruña, como ó modelo de asentamento de poboación e ás condicións das vivendas, o contexto xeral vén marcado por un continuo ascenso da poboación, cunha sociedade cada vez máis avellentada, aínda que con índices inferiores á maioría das comarcas así como ós referentes a Galicia e á provincia da Coruña.

Esta situación é propia dunha Comarca con forte influencia do seu núcleo urbano central, o Concello da Coruña, de tal xeito que non é posible explicar as dinámicas xerais observadas sen ter en conta o impacto da centralidade que a cidade da Coruña representa tanto para a comarca como para o conxunto da provincia e de Galicia, ó ser polo de atracción de poboación e de actividade.

Tanto as pirámides poboacionais, coma as representacións gráficas da distribución por idades, permiten observar que a comarca da Coruña entra nunha dinámica demográfica negativa que profundiza no avellentamento, ao tempo que o peso do grupo social menor de 20 anos redúcese. Aspectos todos eles que confirman as proxeccións analizadas, tanto de poboación coma de índices de avellentamento e sobreavellentamento da comarca.

A meirande parte dos concellos, así coma das parroquias, aumenta en poboación. Isto é debido principalmente ao poder atractivo que ten a comarca, que recibe persoas tanto da provincia da Coruña, coma do resto de Galicia e do estranxeiro, tal e como reflicte o saldo migratorio.

Ó mesmo tempo, obsérvase unha concentración poboacional superior á media galega e provincial, onde a meirande parte dos concellos presentan unha densidade poboacional maior de 200 habitantes por qm^2 , agás Abegondo e (en comparación cos datos provinciais) Carral.

Ademais, é preciso incidir no relativo á situación das vivendas da comarca, onde a maioría delas están baixo réxime de propiedade (74%), cunha porcentaxe importante sobre o total con débedas e/ou hipotecas (30%) explicada polo forte impacto do feito urbano tanto no Concello da Coruña como nos da primeira coroa metropolitana. Neste senso, a metade das vivendas están entre os 76 e os 120m^2 (52%), mentres que un 35% son menores de 75m^2 .

No relativo ao campo das novas tecnoloxías, a área da Coruña presenta uns datos superiores á media en canto á instauración na sociedade do uso das novas tecnoloxías.

Neste sentido, obsérvase como o impacto da centralidade que supón o Concello da Coruña non só se estende á primeira coroa metropolitana, senón que incide na totalidade da comarca, xerando unhas dinámicas que rachan coa tónica xeral de devalo demográfico observada na provincia que inclúen ós Concellos máis afastados do centro, é dicir, os de carácter máis rural. Ademais, este feito obsérvase en elementos como poden ser as hipotecas activas ou a incidencia das TIC, de tal xeito que o contexto de actuación dos servizos de benestar municipais debe responder a un territorio con dinámicas propias de carácter mixto, onde conviven realidades urbanas con realidades de carácter rural, e onde as necesidades sociais se volven máis complexas.

2. O contexto socioeconómico. Aspectos básicos e evolución.

Tal e como se indicaba con anterioridade, o contexto socioeconómico determina en boa medida as condicións de vida dos habitantes do territorio e, polo tanto, é unha parte fundamental á hora de elaborar unha política de benestar.

Dentro deste apartado, e co obxectivo de contextualizar a situación da cidadanía da comarca, utilizaranse diferentes indicadores relacionados coa evolución da renda, da actividade económica e laboral ou, por exemplo, da cohesión social de tal xeito que se establezan as bases para, de modo complementario coa evolución demográfica xa observada, avanzar nas principais características da sociedade sobre a que deben actuar as medidas do Plan de Acción.

2.1 ECONOMÍA, TRABALLO E ENSINO.

Un dos índices máis habituais que permite medir a situación xeral económica dun territorio é a evolución do Produto Interior Bruto por habitante, entendido este como o resultado da actividade produtiva de tódalas unidades de produción residentes na Comarca en relación ó número de habitantes. A continuación amósase unha táboa comparativa cos datos de Galicia, da provincia da Coruña, da Comarca e dos Concellos integrantes.

Con todo, é preciso salientar, para unha axeitada comprensión, o efecto centralidade que ten sobre a comarca o Concello da Coruña así como determinados concellos da primeira coa metropolitana que e afectan tanto ós promedios comarcais como ós fluxos e ás diferentes relacións socioeconómicas establecidas entre tódolos Concellos.

Táboa 8. Evolución do PIB por habitante en €. Galicia, Provincia, Comarca da Coruña e Concellos. 2010 – 2014.

Territorio	2010	2012	2014
Galicia	20.574 €	19.660 €	20.077 €
Provincia da Coruña	21.918 €	21.462 €	22.055 €
Comarca da Coruña	26.997 €	26.283 €	28.702 €
Concello de Abegondo	14.859 €	15.369 €	16.115 €
Concello de Arteixo	70.609 €	70.117 €	103.814 €
Concello de Bergondo	33.838 €	36.012 €	37.087 €
Concello de Cambre	15.080 €	14.500 €	14.206 €
Concello de Carral	16.518 €	17.193 €	17.334 €

Territorio	2010	2012	2014
Concello da Coruña	26.097 €	25.318 €	24.987 €
Concello de Culleredo	18.292 €	16.560 €	17.045 €
Concello de Oleiros	17.421 €	16.304 €	15.686 €
Concello de Sada	14.931 €	14.955 €	14.000 €

Fonte: IGE

O PIB por habitante observado a nivel comparativo entre Galicia, a provincia e a realidade comarcal, que inclúe as situacións dos diferentes Concellos, amosa a presenza dunha salientable fenda favorable á Comarca sobre os territorios de referencia. Así, en todo o período o PIB per cápita da Comarca rolda entre o 125% do dato da provincia e o 135% do dato de Galicia.

En canto á situación dos diferentes concellos da comarca, por debaixo do 80% do PIB galego están os concellos de Sada e Cambre (cun 70% que equivale a 6.000€ menos). O concello de Oleiros, con case 16.000€ de PIB acada o 78% do dato galego. Por riba do 80% sitúanse os concellos de Abegondo, Culleredo e Carral. Estes concellos presentan 3.000€ menos de PIB respecto á Galicia.

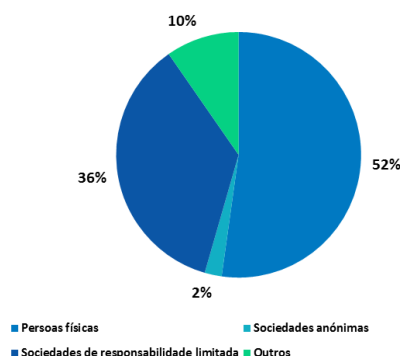
Tres son os concellos que marcan unha fenda respecto ao resto de concellos e territorios de referencia. Estes son os casos de Arteixo, Bergondo e A Coruña. O primeiro deles presenta uns datos que quintuplican o dato referencial galego. Así, neste concello o PIB per cápita é máis de 83.000€ superior ó galego, o que denota o peso fundamental das empresas radicadas neste territorio. A evolución do PIB no concello de Arteixo presenta un incremento substancial no período 2010-2014, pasando dos 70.000€ aos máis de 100.000€.

O concello de Bergondo, se ben non presenta uns datos tan elevados coma os de Arteixo, ten uns números superiores aos territorios de referencia. Cun PIB por habitante de 37.000€, a diferenza positiva para o concello respecto ao dato galego é de máis de 17.000€. O que supón o 185% do dato galego. A evolución do PIB neste concello presenta un ascenso continuo.

En canto ó concello da Coruña, o PIB amosa un 25% máis do PIB galego. Así, o concello da Coruña obtén case 5.000€ máis que na media do territorio galego. Con todo, a súa evolución presenta unha liña descendente, pasando dos máis de 26.000€ no ano 2010 aos case 25.000 para o ano 2014.

Con respecto ó tecido empresarial da Comarca, no ano 2014 na comarca hai 34.116 empresas distribuídas segundo a súa condición xurídica como amosa o seguinte gráfico.

Gráfico 8. Estrutura do tecido empresarial da Comarca da Coruña por condición xurídica. 2014.

Fonte: IGE

O gráfico amosa como a maioría do tecido empresarial da Coruña está formado por autónomos/as (persoas físicas) o 52% das empresas, en tanto que o 36% corresponde ás sociedades limitadas. De entre as figuras restantes salienta a presenza de 765 sociedade anónimas que corresponden ao 2% do total, mentres que as 86 cooperativas constituídas na comarcas son o 0,3% do parque empresarial.

Este tecido empresarial ten como actividade principal o sector servizos cun 78% do total da actividade empresarial comarcal, e concretamente o comercio quen con 7.800 empresas supón o 23% da actividade empresarial da comarca. As actividades profesionais, científicas e técnicas concentran o 15% do tecido empresarial e as case 3.000 empresas de hostalería son o 9% do total da actividade económica.

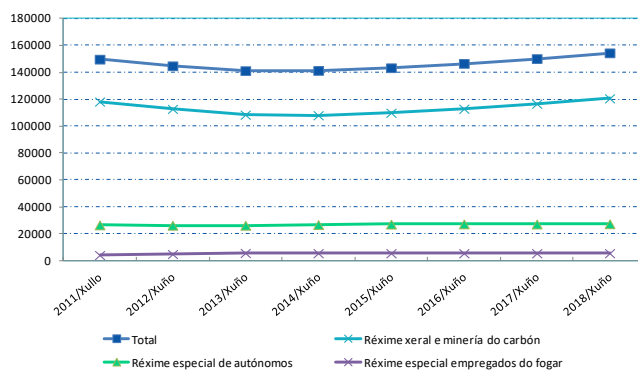
En canto ó resto de sectores económicos o 13,6% das empresas coruñesas adícanse á construción, o 5,8% ó sector industrial e o 2,6% corresponde ó sector primario, agricultura e pesca.

Polo que respecta ó sector primario, o peso do sector agrario na Comarca reduciuse notablemente segundo os datos dispoñibles, así no ano 1999 na comarca había 6.195 explotacións activas que producían 7.274 Unidades de Traballo / Ano (UTA)³, e no 2009 as explotacións agrarias reducíronse ata as 1.441 que producen 1.485 UTA.

Para complementar a imaxe do sector económico e empresarial da comarca é necesario deterse na evolución da afiliación á Seguridade Social ó longo dos últimos anos. Así, é posible indicar que en todo o período analizado a afiliación increméntase nun 3,2%, se ben entre os anos 2011 e 2014 pódese observar un importante impacto da crise económica en termos de destrución da afiliación, que se recupera a partir do devandito ano 2014 ata chegar á actualidade cuns datos maiores ós do inicio da serie.

³ Unha UTA equivale ao traballo que realiza unha persoa a tempo completo ao longo dun ano.

Gráfico 9. Evolución da afiliación á Seguridade Social por réximes na Comarca da Coruña. 2011-2018.

Fonte: IGE

Por réximes, a evolución tamén é positiva en todos eles, coa excepción do réxime especial do mar que diminúe un 4,5% a súa afiliación. Así, o réxime xeral experimenta unha suba dun 2%, o que supón 4.715 persoas máis de alta. O réxime de persoas autónomas incrementa a súa afiliación nun 3,2%, o que equivale a 2.416 de persoas máis afiliadas neste epígrafe. O réxime agrario conta con 60 de persoas máis afiliadas ó longo do período. O incremento máis salientable é o do réxime especial de empregados/as do fogar que incrementa un 35,8%, con 1.442 persoas máis no 2018 que no ano 2011.

A esta tendencia xeral de lixeiro incremento da afiliación á Seguridade Social únese a diminución do desemprego que, entre o ano 2011 e o mes de maio do 2018 descende nun 21,5%, pasando das 32.566 persoas desempregadas a un total de 25.573. Por sexo, o descenso nos homes é do 27,9% e no caso das mulleres o descenso é menor, cunha baixada do 15,8% do paro feminino.

A formación, e as infraestruturas e servizos para tal fin, son outro dos elementos a analizar no desenvolvemento económico dun territorio.

Neste sentido, no ano 2017 a Comarca da Coruña conta cun total de 140 centros onde se imparten ensinanzas oficiais do réxime xeral⁴ non universitaria, do total de 538 existentes na provincia da Coruña e dos 1.378 actualmente operativos en toda Galicia. Destes 140 centros, 99 son de titularidade pública e 41 son de titularidade privada.

O concello que conta cun maior número de centros é A Coruña que entre os 32 centros privados e os 48 públicos conta co 57% dos centros da comarca. O resto repártense entre os 14 centros que hai en Arteixo (2 privados), os 12 de Culleredo (4 privados), 10 en Oleiros (cun 20% deles privados). No concello de Cambre hai 9 centros todos de totalidade pública, Sada conta con 6 centros públicos e 1 privado, os concellos de Bergondo e Carral teñen 3 centros públicos cada un e Abegondo conta con 2 centros de titularidade pública.

⁴ Dentro das ensinanzas de réxime xeral inclúense as seguintes: Ensinanzas Ordinarias (Educación Infantil, Educación Primaria, Educación Secundaria Obrigatoria, Bacharelato, Ciclos Formativos e Programas de Cualificación Profesional Inicial) e Ensinanzas de Adultos (Nivel I, Nivel II, ESO de adultos, Bacharelato e Ciclos Formativos).

Estes centros son utilizados pola poboación da Comarca e pola de toda Galicia para cursar diferentes ensinanzas oficiais. Así, para o ano 2011 a distribución da poboación en función do seu nivel de estudos é a seguinte:

Táboa 9. Distribución da poboación por nivel de estudos. Galicia, provincia e Comarca da Coruña. 2011.

Territorio	Poboación total	Sen estudos	Menores de 16 anos	Primeiro grao	Segundo grao	Estudos superiores
Galicia	2.759.888	11,4%	12,6%	14,9%	47,3%	13,9%
Provincia da Coruña	1.137.555	11,0%	12,7%	14,2%	46,5%	15,5%
Comarca da Coruña	395.449	7,6%	13,6%	11,3%	47,0%	20,5%

Fonte: IGE

Como se pode comprobar, o nivel formativo da cidadanía da Comarca presenta datos mellores que os territorios de referencia.

Así, a porcentaxe de poboación sen estudos é 3 puntos inferior na comarca que nos territorios de referencia, situándose nun 7,6%. En canto ás persoas menores de 16 anos que estaban a cursar estudos oficiais (persoas que foron á escola 5 anos ou máis sen completar EXB, ESO ou bacharelato elemental), a Comarca sitúase un punto por riba da media dos territorios de referencia. Respecto á poboación cun primeiro grao, a comarca presenta tres puntos menos que en Galicia e na Provincia da Coruña.

Polo que respecta ós niveis formativos máis elevados, no referente ao segundo grao, a comarca presenta niveis similares aos territorios de referencia. En canto aos estudos superiores, a comarca da Coruña presenta un 6% máis de poboación con este nivel de estudos que o dato galego e un 5% que o dato provincial.

2.2 A COHESIÓN SOCIAL.

A continuación estudaranse, para a comarca da Coruña, diferentes indicadores propios da cohesión social. Neste sentido, salienta o indicador da taxa de risco de pobreza ou exclusión social (estratexia Europa 2020)⁵ cuxa evolución se observa na seguinte táboa.

---

⁵ Este indicador define a poboación en risco de pobreza ou exclusión social é aquela que está nalgunha das seguintes situacións: (I) En risco de pobreza: o ingreso por unidade de consumo está por debaixo do 60% da mediana dos ingresos por unidade de consumo; (II) En carencia material severa; e (III) Persoas de 0 a 59 anos que viven en fogares sen ingresos de traballo ou con baixa intensidade de ingresos de traballo, é dicir, onde o número de días que os adultos de 18 a 59 anos dese fogar tiveron ingresos por traballo supón ata o 20% do número total de días que poderían telos durante o ano natural anterior á realización da enquisa

Táboa 10. Evolución da Taxa de risco de pobreza ou exclusión social (estratexia Europa 2020). Galicia, provincia e Área da Coruña. 2011 – 2016.

Territorio	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Galicia	22,05	23,58	22,83	22,11	22,55	20,33
Provincia da Coruña	21,49	21,49	22,27	19,95	19,13	18,04
Área da Coruña	21,38	19,14	21,2	17,92	17,99	15,8

Fonte: IGE

Os datos oficiais da Taxa de Risco de Pobreza (Europa 2020) agrúpanse por áreas que no caso da comarca da Coruña, que forma parte da Área da Coruña. Neste sentido, a pesar das diferenzas que poden presentar os territorios que conforman a área, tomarase esta como referencia oficial a efectos da presente análise.

A análise da taxa de risco de pobreza ou exclusión social indica que case o 16% da poboación da Comarca se atopa nesta situación ano 2016. Esta constatación indica que máis de 63.000 persoas da comarca entran dentro das características do indicador e que, por exemplo, se atopan en situación de carencia material severa ou que contan cunha renda mensual por baixo do limiar de pobreza, situado no 60% da mediana dos ingresos equivalentes de todas as persoas galegas, que suporía 638,68€ mensuais para o caso de acollerse á cifra de limiar do risco de pobreza do conxunto de Galicia ou 669,55€ para o caso de acollerse á cifra do limiar do risco de pobreza para a provincia da Coruña do 2016.

Con todo, a taxa de risco de pobreza evoluciona á baixa dende o 21% do ano 2011, situándose, no 2016, 4,5 puntos por baixo da taxa galega e 2,2 puntos inferior á taxa da provincia.

Polo que respecta ás familias da área, no 2016 o 49,9% dos fogares declaran que chegan con dificultade a fin de mes, dentro da que se inclúen un 11% que chegan a fin de mes con moita dificultade. Este indicador amosa unha evolución decrecente, que chega ó seu teito no ano 2012 cun 54% de fogares que chegaban a fin de mes con dificultade, seguido do ano 2013 no que esta declaración era realizada polo 51% dos fogares.

Con respecto ás cifras de ingresos fixadas estatisticamente para considerar un fogar dentro da categoría de dificultade ou moita dificultade para chegar a fin de mes, para o conxunto de Galicia establécese para o 2016 que a mediana de ingresos ascende a 1.490€ no caso da dificultade e 883€ no caso da moita dificultade. Estas cifras son, para o caso da provincia da Coruña, de 1.575€ e 880€ respectivamente.

Estes datos relaciónanse co nivel de ingresos dos fogares do territorio que para o ano 2016 presenta un promedio fixado en 2.122€ mensuais para os fogares da Área, cifra superior aos 2.007€ de Galicia e os 2.095€ do total da provincia. Ademais, en termos de ingresos por cada persoa que forman parte do fogar, a cifra para a Área, no mesmo 2016, sitúase nos 889€ mensuais, cifra superior tanto á de Galicia (792€) como á da provincia (834€).

A evolución dos ingresos dos fogares e das persoas recóllese na seguinte táboa:

Táboa 11. Evolución dos Ingresos mensuais dos fogares e dos Ingresos por persoa. Galicia, provincia e Área da Coruña. 2011 – 2016.

Ano	Galicia		Provincia		Área da Coruña	
	Ingreso dos fogares	Ingreso por persoa	Ingreso dos fogares	Ingreso por persoa	Ingreso dos fogares	Ingreso por persoa
2011	1.908€	745€	1.984€	772€	2.084	846
2012	1.906€	734€	1.995€	775€	2.114	857
2013	1.910€	744€	1.993€	783€	2.119	880
2014	1.915€	749€	2.015€	795€	2.111	880
2015	1.930€	759€	2.036€	807€	2.104	880
2016	2.007€	792€	2.095€	834€	2.122	889

Fonte: IGE

Os datos que recolle a táboa 11 presentan un panorama onde os ingresos promedios dos fogares e das persoas son crecentes no período analizado, sobre todo dende o ano 2013. En ámbolos dous tipos de ingresos, a Área da Coruña experimenta unha suba (38€ máis nos fogares dende o 2011 e 43€ para as persoas) menor que os territorios de referencia, onde a evolución presenta para os fogares sobre 100€ máis e 55€ para as persoas.

Neste sentido, e para seguir conformando a imaxe da capacidade económica da poboación da comarca da Coruña, os datos oficiais ofrecen a posibilidade de afondar na realidade da renda dispoñible bruta por habitante.

Este indicador, desagregado a nivel municipal e comarcal, obtense a partir do saldo de rendas primarias sumando as prestacións sociais e as transferencias correntes que son un recurso para os fogares; e restando os impostos sobre a renda, as cotizacións sociais e as transferencias correntes. Polo que é relevante para amosar a situación económica da cidadanía na comarca con respecto ós territorios de referencia.

Táboa 12. Evolución da Renda dispoñible bruta por habitante. Galicia, Provincia, Comarca da Coruña e Concellos. 2010 – 2015.

Territorio	2010	2012	2015
Galicia	13.661 €	13.365 €	13.838 €
Provincia da Coruña	14.488 €	14.247 €	14.751 €
Comarca da Coruña	16.782 €	16.826 €	17.331 €
Concello de Abegondo	13.125	12.709	13.150
Concello de Arteixo	12.597	12.135	12.813
Concello de Bergondo	15.697	15.512	16.339
Concello de Cambre	14.384	13.734	14.383
Concello de Carral	13.852	13.408	13.621
Concello da Coruña	17.703	17.481	17.804
Concello de Culleredo	15.791	15.039	15.803
Concello de Oleiros	18.718	22.886	24.230
Concello de Sada	14.907	14.123	14.559

Fonte: IGE

Os datos oficiais da renda dispoñible por habitante amosan como esta é superior na comarca da Coruña á dos territorios de referencia, situándose a renda comarcal nun 125% e nun 117% dos datos galegos e provinciais, o que significa unha diferenza de 3.500€ e 2.500€ máis na comarca.

Neste punto, hai que destacar o efecto que ten o concello de Oleiros sobre a renda dispoñible por habitante da comarca, xa que é o único concello que presenta un incremento constante ó longo do período analizado, ó igual que acontece coa evolución da renda da comarca. No resto de concellos a evolución é de caída da renda no período 2010 – 2012 e de incremento entre o 2012 -2015.

A nivel municipal, é posible diferenciar entre os concellos que non acadan os niveis de renda dos territorios de referencia como son os de Abegondo, Arteixo e Carral, cunha renda de arredor de 13.000€, non acadan o 100% da renda galega. Con todo, Abegondo e Arteixo teñen unha evolución positiva, acadando na segunda fase do período superar a renda inicial do 2010. No caso de Carral, a pesar de incrementar a renda na segunda fase, a renda dispoñible por habitante é 231€ inferior á que presentaba no 2010.

Os concellos de Bergondo, Cambre, A Coruña, Culleredo, Oleiros e Sada superan a renda media galega. A evolución nos concellos de Cambre e Sada (que presentan rendas similares, 14.500€) non logran acadar os niveis de 2010.

Nos casos de Bergondo e Culleredo, a evolución no segundo tramo foi positiva, de tal xeito que no ano 2015 presentan mellores rendas que no ano 2010, situándose entornao ao 115% do dato galego. A cidade da Coruña presenta un 128% do dato galego e un 120% do provincial, marcando unha fenda de máis de 4.000€ de renda en comparación coa galega.

Oleiros é o único concello da comarca que incrementa a súa renda bruta dispoñible ó longo de todo o período. Así, na primeira fase 2010-2012, mentres o resto de concellos descendía nun promedio de case 500€, Oleiros experimenta un incremento de máis de 4.000€. A segunda suba é dalgo máis de 1.300€, o que supón un ascenso de máis de 5.500€ no período analizado. Ademais de ser o concello cunha evolución máis positiva, é o concello coas rendas máis altas, superando os 24.000€ no ano 2015, o que supón o 175% do dato galego e o 164% do provincial.

No marco da análise da economía das familias e fogares da comarca é relevante deterse na procedencia dos ingresos cos que contan fogares. Para esta aproximación empréganse os datos oficiais vixentes que permiten un achegamento territorial á realidade de Galicia e da provincia, e que amosan información sobre as orixes destes ingresos en función do traballo por conta allea, por conta propia, por prestacións ou por rendas e outros ingresos.

Os datos da evolución, do 2011 ó 2016, da estrutura de ingresos dos fogares amósase na seguinte táboa:

Táboa 13. Evolución da estrutura de ingresos dos fogares, en porcentaxe. Galicia e provincia. 2011 – 2016.

Ano	Traballo por conta allea		Traballo por conta propia		Prestacións		Rendas e outros	
	Galicia	A Coruña	Galicia	A Coruña	Galicia	A Coruña	Galicia	A Coruña
2011	52,93	54,62	10,05	9,5	33,86	32,64	3,15	3,25
2012	50,58	52,78	10,16	9,96	36,31	34,28	2,95	2,99
2013	49,87	51,69	10,48	10,74	36,9	34,81	2,75	2,76
2014	50,43	52,14	9,87	9,75	36,87	35	2,82	3,1
2015	50,84	53,26	9,89	8,87	36,35	34,75	2,92	3,12
2016	50,47	51,99	10,49	10,43	36,02	34,31	3,02	3,27

Fonte: IGE

A evolución da estrutura de ingresos dos fogares que presenta a táboa amosa, ó longo do período, estabilidade nos pesos das diferentes orixes de fondos que conforman os ingresos dos fogares. Así, para o caso de Galicia o traballo por conta allea supón ó redor do 50% dos ingresos dos fogares, en tanto que as prestacións supoñen o 36% e o traballo por conta propia non supera o 10,5%. As porcentaxes e a evolución difiren pouco para o caso da provincia, se ben o peso do traballo por conta allea sitúase ó redor do 52% e as prestacións no 34%, en tanto que o traballo por conta propia tampouco supera o 10,5% xa observado para o conxunto de Galicia.

Seguidamente, e para continuar coa análise da renda dispoñible, hai que facer mención do peso que teñen as prestacións sociais sobre o total da renda das persoas a nivel municipal e a súa evolución dende o ano 2010 ata o 2015.

Táboa 14. Evolución do peso das prestacións sobre a renda dispoñible bruta por habitante. Galicia, Provincia, Comarca da Coruña e Concellos. 2010 – 2015⁶.

Territorio	2010	2012	2015
Galicia	29%	32%	32%
Provincia da Coruña	28%	31%	31%
Comarca da Coruña	26%	28%	28%
Concello de Abegondo	29%	32%	33%
Concello de Arteixo	24%	26%	25%
Concello de Bergondo	26%	30%	30%
Concello de Cambre	22%	25%	25%
Concello de Carral	27%	28%	29%
Concello da Coruña	28%	30%	30%
Concello de Culleredo	22%	24%	23%

⁶ Esta análise constrúese sobre os datos oficiais procedentes do IGE relacionados coa conta de distribución secundaria da renda, que amosa como se asigna o saldo das rendas primarias dos fogares por medio da redistribución, é dicir, mediante os impostos correntes sobre a renda, o patrimonio, etc., as cotizacións e prestacións sociais en efectivo e as outras transferencias correntes. Nesta conta rexístranse as operacións que para os fogares residentes, constitúen unha redistribución da renda en efectivo, tanto en recursos (prestacións sociais, indemnizacións de seguros non vida, ...) coma en empregos (impostos correntes, cotizacións sociais, primas netas de seguro...). O saldo da conta é a renda dispoñible, que reflicte as operacións correntes e que exclúe, explicitamente, as transferencias de capital, as ganancias e perdas de posesión reais e as consecuencias de sucesos como as catástrofes naturais. Ademais, dentro das prestacións sociais inclúense as prestacións da seguridade social en efectivo, as prestacións doutros sistemas de seguros sociais e as prestacións da asistencia social en efectivo.

Territorio	2010	2012	2015
Concello de Oleiros	21%	19%	18%
Concello de Sada	26%	29%	30%

Fonte: IGE

Os datos indican que na Comarca da Coruña no ano 2015 hai unha menor presenza das prestacións sobre a renda que a que presentan os territorios de referencia, situándose no 28% en tanto que Galicia e a provincia amosan un 32% e un 31% respectivamente. A evolución de Galicia, da Provincia e da comarca da Coruña é parella, xa que nos tres territorios analizados experimentábase unha suba de 3 puntos (Galicia e a Provincia) e de 2 puntos (a comarca) do ano 2010 ó 2012, mantendo as cifras nos anos 2012 e 2015.

A nivel municipal, o Concello de Oleiros é o que presenta menor incidencia das prestacións sobre a renda, sendo o único concello que mitiga co paso do tempo o peso das prestacións sobre a renda, baixando do 21% no ano 2010 a un 18% no 2015.

Os concellos de Arteixo, Cambre, Carral e Culleredo teñen unha incidencia das prestacións sobre a renda entre o 20% e o 30%. Arteixo e Culleredo teñen unha evolución cunha primeira fase de aumento de 2 puntos no 2012 (26% e 24%) que rebaixan na seguinte situando o peso das prestacións no 25% e 23% respectivamente. Cambre tamén conta cun peso do 25% das prestacións sobre a renda dende o 2012. Carral presenta un incremento continuado que sitúa o peso das prestacións no 29%.

Tanto no concello de Abegondo coma Sada, as evolucións presentan un incremento continuo que levan a superar a porcentaxe do 30%. Nesta porcentaxe sitúanse tamén os concellos de Bergondo e da Coruña que, tras experimentar senllas subas dende o ano 2012, mantéñense nesa cifra.

Dentro desta análise, tamén é preciso realizar un achegamento ás cantidades ingresadas atendendo á fonte do ingreso do fogar. Así, como foi observado na táboa 11, na actualidade o ingreso promedio dos fogares rolda os 2.000€ para Galicia e a provincia, mentres que a Área da Coruña conta cuns 100€ máis que os territorios de referencia. Estas cifras poden ser desagregadas atendendo a se o ingreso procede do traballo ou das prestacións como principal fonte. Ademais, co obxectivo de afondar na realidade, tomábase a mediana de ingresos⁷ como indicador.

Táboa 15. Evolución da mediana de ingresos do fogar atendendo á súa fonte principal. Galicia e provincia. 2011 – 2016.

Ano	Ingresos do traballo		Ingresos por prestacións	
	Galicia	A Coruña	Galicia	A Coruña
2011	2.033	2.100	1.212	1.276
2012	2.080	2.143	1.243	1.283
2013	2.057	2.073	1.265	1.334
2014	2.100	2.164	1.282	1.329
2015	2.100	2.190	1.293	1.342
2016	2.150	2.199	1.365	1.400

Fonte: IGE

⁷ A mediana dos ingresos é o valor que, ordenando todos os fogares de menor a maior ingreso, deixa unha metade deles por debaixo do dito valor e a outra metade por riba.

A táboa 15 amosa a mediana das contías percibidas polos fogares en función da súa principal fonte de ingresos. Así, e dentro dun contexto xeral de incremento limitado das cantidades, obsérvase que aqueles fogares cuxo ingreso principal procede de prestacións contan cunha cifra que rolda o 60% dos ingresos dos fogares cuxo ingreso principal procede do traballo. Ademais, tamén é posible observar unha limitada diferenza tanto en ingresos do traballo como en ingresos procedentes de prestacións favorable á provincia da Coruña.

En relación ós ingresos procedentes do traballo, hai que indicar que estes proceden maioritariamente dos salarios ou do traballo por conta allea, como xa se comenta na táboa 13. Así, para o ano 2014 o salario bruto anual promedio en Galicia ascendía a 20.195€, sendo preciso diferenciar entre as persoas contratadas con duración indefinida, cuxo salario promedio era de 21.591,5€ e das persoas con contratos de duración determinada, cuxo salario promedio era de 15.229,3€. Esta contía promedio supón un ingreso mensual en termos de salario bruto de 1.552,5€ e, en termos netos, de 1.227,4€.

Con todo, é preciso indicar que para o ano 2014 estímase que un 11,2% dos salarios en Galicia considéranse dentro da categoría de salarios baixos, considerando salario baixo a aquelas persoas que gañan 2/3 ou menos da mediana das ganancias brutas por hora na rexión/país de referencia. Esta cifra é do 11% para a provincia da Coruña.

Outro dato que serve para acabar de conformar a imaxe dos ingresos cos que contan as familias da comarca é o dos fogares onde as prestacións representan máis do 50% do total dos ingresos.

Neste sentido, as cifras oficiais de Galicia e da provincia para o período 2011 – 2016 amosan un abano de fogares do 42% - 44% que integran este grupo, en tanto que na provincia este abano sitúase no 40% - 42%. Con todo, salienta o número de fogares nos que o ingreso por prestacións supón o total dos ingresos, que para o 2016 se sitúa en Galicia no 31% e na provincia no 28% do total.

Con respecto á realidade da Área da Coruña na que se integra a Comarca, para o ano 2016 a porcentaxe de fogares nas que os ingresos de prestacións superan o 50% do total é do 38%, en tanto que aqueles fogares nos que o único ingreso procede de prestacións é do 29%. Estas cifras amosan estabilidade dende o ano 2011 para o primeiro caso, experimentando un crecemento constante no segundo.

Dentro destas prestacións teñen especial importancia as relacionadas coas pensións de carácter contributivo que, no ano 2017, son percibidas por 75.053 persoas na Comarca da Coruña e teñen un importe medio de 1.040,73€. Este importe medio evoluciona á alza dende os 907€ do ano 2011, a nivel comparativo a comarca sitúase por riba dos 896,24€ do promedio galego ou dos 927,97€ do promedio das pensións contributivas da provincia.

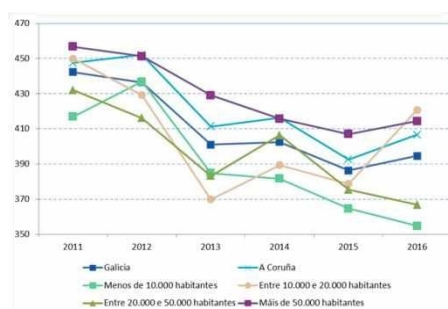
2.3 OS GASTOS DOS FOGARES.

No apartado sobre a dinámica demográfica realízase un primeiro achegamento á realidade da vivenda no territorio. Este achegamento completase no actual punto coa análise dos principais gastos dos fogares e a súa incidencia sobre os hábitos de vida da poboación o cal, vencellado cos datos expostos sobre a renda e os ingresos estudados no anterior apartado, contribuirá a contextualizar as políticas de benestar.

Os datos sobre propiedade e hipotecas analizados na parte demográfica teñen aquí a súa actualización para o ano 2016 en áreas. A área da Coruña presenta un contexto onde un 23,9% do total de fogares teñen hipotecas activas. Esta cifra é maior que a dos territorios de referencia, xa que o dato para Galicia é do 18,7% e para a provincia o 20,3%.

A evolución, dende o ano 2011 ata o 2018, dos gastos hipotecarios nos concellos segundo o número de habitantes reflíctese no gráfico seguinte:

Gráfico 10 Evolución do custo mensual das hipotecas activas. Galicia, provincia e Concellos galegos. 2011-2018.

Fonte: IGE

Para os concellos menores de 10.000 habitantes (Abegondo, Bergondo e Carral), no ano 2018, o gasto medio mensual da hipoteca é duns 355€ mensuais. A evolución deste é descendente tralo punto de inflexión do ano 2012, onde se chega a un gasto de 437€. Nese ano o nivel de gasto dos concellos de menos de 10.000 habitantes acadaba o nivel galego. Para o ano 2016 hai unha fenda de 50€ entre os territorios de referencia e o dato referido ós concellos menores de 10.000 habitantes.

O concello de Sada enmárcase dentro dos concellos con máis de 10.000 habitantes e menos de 20.000. Son esta categoría de municipios os que presentan un maior gasto para o ano 2016, asentándose nos 420€ de gasto mensual da hipoteca. A súa evolución, tras tocar chan no ano 2013 con 370€, presenta un ascenso para o ano 2014 de 20€, mentres que descende no 2015 e repunta para este ano 2016.

Dentro dos concellos de entre 20.000 e 50.000 habitantes no que se atopan Arteixo, Cambre, Culleredo e Oleiros, o gasto mensual sitúase nos 366€. A súa evolución presenta un gasto á baixa coa excepción do punto de inflexión que se presenta no ano 2014, onde se acadaba un gasto de 406€.

O caso do concello da Coruña enmárcase nos concellos de máis de 50.000 habitantes, onde o gasto medio mensual en hipotecas é no ano 2016 de 414€. Dende o ano 2011 que se presentaba un gasto duns 457€, a cifra vai decrecendo ata chegar aos 407€ no ano 2015. Neste último tramo é onde experimenta un crecemento do gasto.

Outro dos elementos que é posible ter en conta á hora de estudar as condicións socioeconómicas da poboación atópase relacionada co aforro que os fogares declaran afrontar en alimentos e reparacións⁸. Así, se ben a porcentaxe de fogares que declara este tipo de aforro en Galicia e na provincia é do 44,3% e do 42,7% para o ano 2016, na Área da Coruña esta porcentaxe redúcese ata o 33,77%, sendo a segunda área, trala de Ferrol-Eume-Ortega, con menor incidencia.

Ademais, á hora de cuantificar este aforro, os datos oficiais amosan que, en tanto en termos xerais os fogares que aforran en Galicia e na provincia declaran uns aforros promedio de 67€ e 72€ mensuais respectivamente, os fogares da Área da Coruña o sitúan nos 65€ mensuais para o ano 2016.

2.4 SÍNTESE DO CONTEXTO SOCIOECONÓMICO NA COMARCA.

A comarca da Coruña, co que supón de efecto centralidade para os fluxos económicos a nivel provincial e en toda Galicia, preséntase como unha das comarcas punteiras no ámbito socioeconómico. Así, tanto os indicadores coma o PIB (salvando as diferenzas intramunicipais) como a renda que presenta a comarca son superiores aos dos territorios de referencia. Tamén hai que constatar que tanto o Concello de Oleiros como a o da Coruña son os que presentan mellores rendas, mentres que en termos de PIB por habitante os concellos motores son Arteixo, A Coruña e Bergondo.

As actividades empresariais coruñesas xiran entorno ó sector servizos, salientand tanto o ámbito do comercio, como o 15% sobre o total que supoñen as actividades profesionais, científicas e técnicas.

A evolución da afiliación á Seguridade Social que presenta a comarca é positiva, impulsada tanto polo réxime xeral como polo de persoas autónomas. Na mesma dinámica, os datos amosan un descenso do desemprego que é máis intenso no colectivo masculino que no feminino.

A área da Coruña presenta un índice de poboación en risco de pobreza ou exclusión social do 15,8%, o que supón que preto de 64.000 persoas se atopan nesta situación. Estes datos relativos ó indicador da Estratexia Europa 2020 son complementarios co dato de que a metade dos fogares asegura ter problemas para chegar a fin de mes, de tal xeito que independentemente de que os datos macroeconómicos afirmen a situación positiva da comarca en relación á provincia ou ó conxunto de

---

⁸ O aforro en alimentos defínese como o aforro que tivo lugar ó ser o propio fogar o que os produce u ben llos regalou algún familiar ou amigo e, polo tanto, lle evitou ao fogar a súa compra. Con respecto ó aforro en reparacións, refírese a que algún membro do fogar, familiar ou amigo realizou tarefas tales como pintar, reparar avarías, facer ou montar mobles... que supuxeron para o fogar un aforro de máis de 500 euros. Definicións obtidas do IGE.

Galicia, existe unha situación de risco de pobreza ou de dificultades de carácter económico de elevado impacto a nivel comarcal.

Outro dos elementos salientables é o referido ó peso das transferencias sociais na renda dispoñible. Así, se ben os datos son inferiores á realidade galega e provincial, así como substancialmente menores ós de comarcas de carácter rural, o 28% da renda da poboación procede destas transferencias, cifra esta que chega ó 33% en Concellos como Abegondo ou ó 18% en Oleiros. Neste sentido, a heteroxeneidade é unha característica interna con respecto ó contexto socioeconómico comarcal, debendo salientarse tamén que no 29% dos fogares o único ingreso existente procede de transferencias sociais.

Con todo, e no contexto socioeconómico da comarca, o importe medio das pensións contributivas da comarca (1.004€) sitúanse por riba das dos territorios de referencia.

3. Os servizos sociais. Situación e evolución.

As administracións locais, atendendo á normativa vixente, teñen un rol fundamental dentro do conxunto coordinado de prestacións, programas e equipamentos que son as políticas de benestar, destinadas estas a garantir a igualdade de oportunidades no acceso á calidade de vida e á participación social de toda a poboación.

Neste sentido, dentro do conxunto de servizos integrados dentro do sistema público de servizos sociais, é responsabilidade das administracións locais a xestión dos servizos sociais comunitarios, entendidos como o acceso normalizado ós servizos sociais e primeiro nivel de intervención (Art. 9.1 da Lei 13/2008 de Servizos Sociais de Galicia), sendo, por tanto, a súa función principal a atención ós cidadáns no achegamento e acceso ó sistema de servizos sociais.

A continuación serán analizadas diferentes variables relacionadas tanto coa existencia e localización de entidades (públicas, privadas e sociais) que traballan en materia de benestar na comarca, como coa súa actividade. Así, dentro deste apartado, estudaranse aspectos como os equipamentos e a súa evolución ó longo do tempo, o financiamento das entidades públicas e os seus equipos de traballo, ou os programas máis salientables que estas desenvolven, facendo especial fincapé naqueles servizos locais de elevada capilaridade territorial e de salientable impacto en termos de emprego e de atención ás persoas usuarias, como é o caso do Servizo de Axuda no Fogar.

3.1 AS ENTIDADES E OS EQUIPAMENTOS DE BENESTAR NA COMARCA.

O conxunto de servizos e prestacións que conforman o sistema de servizos sociais necesita contar coas infraestruturas e equipamentos suficientes que permitan unha axeitada prestación dos mesmos, así como un desenvolvemento que responda tanto á realidade da poboación como ás necesidades dos cidadáns de cada territorio.

Neste sentido, e como primeiro paso, é necesario coñecer a rede de actores, tanto de titularidade pública como privada, que integran na comarca da Coruña o sistema de servizos sociais, así como identificar e ter unha imaxe clara dos centros e equipamentos que, no eido do benestar social, actúan e traballan na comarca.

A)As Entidades de Servizos Sociais⁹.

As entidades que prestan servizos no eido dos servizos sociais na comarca da Coruña son un total de 280, das cales 14 son públicas, 125 son iniciativas de carácter social e 141 son privadas. Nesta relación, ademais de salientar o peso da cidade da Coruña, que se constitúe non só como unha centralidade comarcal, senón que o seu efecto ten impacto en toda Galicia. Neste sentido, a localización na Coruña de entidades, sobre todo das de carácter privado e social, comporta un ámbito de actuación superior ó local e ó comarcal, efecto este que tamén se lle aplica a institucións públicas como é a Universidade da Coruña ou á Deputación Provincial, sendo preciso salientar tamén a presenza do Consorcio das Mariñas como ente local que agrupa a 8 Concellos da Comarca e que conta con competencias en servizos sociais.

Entidades públicas:

- 1 Concello de Abegondo.
- 2 Concello de Arteixo.
- 3 Concello de Bergondo.
- 4 Concello de Cambre.
- 5 Concello de Carral.
- 6 Concello de A Coruña.
- 7 Concello de Culleredo.
- 8 Concello de Oleiros.
- 9 Concello de Sada.
- 10 Consello da Avogacía Galega – A Coruña.
- 11 Consorcio das Mariñas – Bergondo.
- 12 Delegación Provincial de Economía e Facenda – A Coruña.
- 13 Deputación Provincial da Coruña – A Coruña.
- 14 Universidade da Coruña – A Coruña.

Entidades de iniciativa social:

- 15 Asociación Agarimo – Arteixo.
- 16 Asociación de Centros y Servicios de Mayores AGAVICO – Arteixo.
- 17 Congregación de Religiosos Terciarios Capuchinos de Nuestra Señora de Los Dolores – Arteixo.
- 18 Asociación para Persoas con Discapacidade e Familiares, ARELA – Cambre – Cambre.
- 19 Fundación INGADA – Cambre.
- 20 Anhida Coruña, Asociación de Niños con Hiperactividad y Déficit de Atención – Culleredo.
- 21 Asociación de Familiares de Persoas con Discapacidade Intelectual pola Promoción SOCIAL AFADIPS – Culleredo.

---

⁹ Neste apartado recóllense as entidades que están rexistradas no Rexistro Único de Entidades Prestadoras de Servizos Sociais da Xunta de Galicia, na comarca da Coruña ata o 30/06/2018.

- 22 Asociación de Pais de Nenos e Persoas con Discapacidades das Mariñas Coruñesas DISMACOR – Culleredo.
- 23 Asociación Galega de Esclerose Lateral Amiotrófica AGAELA – Culleredo.
- 24 Asociación Galega de Acollemento de Familia Extensa do Menor AGAFEM – Culleredo.
- 25 Asociación Mestura para a Integración Social de Inmigrantes e Emigrantes – Culleredo.
- 26 Asociación Mosaico Ictus – Culleredo.
- 27 Asociación Galega de Pais e Nais Separados – Oleiros.
- 28 Asociación Os Decanos Fogar Municipal da 3ª Idade – Oleiros.
- 29 Asociación Pais de Diminuídos Psíquicos de Oleiros – Oleiros.
- 30 Asociación Participa para a Inclusión Social – Oleiros.
- 31 Fundación Tierra de Hombres España – Oleiros.
- 32 Fundación Venancio Salcines – Oleiros.
- 33 Asociación da Terceira Idade A Lembranza – Sada.
- 34 Asociación de Minusválidos Peneira – Sada.
- 35 Asociación de Pais de Persoas con Parálise Cerebral ASPACE – Sada.
- 36 Asociación Protectora de Animais Gatocán – Sada.
- 37 Fundación ASPACE Coruña – Sada.
- 38 ADECOP-PIAO Entidade Colaboradora de Adopción Internacional – A Coruña.
- 39 ALCER Coruña (Asociación para a Loita contra as Enfermidades do Ril) – A Coruña.
- 40 Asociación Aprendo Xogando - A Coruña.
- 41 Asociación AGALURE - A Coruña.
- 42 Asociación Albergue de Sor Eusebia - A Coruña.
- 43 Asociación Antonio Noche - A Coruña.
- 44 Asociación Asistencial Galega de Servizos á Dependencia - A Coruña.
- 45 Asociación Axuda Atende e Colle - A Coruña.
- 46 Asociación Banco de Alimentos Rías Altas (BALRIAL) - A Coruña.
- 47 Asociación Bulímicos e Anoréxicos da Coruña - A Coruña.
- 48 Asociación CETECO (Centro de Terapias Ecuéstres Coruña) - A Coruña.
- 49 Asociación Cidadá de Loita contra a Droga ACLAD - A Coruña.
- 50 Asociación Compartir - A Coruña.
- 51 Asociación Coruñesa de Esclerose Múltiple - A Coruña.
- 52 Asociación Coruñesa de Persoas con Diabete ACODI - A Coruña.
- 53 Asociación Coruñesa de Promoción del Sordo - A Coruña.
- 54 Asociación Cultural Abraio - A Coruña.
- 55 Asociación de Axuda e Atención ó Preso - A Coruña.
- 56 Asociación de Axuda a Familias de Drogodependentes - A Coruña.
- 57 Asociación de Comerciantes e Autónomos de Galicia - A Coruña.
- 58 Asociación de Dano Cerebral de A Coruña - A Coruña.
- 59 Asociación de Emigrantes Multicultural de Galicia - A Coruña.
- 60 Asociación de Mulleres Profesionais e Autónomas de Galicia - A Coruña.
- 61 Asociación de Pais de Persoas con Trastornos de Espectro Autista da Provincia da Coruña ASPANAES - A Coruña.

- 62 Asociación de Persoas con Trastorno Bipolar de Galicia ASBIGA - A Coruña.
- 63 Asociación de Personas Sordas de A Coruña - A Coruña.
- 64 Asociación de Voluntarios para Ayuda al Necesitado - A Coruña.
- 65 Asociación Ecos do Sur - A Coruña.
- 66 Asociación de Familiares de Enfermos de Alzheimer Coruña - A Coruña.
- 67 Asociación Galega de Asperger - A Coruña.
- 68 Asociación Galega de Ataxias - A Coruña.
- 69 Asociación Galega de Familias Numerosas - A Coruña.
- 70 Asociación Galega de Fibrose Quística - A Coruña.
- 71 Asociación Galega de Mulleres Afectadas por Cancro de Mama - A Coruña.
- 72 Asociación Galega de Servizos para Formación e Axuda á Dependencia AGASFAD - A Coruña.
- 73 Asociación Galega para a Saúde Sexual - A Coruña.
- 74 Asociación Gallega de Hemofilia - A Coruña.
- 75 Asociación Gallega de Migraciones Internacionales AGAMI - A Coruña.
- 76 Asociación Inmedia - A Coruña.
- 77 Asociación Pais de Alumnos do Centro Ocupacional Pascual Veiga - A Coruña.
- 78 Asociación para el Desarrollo de la Cultural Musical en la Infancia para Colectivos Desfavorecidos y en Riesgo de Exclusión Cultural - A Coruña.
- 79 Asociación para la Inclusión de Personas con Diversidad Funcional - A Coruña.
- 80 Asociación para la Integración y Normalización de la Discapacidad - A Coruña.
- 81 Asociación Paraplégicos y Grandes Minusválidos de Galicia - A Coruña.
- 82 Asociación Parkinson Galicia – Coruña - A Coruña.
- 83 Asociación Periodística de Estudios y Comunicación - A Coruña.
- 84 Asociación Poros Galicia - A Coruña.
- 85 Asociación Poten100mos - A Coruña.
- 86 Asociación Pro Enfermos Mentais - A Coruña.
- 87 Asociación Pro Persoas con Discapacidade Intelectual de Galicia - A Coruña.
- 88 Asociación Provincial de Palilleiras de A Coruña - A Coruña.
- 89 Asociación Provincial de Pensionistas y Jubilados UDP Coruña - A Coruña.
- 90 Asociación Renacer - A Coruña.
- 91 Asociación Síndrome de Down da Coruña - A Coruña.
- 92 Asociación Social e Cultural Boanoite - A Coruña.
- 93 Asociación Socioeducativa para a Educación ASEDUC - A Coruña.
- 94 Asociación SOS Racismo Galicia - A Coruña.
- 95 Asociación Triones Brigantium - A Coruña.
- 96 Asociación Unidade de Tratamento do Alcohol e Condutas Aditivas Galicia UTACA Luís Miguel Moras - A Coruña.
- 97 Asociación Vida Digna Coruña - A Coruña.
- 98 Asociación Viraventos - A Coruña.
- 99 Asociación West Galicia - A Coruña.
- 100 Betania de Jesús Nazareno - A Coruña.
- 101 Cociña Económica da Coruña - A Coruña.

- 102 Comité Cidadán Antisida da Coruña - A Coruña.
- 103 Comunidade Local da Residencia Santa Teresa Jornet de la Congregación de las Hermanitas de los Ancianos Desamparados - A Coruña.
- 104 Cruz Vermella Española - A Coruña.
- 105 Ecodesarrollo GAIA - A Coruña.
- 106 Federación de Asociacións de Persoas Xorda de Galicia - A Coruña.
- 107 Federación de Autónomos de Galicia - A Coruña.
- 108 Federación Galega de Enfermidades Raras e Crónicas - A Coruña.
- 109 Federación Plataforma Representativa Estatal de Discapacitados Físicos de Galicia PREDIF Galicia - A Coruña.
- 110 Federación Territorial de Asoc. Prov. De Pensionistas e Xubilados de Galicia - A Coruña.
- 111 Fundación Abrente - A Coruña.
- 112 Fundación ADCOR - A Coruña.
- 113 Fundación ADRA - A Coruña.
- 114 Fundación Autismo Coruña - A Coruña.
- 115 Fundación Escoita - A Coruña.
- 116 Fundación FAXPAG - A Coruña.
- 117 Fundación Fogar Santa Margarida - A Coruña.
- 118 Fundación Galicia Obra Social AFUNDACIÓN - A Coruña.
- 119 Fundación Irmáns Tenreiro - A Coruña.
- 120 Fundación Fogar Santa Lucía para Mulleres sen Teito - A Coruña.
- 121 Fundación INLADI - A Coruña.
- 122 Fundación María José Jove - A Coruña.
- 123 Fundación Meniños - A Coruña.
- 124 Fundación Paideia Galiza - A Coruña.
- 125 Fundación Profesor Novoa Santos - A Coruña.
- 126 Fundación Remanso - A Coruña.
- 127 Fundación Ronsel - A Coruña.
- 128 Fundación Tutelar ASPRONAGA - A Coruña.
- 129 Fundación Universidade da Coruña - A Coruña.
- 130 GRUMICO, Grupo de Persoas con Discapacidade da Coruña - A Coruña.
- 131 Grupo de Maiores de Telefónica - A Coruña.
- 132 Instituto da Caridade Universal Solidaria ICUS - A Coruña.
- 133 Liga Reumatolóxica Galega Loita contra o Reumatismo LIGARE - A Coruña.
- 134 Marola Fútbol Clube - A Coruña.
- 135 Organización non Gobernamental Vestiario Solidario - A Coruña.
- 136 Patronato de las Escuelas Populares Gratuítas - A Coruña.
- 137 Pía unión La Obra de la Señora - A Coruña.
- 138 Real Institución Benéfico Social Padre Rubinos - A Coruña.
- 139 Unidade Provincial de Parapléxicos da Coruña - A Coruña.

Entidades de iniciativa privada:

- 140 A túa xente S.L – Bergondo.
- 141 Escola Infantil Breixos S.L – Bergondo.
- 142 E.G.M – Arteixo.
- 143 Escola Infantil Vagalume S.L – Arteixo.
- 144 G.A.A – Arteixo.
- 145 M^oC.M.A – Arteixo.
- 146 N.V.S – Arteixo.
- 147 Os Gosendes S.L – Arteixo.
- 148 EUROESPES S.A – Bergondo.
- 149 O Fogar de Gandarío S.L – Bergondo.
- 150 Residencias del Noroeste S.L – Bergondo.
- 151 A Fraga Encantada S.L – Cambre.
- 152 A Fraga Encantada S.C – Cambre.
- 153 A.B.C – Cambre.
- 154 Centro 3° Edad Residencial Bribes S.L.U – Cambre.
- 155 Escola Infantil Trasnos S.L – Cambre.
- 156 E.M^a.C.L – Cambre.
- 157 M^a.C.S.R – Cambre.
- 158 Servipertu S.L – Cambre.
- 159 Serviplustotal S.L – Cambre.
- 160 V.D.G – Cambre.
- 161 Fogar de Sabela S.L – Carral.
- 162 A.M^a.C.C – Culleredo.
- 163 Aprendiendo S.L – Culleredo.
- 164 ASDEN Residencial Geriátrica S.L – Culleredo.
- 165 Carolina S. y Cristina S. S.L – Culleredo.
- 166 Cefine Neurología S.L – Culleredo.
- 167 Centro de día Mimos S.L – Culleredo.
- 168 Centro de día Sueños S.L – Culleredo.
- 169 El Triciclo Vilaboa S.L – Culleredo.
- 170 E.P.D – Culleredo.
- 171 J.G.B.P – Culleredo.
- 172 La Cometa S.C- Culleredo.
- 173 Nubes de Cordoeda S.C – Culleredo.
- 174 O Colo do Vento S.C – Culleredo.
- 175 Residencia Los Magnolios S.L – Culleredo.
- 176 Sociedade Cooperativa Galega Rías Altas Coruña – Culleredo.
- 177 S.V.C – Culleredo.
- 178 Valle de Rumbo S.L – Culleredo.
- 179 V.M.M S.L.N.E – Culleredo.

- 180 Abelliñas S.L – Oleiros.
- 181 Fogar 99 S.L – Oleiros.
- 182 Noumelide S.L – Oleiros.
- 183 Reberte S.C – Oleiros.
- 184 Amigos Maduros Servizos Sociosanitarios S.L – Sada.
- 185 Cantalarrana S. Coop. Galega – Sada.
- 186 L.Mª.P.L – Sada.
- 187 Mª.D.M.G – Sada.
- 188 Residencia La Luz – Sada.
- 189 4 Caminos Servicios Sociales S.C. – A Coruña.
- 190 4 Caminos Servicios Sociales S.L. - A Coruña.
- 191 A.M.D - A Coruña.
- 192 A.B.T.C - A Coruña.
- 193 A.G.S - A Coruña.
- 194 A.Mª.V.P - A Coruña.
- 195 A.A.C - A Coruña.
- 196 AO Mayores S.L - A Coruña.
- 197 AO Mayores Servicios Sociales S.L - A Coruña.
- 198 Aprendo y Crezco S.L. - A Coruña.
- 199 ASDEN Tercera Edad S.L. - A Coruña.
- 200 A.G.C - A Coruña.
- 201 B.C.R - A Coruña.
- 202 Bellolar Fogar Residencial S.L - A Coruña.
- 203 B.G.G - A Coruña.
- 204 Caminando a tu lado DELIVA S.L - A Coruña.
- 205 Caramiña Centro de día S.L - A Coruña.
- 206 Carinbersana S.L. - A Coruña.
- 207 C.L.L - A Coruña.
- 208 C.D.G - A Coruña.
- 209 Centro Alere Psicología y Logopedia S.C.P - A Coruña.
- 210 Centro de día para Maiores Ondiñas S.L.L. - A Coruña.
- 211 Centro de día San Carlos S.L - A Coruña.
- 212 Codina Boigues S.L - A Coruña.
- 213 Coros Coma S.L. - A Coruña.
- 214 Dana Coruña S.L. - A Coruña.
- 215 D.L.P. - A Coruña.
- 216 Diéguez y Criado S.C. - A Coruña.
- 217 Dulce Comienzo S.L. - A Coruña.
- 218 Dumbo S. Coop. Galega. - A Coruña.
- 219 E.E.V.G. - A Coruña.
- 220 Escola Infantil Carricanta S.L. - A Coruña.
- 221 Escola Infantil Os Cativos S.L. - A Coruña.

- 222 Escola Infantil Os Peques S.L. - A Coruña.
- 223 Escola Infantil Os Rosais S.L. - A Coruña.
- 224 Escolas Infantís Os Pequerrechos S.L. - A Coruña.
- 225 EULEN Servizos Sociosanitarios S.A - A Coruña.
- 226 F.B.C - A Coruña.
- 227 Frama Calidad S.L. - A Coruña.
- 228 Ferreira y Villoria asociados S.L. - A Coruña.
- 229 Golfiño S.L. - A Coruña.
- 230 Grupo Asistencial Coruña S.L - A Coruña.
- 231 Guardería Matogrande S.L. - A Coruña.
- 232 Hijos de Pereira y Gil S.L. - A Coruña.
- 233 Ingesser Atlántica S.L. - A Coruña.
- 234 Instituto Europeo de Formación y Desarrollo S.L. - A Coruña.
- 235 J.A.V.A - A Coruña.
- 236 J.J.P.M - - A Coruña.
- 237 Juggle World S.L. - A Coruña.
- 238 La Familia Servicios Personales y Asistenciales S.L. - A Coruña.
- 239 L.L.L - A Coruña.
- 240 Lendo e Crecendo S.L. - A Coruña.
- 241 Logopedia Sima S.L. - A Coruña.
- 242 López Sancho Monte Alto S.L. - A Coruña.
- 243 M.A.R.I - A Coruña.
- 244 M.C.B.A - A Coruña.
- 245 M. E. N. C. - A Coruña.
- 246 M.N.S. - A Coruña.
- 247 M.P.C.L - A Coruña.
- 248 MANUVA S.L. - A Coruña.
- 249 M^aA. C. F. - A Coruña.
- 250 M^aC. P.P - A Coruña.
- 251 M^aD.M.B - A Coruña.
- 252 M^aE.R.B - A Coruña.
- 253 Mª R. C.G - A Coruña.
- 254 Mayores Atención a la Dependencia S.L. - A Coruña.
- 255 Nazaret Colexio Infantil S.L. - A Coruña.
- 256 O.M^a.D.B - A Coruña.
- 257 Omniservicios Galicia S.L.U - A Coruña.
- 258 Parque Zapateira S.L. - A Coruña.
- 259 Parrulos Ventorrillo S.L.
- 260 Pasiños S.L. - A Coruña.
- 261 P.M.A - A Coruña.
- 262 PEACOR S.L.
- 263 Pequenas Amizades S.L. - A Coruña.

- 264 Pibes S.L. - A Coruña.
- 265 P.R.C.S. S. L. - A Coruña.
- 266 Recursos y Servicios Gerontolóxicos Gallegos S.L. - A Coruña.
- 267 Resgal Vigo S.L. - A Coruña.
- 268 Residencia de Mayores Los Rosales S.L. - A Coruña.
- 269 R.R.L. - A Coruña.
- 270 Senes Cit S.L. - A Coruña.
- 271 Servizos Asistenciales Riazor S.L.- A Coruña.
- 272 Servizos Globales de Asistencia S.L.U - - A Coruña.
- 273 SIAD 24 Galicia S.L - A Coruña.
- 274 S.N.R - A Coruña.
- 275 SINAPSE Neuroloxía S.L. - A Coruña.
- 276 Tercera Edad Servizos del Norte S.L. - A Coruña.
- 277 Unidade de Memoria Lémbtrate S. Coop. Galega - A Coruña.
- 278 VIALSA 2010 S.L. - A Coruña.
- 279 VIOPAR Escolas Infantís S. L. - A Coruña.
- 280 Vivendas Comunitarias Sant Yago S.L. - A Coruña.

Imaxe 2. Distribución das entidades prestadoras de servizos sociais nos concellos da comarca da Coruña.

Fonte: Elaboración propia a partir de datos RUEPSS.

A distribución das entidades prestadoras de servizos sociais nos concellos da comarca que presenta o mapa amosa como estas se centran, sobre todo, no Concello de A Coruña, a pesar de que tamén se atopa unha importante presenza en Concellos como Culleredo. Nos Concellos de carácter rural, como poden ser Abegondo ou Carral, tamén se atopan localizadas entidades, se ben o peso que teñen os propios Concellos é importante, de tal xeito que nestes Concellos salientan as entidades públicas así como unha limitada presenza das entidades privadas e sociais.

Así, por concellos na Coruña localízanse un total de 199 entidades, en Culleredo hai 26, en Cambre 13, os concellos de Sada e Oleiros contan cada un con 11 entidades no seu territorio, en Arteixo hai 10, Bergondo conta con 5, en Abegondo hai 3 e en Carral 2 entidades.

As áreas estratéxicas de actuación nas que se clasifican as entidades da comarca da Coruña ó abeiro do disposto no artigo 12.2 do Decreto 254/2011¹⁰ e recollidas no Rexistro Único de Entidades Prestadoras de Servizos Sociais dependente da Consellería de Política Social da Xunta de Galicia, indican que no universo de entidades atópanse representados tódolos ámbitos de actuación, salientado dende un punto de vista cuantitativo as destinadas ó traballo coas persoas maiores, coa infancia e coa dependencia. Polo que respecta ás entidades públicas, que son as propias administracións locais, o seu ámbito de actuación abarca tódalas áreas estratéxicas ó ser a porta de entrada os servizos sociais.

B) Os Centros de Servizos Sociais¹¹.

Na comarca da Coruña hai un total de 200 centros de servizos sociais, sendo 59 de titularidade pública, 61 de iniciativa social e 80 de iniciativa privada.

Centos públicos:

- 1 Centro Municipal da 3ª Idade – Abegondo.
- 2 Escola Infantil Municipal Pasiños – Abegondo.
- 3 Escola Infantil Arteixo – Río Tambre – Arteixo.
- 4 Escola Infantil de Arteixo – Pastoriza – Arteixo.
- 5 Escola Infantil Municipal de Arteixo – Arteixo.
- 6 Centro de día de Promoción de la Autonomía Personal de Bergondo – Bergondo.
- 7 Centro Residencial de Promoción de la Autonomía Personal de Bergondo – Bergondo.
- 8 Escola Infantil Municipal de Bergondo – Bergondo.
- 9 Escola Infantil de Cambre – A Barcala – Cambre.
- 10 Escola Infantil de Cambre – O Temple – Cambre.
- 11 Escola Infantil de Carral – Carral.
- 12 Centro de día de Culleredo – Culleredo.
- 13 Centro Ocupacional A Escada – Culleredo.
- 14 Escola Infantil A Tartaruga de Culleredo – Culleredo.
- 15 Escola Infantil Fonte da Balsa – Culleredo.
- 16 Escola Infantil O Burgo de Culleredo – Culleredo.
- 17 Centro de día ara Persoas Maiores de Oleiros As Galeras – Oleiros.
- 18 Escola Infantil 0-3 A Canteira – Oleiros.
- 19 Escola Infantil A Pardela – Oleiros.
- 20 Escola Infantil As Galeras de Oleiros – Oleiros.
- 21 Escola Infantil de Mera – Oleiros.

¹⁰ Decreto 254/2011, do 23 de decembro, polo que se regula o réxime de rexistro, autorización, acreditación e a inspección dos servizos sociais de Galicia (DOG nº 14, do 20 de xaneiro de 2012).

¹¹ Neste apartado recóllense os centros que están rexistrados no Rexistro Único de Entidades Prestadoras de Servizos Sociais da Xunta de Galicia, na comarca da Coruña, ata o 30/06/2018.

- 22 Residencia de Maiores de Oleiros – Oleiros.
- 23 Centro de día para Persoas Maiores de Sada – Sada.
- 24 Centro de Servizos Sociais – Sada.
- 25 Escola Infantil de Sada – Sada.
- 26 Escola Infantil Municipal do Concello de Sada – Florita – Sada.
- 27 Centro de Atención á Persoas con Discapacidade da Coruña – A Coruña.
- 28 Centro de día de Atención á Persoas con Discapacidade da Coruña – A Coruña.
- 29 Centro de día para Persoas Maiores de Coruña – Eirís – A Coruña.
- 30 Centro de día para Persoas Maiores de Coruña – Monte Alto – A Coruña.
- 31 Centro de día para Persoas Maiores Novo Boadanza – A Coruña.
- 32 Centro de Inclusión para a Transición á Vida Autónoma Coruña I – A Coruña.
- 33 Centro de Inclusión para a Transición á Vida Autónoma Coruña II – A Coruña.
- 34 Centro de Menores Concepción Arenal – A Coruña.
- 35 Centro de Menores San José de Calasanz – A Coruña.
- 36 Centro Ocupacional para Persoas con Discapacidade da Coruña – A Coruña.
- 37 Centro Sociocomunitario de Benestar da Coruña – A Coruña.
- 38 Centro Sociocomunitario de Benestar Torrente Ballester – A Coruña.
- 39 Escola Infantil A Coruña – A Sardiñeira – A Coruña.
- 40 Escola Infantil As Mariñas – A Coruña.
- 41 Escola Infantil da Universidade da Coruña – A Coruña.
- 42 Escola Infantil Elviña – A Coruña.
- 43 Escola Infantil Monte Alto – A Coruña.
- 44 Escola Infantil Municipal A Caracola – A Coruña.
- 45 Escola Infantil Municipal Agra do Orzán – A Coruña.
- 46 Escola Infantil Municipal Arela – A Coruña.
- 47 Escola Infantil Municipal Carricanta – A Coruña.
- 48 Escola Infantil Municipal Cativos da Coruña – A Coruña.
- 49 Escola Infantil Municipal Luís Seoane – A Coruña.
- 50 Escola Infantil Municipal de Monte Alto – A Coruña.
- 51 Escola Infantil Municipal Os Rosais – A Coruña.
- 52 Escola Infantil O Ventorrillo – A Coruña.
- 53 Escola Infantil Parque de Eirís – A Coruña.
- 54 Escola Infantil Santa María de Oza.
- 55 Fogar Infantil Emilio Romay – A Coruña.
- 56 Gardería Infantil de Facenda – A Coruña.
- 57 Punto de Encontro Familiar da Coruña – A Coruña.
- 58 Residencia de Maiores Concepción Arenal – A Coruña.
- 59 Residencia de Maiores Torrente Ballester – A Coruña.

Centos de iniciativa social:

- 60 Ciudad de los Muchachos Agarimo – Arteixo.

- 61 Centro de día ASPANAES Castelo – Culleredo.
- 62 Centro de día de Lamastelle – Oleiros.
- 63 Centro Fogar-Lar A Mercede – Oleiros.
- 64 Centro Ocupacional ASPADISOL – Oleiros.
- 65 Centro Ocupacional Lamastelle – Oleiros.
- 66 Residencia de Adultos A Casa de Lamastelle – Oleiros.
- 67 Residencia de Gravemente Afectados Ricardo Baro – Oleiros.
- 68 Centro de día asistencial ASPACE – Sada.
- 69 Centro de Menores A Milagrosa de Sada – Sada.
- 70 Residencia de Gravemente Afectados ASPACE – Sada.
- 71 Residencia de Gravemente Afectados ASPACE II – Sada.
- 72 Albergue Padre Rubinos – A Coruña.
- 73 Casa de Acollida Básica de Mulleres sen Teito Santa Lucía – A Coruña.
- 74 Casa de Familia Dignidade Coruña – A Coruña.
- 75 Centro de Acollida Básica Betania – A Coruña.
- 76 Centro de Acollida Básica Casco Coruña – A Coruña.
- 77 Centro de Acollida Básica Casco II – A Coruña.
- 78 Centro de Acollida Básica El Buen Pastor – A Coruña.
- 79 Centro de Acollida Básica Fogar de Sor Eusebia – A Coruña.
- 80 Centro de Acollida Básica San José de la Obra de la Señora – A Coruña.
- 81 Centro de Atención Social Continuada Casco – A Coruña.
- 82 Centro de Atención Social Continuada Padre Rubinos – A Coruña.
- 83 Centro de día ADAFECO.
- 84 Centro de día AFACO.
- 85 Centro de día de Alzheimer AFACO Barrio das Flores – A Coruña.
- 86 Centro de día de Alzheimer AFACO Salvador de Madariaga – A Coruña.
- 87 Centro de día de Inclusión Social Teranga Coruña – A Coruña.
- 88 Centro de día de Persoas Maiores Cruz Vermella Coruña – A Coruña.
- 89 Centro de día Frama La Merced – A Coruña.
- 90 Centro de día A Milagrosa – A Coruña.
- 91 Centro de día Monte Alto – A Coruña.
- 92 Centro de día para Persoas Maiores La Obra de la Señora – A Coruña.
- 93 Centro de día para Persoas Maiores Padre Rubinos – A Coruña.
- 94 Centro de día Sagrada Familia – A Coruña.
- 95 Centro de Maiores Afundación – A Coruña.
- 96 Centro Educacional Infantil Virgen del Carmen – A Coruña.
- 97 Centro Ocupacional Artefios – A Coruña.
- 98 Centro Ocupacional de Enrique Dequidt – A Coruña.
- 99 Centro Ocupacional dos Rosais – A Coruña.
- 100 Centro Ocupacional Pascual Veiga – A Coruña.
- 101 CIEMA A Coruña – A Coruña.
- 102 Cociña Económica de A Coruña – A Coruña.

- 103 Comedor Social Padre Rubinos – A Coruña.
- 104 Escola Infantil Afundacion Zalaeta da Coruña – A Coruña.
- 105 Escola Infantil Fogar Santa Margarida – A Coruña.
- 106 Escola Infantil Kid's Garden da Coruña – A Coruña.
- 107 Escola Infantil M^a del Carmen Cervigon – A Coruña.
- 108 Gardería Infantil Escolas Populares Gratuítas – A Coruña.
- 109 Residencia de Persoas Maiores Padre Rubinos – A Coruña.
- 110 Residencia Femenina Pla y Cancela – A Coruña.
- 111 Residencia La Milagrosa – A Coruña.
- 112 Residencia La Obra de la Señora.
- 113 Residencia Masculina Pla y Cancela – A Coruña.
- 114 Residencia Meu Lar – A Coruña.
- 115 Residencia para Maiores ADCOR – A Coruña.
- 116 Residencia para Persoas con Discapacidade Fundación ADCOR – A Coruña.
- 117 Residencia Remanso Claudina Somoza – A Coruña.
- 118 Residencia Santa Teresa Jornet – A Coruña.
- 119 Vivenda Tutelada Down Coruña – A Coruña.
- 120 Vivenda Tutelada da Coruña– A Coruña.

Centos de iniciativa privada:

- 121 Centro de día Seixedo – Arteixo.
- 122 Escola Infantil O Berce – Arteixo.
- 123 Escola Infantil Os Cativiños – Arteixo.
- 124 Escola Infantil Sivr-2 – Arteixo.
- 125 Escola Infantil Vagalume 2 – Arteixo.
- 126 Fogar Residencial O Fogar de Gandarío – Bergondo.
- 127 Residencia O Pilar – Bergondo.
- 128 Centro de día Bribes Residencial – Cambre.
- 129 Centro de día Los Olivos – Cambre.
- 130 Escola Infantil A Barcala – Cambre.
- 131 Escola Infantil A Fraga Encantada – Cambre.
- 132 Escola Infantil Pequerrechos de Cambre – Cambre.
- 133 Escola Infantil Trasnos – Cambre.
- 134 Residencia para Persoas Maiores Bribes – Cambre.
- 135 Vivenda Comunitaria para Persoas Maiores Bribes – Cambre.
- 136 Xardín de Infancia Chiquitín – Cambre.
- 137 Vivenda Comunitaria Fogar de Sabela – Cambre.
- 138 Centro de día Caser Residencial A Zapateira – Culleredo.
- 139 Centro de día Os Muíños – Culleredo.
- 140 Centro de día para Persoas Maiores Mimos – Culleredo.
- 141 Escola Infantil La Cometa – Culleredo.

- 142 Escola Infantil Nubes – Culleredo.
- 143 Escola Infantil O Colo do Vento – Culleredo.
- 144 Escola Infantil Os Pequerrechos de Culleredo – Culleredo.
- 145 Escola Infantil Os Pequerrechos de Rutis – Culleredo.
- 146 Escola Infantil Piratas da Ría – Culleredo.
- 147 Escola Infantil Rías Altas – Culleredo.
- 148 Escola Infantil Triciclo – Culleredo.
- 149 Fogar Residencial El Pinar – Culleredo.
- 150 Residencia ASDEN – Culleredo.
- 151 Residencia Caser A Zapateira – Culleredo.
- 152 Residencia para Persoas Maiores Orpea A Coruña – Culleredo.
- 153 Vivenda Comunitaria Val de Rumbo Terceira Idade – Culleredo.
- 154 Centro de día Domusvi Coruña – Oleiros.
- 155 Escola Infantil Abelliñas – Oleiros.
- 156 Escola Infantil Reberte – Oleiros.
- 157 Residencia Ballesol Oleiros – Oleiros.
- 158 Residencia Domusvi Coruña – Oleiros.
- 159 Vivenda Comunitaria Os Olivos – Oleiros.
- 160 Centro de día para Persoas Maiores FL+ - Sada.
- 161 Residencia La Luz – Sada.
- 162 Centro de día Atendo Coruña – A Coruña.
- 163 Centro de día de Maiores – A Coruña.
- 164 Centro de día Frama – A Coruña.
- 165 Centro de día para Persoas Maiores Caramiña – A Coruña.
- 166 Centro de día para Persoas Maiores Hera – A Coruña.
- 167 Centro de día para Persoas Maiores Lébrate – A Coruña.
- 168 Centro de día para Persoas Maiores Recreate – A Praza – A Coruña.
- 169 Centro de día para Persoas Maiores SarQuavitae Matogrande – A Coruña.
- 170 Centro de día San Carlos – A Coruña.
- 171 Centro de Educación Infantil Cardo – A Coruña.
- 172 Colexio Infantil Nazaret – A Coruña.
- 173 Escola Infantil 0-3 Os Pequerrechos Ronda de Nelle – A Coruña.
- 174 Escola Infantil Coros – A Coruña.
- 175 Escola Infantil Dana – A Coruña.
- 176 Escola Infantil Enredos da Coruña – A Coruña.
- 177 Escola Infantil Golfiño da Coruña – A Coruña.
- 178 Escola Infantil Matogrande – A Coruña.
- 179 Escola Infantil Os Pequerrechos Ronda de Outeiro – A Coruña.
- 180 Escola Infantil Os Pequerrechos das Pajaritas – A Coruña.
- 181 Escola Infantil Os Pequerrechos de Catro Camiños – A Coruña.
- 182 Escola Infantil Os Pequerrechos de Juan Flórez – A Coruña.
- 183 Escola Infantil Os Pequerrechos de Mesoiro – A Coruña.

- 184 Escola Infantil Parrulos Catro Camiños – A Coruña.
- 185 Escola Infantil Parrulos Ventorrillo – A Coruña.
- 186 Escola Infantil Parrulos Vioño – A Coruña.
- 187 Escola Infantil Pibes – A Coruña.
- 188 Escola Infantil PSN Bicos da Coruña – A Coruña.
- 189 Escola Infantil Solete – A Coruña.
- 190 Escola Infantil Xénese – A Coruña.
- 191 Espazo Infantil Jungle World – A Coruña.
- 192 Fogar Residencial Bellolar – A Coruña.
- 193 Residencia de Maiores SarQuavitae Matogrande – A Coruña.
- 194 Residencia Domusvi La Ciudad – A Coruña.
- 195 Residencia para Persoas Maiores Sanitas Residencial – A Coruña.
- 196 Trastes Centros de Educación Infantil Los Rosales – A Coruña.
- 197 Trastes Centros de Educación Infantil A Grela – A Coruña.
- 198 Vivenda Comunitaria El Hogar – A Coruña.
- 199 Vivenda Comunitaria Sant Yago 1 – A Coruña.
- 200 Vivenda Comunitaria Sant Yago 2 – A Coruña.

Imaxe 3. Distribución dos centros de servizos sociais nos concellos da comarca de A Coruña

Fonte: Elaboración propia a partir de datos RUEPSS.

O Concello que conta cun número maior de centros de servizos sociais é A Coruña que, conxuntamente con Oleiros e Culleredo, asumen boa parte dos equipamentos da Comarca. Con todo, é preciso mencionar que en tódolos Concellos se localizan equipamentos, elemento este a ter en conta especialmente nos Concellos de carácter rural como son Carral ou Abegondo.

Por concellos os centros da comarca distribúense 121 na Coruña, 22 en Culleredo, o concello de Oleiros conta con 18, o de Cambre con 11 e o de Sada con 10. Arteixo localiza no seu concello un total de 9 centros e os concellos máis pequenos contan con 5 centros Bergondo, e 2 hai en cada un dos concellos de Abegondo e Carral.

Táboa 16. Distribución dos centros de servizos sociais da comarca da Coruña segundo o seu ámbito de actuación.

Ámbito de actuación	Centros		
	Titularidade pública	Titularidade privada	
		Iniciativa social	Iniciativa privada
Dependencia	8	14	30
Discapacidade	6	19	
Familia	1		
Inclusión	2	13	
Infancia	32	6	42
Maiores	7	3	8
Menores	3	6	

Fonte: Elaboración propia a partir de datos RUEPSS.

Como se pode comprobar, a maior parte dos centros teñen como obxecto de traballo á infancia, en tanto que tamén salientan os relacionados coa dependencia e coa discapacidade e, xa nun terceiro plano cuantitativo, os relacionados cos maiores, coa inclusión e cos menores.

Analizando o rol dos prestadores, é preciso mencionar que en tanto o maior prestador de servizos á infancia é a titularidade privada (que conta con 10 equipamentos máis cá titularidade pública), esta situación tamén se repite no relativo á atención ás persoas dependentes, onde o liderado da titularidade privada é salientable e onde os restantes prestadores complementan a oferta privada, incluso debendo mencionar que a titularidade pública xestiona menos equipamentos cá titularidade social.

Por outra banda, tamén salientan as cifras da titularidade social, que lidera a atención ás persoas con discapacidade, á inclusión social e ós/ás menores.

O tipo de centros presentes na comarca da Coruña, en base ós ámbitos de actuación anteriormente citados, recóllense nas seguintes táboas onde se pode diferenciar, por unha banda a oferta de equipamentos existentes na Comarca sen incluír ó Concello da Coruña e, por outra, esta mesma oferta de xeito individual para o Concello da Coruña:

Táboa 17. Número dos centros de servizos sociais da comarca da Coruña (excluíndo o Concello de A Coruña), segundo a súa tipoloxía, titularidade, concello no que se localiza e número de prazas totais autorizadas.

Tipo de centros	Ámbito de actuación	Número	Titularidade	Concello no que se localiza	Total prazas autorizadas
Centro de día	Dependencia	3	Pública	Culleredo	60
				Oleiros	80
				Sada	40
		8	Privada	Arteixo	28
				Cambre	17
					40
				Culleredo	40
					28
				40	

Tipo de centros	Ámbito de actuación	Número	Titularidade	Concello no que se localiza	Total prazas autorizadas	
	Discapacidade	1	Pública	Oleiros	39	
				Sada	14	
		3	Social	Bergondo	30	
				Culleredo	30	
				Oleiros	99	
		Menores	1	Social	Sada	58
					Arteixo	18
Centro ocupacional	Discapacidade	1	Pública	Culleredo	20	
		2	Social	Oleiros	25	
					135	
Centro social	Maiores	1	Pública	Sada	-	
Escola infantil	Infancia	17	Pública	Abegondo	61	
					82	
				Arteixo	102	
					115	
				Bergondo	40	
				Cambre	82	
					82	
				Carral	84	
					61	
				Culleredo	54	
					82	
					102	
				Oleiros	74	
					84	
					41	
				Sada	41	
					128	
		19	Privada	Arteixo		41
						41
						38
						61
				Cambre		61
						70
						74
						74
				Culleredo		30
						41
						41
						30
						74
						99
						41
						41
Oleiros	22					
	62					

Tipo de centros	Ámbito de actuación	Número	Titularidade	Concello no que se localiza	Total prazas autorizadas
					51
Fogares e clubs	Maiores	1	Pública	Abegondo	-
Residencia	Dependencia	8	Privada	Oleiros	284
				Bergondo	17
				Cambre	58
				Culleredo	28
				Oleiros	24
				Sada	192
				Oleiros	200
				Sada	154
	Discapacidade	4	Social	Bergondo	55
				Oleiros	84
				Sada	22
				Oleiros	71
Maiores	2	Privada	Culleredo	18	
			Oleiros	33	
Menores	2	Social	Oleiros	35	
			Sada	212	
Vivenda/ piso tutelado	Dependencia	2	Privada	Oleiros	30
				Sada	12
	Maiores	2	Privada	Cambre	12
				Oleiros	12

Fonte: Elaboración propia a partir de datos RUEPSS.

Táboa 18. Número dos centros de servizos sociais do Concello da Coruña segundo a súa tipoloxía, titularidade e número de prazas totais autorizadas.

Tipo de centros	Ámbito de actuación	Número	Titularidade	Total prazas autorizadas
Albergue	Inclusión	1	Social	78
Centro de acollida básica	Inclusión	7	Social	7
				7
				19
				10
				11
				10
				36
Centro de atención social continuada	Inclusión	2	Social	60
				15
Centro de día	Dependencia	3	Pública	30
				76
				80

Tipo de centros	Ámbito de actuación	Número	Titularidade	Total prazas autorizadas
		9	Social	80
				40
				40
				40
				40
				30
				30
				70
				40
		40		
		45		
		9	Privada	34
				60
				80
				25
				48
				11
34				
66				
40				
Discapacidade		1	Pública	110
		2	Social	20
Inclusión		1	Social	25
		1	Social	36
Menores		1	Social	12
Centro social	Maiores	2	Pública	-
				-
Centro ocupacional	Discapacidade	1	Pública	30
				20
		4	Social	40
				35
				26
Comedor social	Inclusión	2	Social	94
				164
Escola infantil	Infancia	17	Pública	82
				61
				61
				107
				82
				82
				82
				115
				115
				82
82				

Tipo de centros	Ámbito de actuación	Número	Titularidade	Total prazas autorizadas
				41
				123
				107
				82
				61
				41
		6	Social	197
				97
				33
				94
				95
				156
		22	Privada	20
				61
				91
				41
				41
				41
				87
				39
				94
				79
				91
				94
				59
				71
				74
				102
				41
				41
				30
				41
				41
				70
Espazo Infantil	Infancia	1	Privada	56
Fogares e Clubes	Maiores	1	Social	-
Punto de encontro familiar	Familia	1	Pública	-
		1	Pública	150
				146
		5	Social	64
				32
				59
				169
		3	Privada	24
				150

Tipo de centros	Ámbito de actuación	Número	Titularidade	Total prazas autorizadas
				127
	Discapacidade	1	Pública	85
		1	Social	21
	Maiores	1	Pública	96
		2	Social	59
		1	Privada	37
	Menores	3	Pública	77
				35
		1	Social	40
				50
				10
Vivenda/ piso tutelado	Discapacidade	3	Social	10
				10
				3
	Maiores	3	Privada	12
				11
	Menores	1	Social	12
			8	

Fonte: Elaboración propia a partir de datos RUEPSS.

Como se pode comprobar e como se menciona con anterioridade, a maior parte dos equipamentos da Comarca sitúanse nos Concellos de Culleredo e Oleiros e, sobre todo, no Concello da Coruña que se constitúe nunha centralidade para a totalidade de Galicia.

Con todo, é preciso recoñecer a existencia de equipamentos en tódolos Concellos, incluídos os de menor tamaño como pode ser Carral, por exemplo. Neste sentido, é preciso mencionar a importancia dos equipamentos de atención ás persoas con discapacidade localizados no Concello de Sada, que contan con máis de 100 prazas de iniciativa para os coidados residenciais e non residenciais

Ademais, na liña do xa mencionado, os equipamentos adicados á inclusión e á discapacidade na Comarca son liderados pola titularidade social, aspecto este que debe supoñer un reforzo da colaboración entre as administracións locais e as entidades sociais co obxectivo de garantir a sustentabilidade destes servizos.

Para a atención á dependencia a Comarca conta con 52 centros e un total de 3.356 prazas. Así, na Comarca para a atención á dependencia non residencial hai 32 centros de día e un total de 1.399 prazas autorizadas. Destes 32 centros 21 están localizados na Coruña e teñen autorizadas un total de 973 prazas. A atención residencial préstase en 18 residencias cun total de 1.933 prazas autorizadas e 2 vivendas comunitarias con 24 prazas autorizadas. As 9 residencias ubicadas no concello da Coruña contan cun total de 921 prazas.

As persoas maiores da Comarca da Coruña dispoñen de 6 centros residenciais, 4 na Coruña cun total de 269 prazas autorizadas, 1 no Concello de Culleredo para 35 persoas usuarias e 1 en Oleiros con 212

prazas. Tamén contan con 2 vivendas comunitarias con 12 prazas autorizadas cada unha, nos concellos de Carral e Oleiros. Así mesmo, as persoas maiores dispoñen, xunto co resto da cidadanía, de centros sociais nos que fortalecer a vida e as relacións sociais, 3 no concello da Coruña, 1 en Abegondo e outro en Sada.

Os centros de atención á infancia contan con 5.734 prazas autorizadas repartidas nos 81 centros da Comarca, todos eles son escolas infantís. Na Comarca hai 34 centros públicos con 12.721 prazas autorizadas, 41 centros de titularidade privada que contan con 2.341 prazas autorizadas e 6 centros de iniciativa social cun total de 672 prazas autorizadas. No concello da Coruña tamén se conta cun espazo infantil de titularidade privada cunha capacidade de 56 prazas autorizadas.

Para a atención ás persoas con discapacidade a Comarca conta con 7 centros de día cunha capacidade de 372 usuarios/as, 3 destes centros de atención non residencial están na Coruña. Conta tamén con 8 centros ocupacionais e un total de 331 prazas autorizadas e 10 centros residenciais, dos cales 70 son residencias cunha capacidade de 334 persoas usuarias e 3 vivendas tuteladas, todas no concello da Coruña, cunha capacidade total de 23 prazas autorizadas.

A comarca ten 9 centros de atención a menores. Dous centros de día con capacidade total para atender a 30 menores, un no concello de Arteixo (18 prazas) e outro na Coruña (12 prazas), 6 centros residenciais cunha capacidade total de 177 prazas autorizadas e unha vivenda tutelada para 8 usuarios/as. Dos 7 centros residenciais para menores 5 están na Coruña, un no concello de Oleiros, con capacidade para 30 menores, e outro en Sada para 12 persoas usuarias.

Ademais, a comarca dispón de 15 centros de inclusión todos eles no concello da Coruña, 9 son centros de acollida básica cunha capacidade total de 175 usuarios/as, 2 centros de atención social continuada para 106 persoas usuarias, 1 albergue que conta con 78 prazas autorizadas, 1 centro de día cunha capacidade de 36 prazas e 2 comedores sociais con 258 prazas totais. Sete dos 9 centros de inclusión da comarca son de iniciativa social.

Así mesmo, e ó igual que as comarcas nas que se localizan as grandes cidades da provincia, a Comarca da Coruña, concretamente o Concello da Coruña, conta cun Punto de Encontro Familiar para as familias da provincia.

Análise e cobertura dos centros.

O Mapa galego de servizos sociais é, segundo o artigo 44.2 da Lei 13/2008 de servizos sociais de Galicia, o instrumento de planificación encargado tanto da definición das áreas sociais de Galicia como dos criterios de dotación de centros e servizos sociais no territorio

Se ben o Mapa galego de servizos sociais non está publicado nos termos que recolle a Lei 13/2008, no ano 2008 a Xunta de Galicia publica o *“Mapa Galego de Equipamentos e Servizos Sociais. Criterios para a planificación territorial e sectorial”*. Esta publicación contén tanto o inventario dos recursos sociais de Galicia, para identificar os recursos existentes no territorio no eido dos servizos sociais,

como os criterios para a dotación de centros e servizos sociais, definindo, para determinados equipamentos, as ratios de cobertura obxectivo a lograr nos vindeiros anos para os diferentes territorios.

Nesta diagnose emprégase a metodoloxía definida no “*Mapa Galego de Equipamentos e Servizos Sociais. Criterios para a planificación territorial e sectorial*” para a determinación das ratios de cobertura así como para as prazas obxectivo dos diferentes equipamentos sociais, co obxectivo de poder establecer unha comparativa e describir a situación actual dos equipamentos de servizos sociais atendendo ó ámbito territorial obxecto desta diagnose, o comarcal, que define nalgúns casos das áreas sociais definidas no Mapa.

Os concellos da Comarca da Coruña no “*Mapa Galego de Equipamentos e Servizos Sociais. Criterios para a planificación territorial e sectorial*” forman parte da área social denominada área metropolitana 1. A área metropolitana 1 está formada polos concellos de Oleiros, Cambre, Carral, Culleredo, Arteixo, Sada, Bergondo, Abegondo e Betanzos. O Concello da Coruña é unha das denominadas áreas urbanas. Neste sentido, co obxectivo de adaptar a metodoloxía do *Mapa* á realidade comarcal, para a determinación dos índice de cobertura da diagnose da comarca da Coruña non se teñen en conta os datos do concello de Betanzos, ó non formar parte da comarca.

Os centros de atención ás persoas maiores.

Os centros residenciais de atención as persoas maiores e dependentes da comarca da Coruña, no ano 2005¹², ofrecían unha cobertura¹³ do 3,14% ó contar cun total de 2.132 prazas repartidas en 28 centros. O Concello da Coruña contaba con 15 centros e 1.230 prazas, o resto distribuíáanse nas 3 residencias con 490 prazas e 1 vivenda comunitaria con 12 do concello de Oleiros, a residencia con 200 prazas e 1 vivenda comunitaria de 18 prazas de Culleredo, as 2 residencias con 79 prazas e 1 vivenda comunitaria con 12 de Bergondo, o centro de Carral con 12 prazas autorizadas, o centro de Cambre tamén con 12 prazas, o de Sada cunha capacidade de 55 prazas e o de Arteixo para 12 persoas usuarias.

No ano 2017 a Comarca conta con 2.532 prazas autorizadas de carácter residencial, o que proporciona un índice de cobertura do 2,83%, máis lonxe aínda da ratio do 5%¹⁴ de prazas residenciais que determina o *Mapa galego de equipamentos e servizos sociais*.

Polo que respecta ós centros non residenciais, centros de día, no 2005 os concellos da Comarca da Coruña contaban cun total de 15 centros de día, cunha capacidade de 597 prazas e un índice de cobertura do 0,88%. No 2017 a Comarca conta con 32 centros de día e un total de 1.399 prazas

---

¹² Os datos que recolle o “*Mapa Galego de Equipamentos e Servizos Sociais. Criterios para a planificación territorial e sectorial*” son do ano 2005.

¹³ O índice de cobertura dos centros de atención ás persoas maiores no “*Mapa Galego de Equipamentos e Servizos Sociais. Criterios para a planificación territorial e sectorial*” determínase segundo a seguinte fórmula número de prazas en centros adicados á atención as persoas maiores entre o número de persoas maiores de 65 anos.

¹⁴ A Secretaría Xeral de Benestar establece no 5% a ratio de prazas residencias mínima por área, obxectivo que se recolle no “*Mapa Galego de Equipamentos e Servizos Sociais. Criterios para a planificación territorial e sectorial*”.

autorizadas. Así, o índice de cobertura no 2017 dos equipamentos non residencias é do 1,56%, aproximándose ó 2¹⁵% do obxectivo de prazas en centros non residenciais que determina o *Mapa galego de equipamentos e servizos sociais*. Na comarca, para acadar este obxectivo faltan aínda 391 prazas.

Táboa 19. Evolución ratio de cobertura, número de centros e prazas nos centros de atención ás persoas maiores 2005 – 2017.

Tipo de centro	Ratios de cobertura obxectivo	Ano	Nº de centros	Prazas totais	índice de cobertura ≥ 65 anos (%)	Prazas ratios obxectivos	Diferenza de prazas
Residencias	5	2005	28	2132	3,14	3398	-1266
		2017	31	2532	2,83	4475	-1943
Centros de día	2	2005	15	597	0,88	1359	-762
		2017	32	1399	1,56	1790	-391

Fonte: Elaboración propia.

Como se observa, os índices de cobertura dos equipamentos para as persoas maiores e dependentes na comarca non evolucionan no mesmo sentido. Así, a evolución da cobertura dos centros de atención non residencial é positiva, tanto no número de centros de día como no número de prazas autorizadas. Con todo aínda non logra acadar o obxectivo do 2% de prazas en centros non residenciais nin estar presente en tódolos concellos da Comarca, non dispoñendo deste servizo os concellos de Abegondo, Bergondo e Carral.

Polo que respecta ós equipamentos residenciais, a pesar de incrementar o número de centros e prazas autorizadas, diminúe a súa cobertura, faltando 1.943 prazas de carácter residencial para chegar á ratio do 5% de cobertura para este tipo de centros.

Centros de atención á infancia.

A atención á infancia na comarca conta con 81 centros e un total de 5.734 prazas. No Concello da Coruña localízanse 45 centros e un total de 3.427 prazas, no resto de concellos da Comarca hai 36 centros e 2.307 prazas.

O Concello de Abegondo conta cun centro de 61 prazas, o Concello de Arteixo ten 3 centros públicos con 299 prazas e 4 privados para 181 alumnos, o Concello de Bergondo ten unha escola infantil pública con capacidade para 40 nenas e nenos, o de Cambre conta con 2 centros públicos para 164 nenas e nenos e 5 privados para 309, o Concello de Carral dispón dunha escola infantil pública con capacidade para 84 rapazas e rapaces, en Culleredo hai 3 escolas infantís públicas para 197 alumnos e 8 privadas con 389 prazas autorizadas, Oleiros conta con 4 centros públicos para 301 nenas e nenos e 2 privados cunha capacidade total de 113 prazas e as escolas infantís de Sada acolle a 169 nenas e nenos.

¹⁵ A Secretaría Xeral de Benestar establece no 2% a ratio de prazas de centros de día mínima por área, obxectivo que se recolle no "Mapa Galego de Equipamentos e Servizos Sociais. Criterios para a planificación territorial e sectorial".

As 5.734 prazas nos centros infantís proporcionan un índice de cobertura do 44,49% ás 12.889 nenas e nenos de entre 0 e 3 anos de idade que había na comarca no 2017. Este índice supera o obxectivo do 33% de taxa de escolarización para menores de 3 anos definido no Cumio de Barcelona da Unión Europea para o 2010.

Centros de atención ás persoas con discapacidade.

Na Comarca da Coruña as persoas con discapacidade, no ano 2005, dispoñían de 324 prazas autorizadas no Concello da Coruña, distribuídas nas 102 do centro ocupacional, as 80 da residencia + centro de día e as 142 do centro de día. Tamén contaban coas 362 dos centros de Oleiros e Culleredo, distribuídas nas 37 da residencia + centro ocupacional, as 187 do centro ocupacional, as 75 da residencia + centro de día e as 74 dos centros de día.

No ano 2017, a comarca conta con 25 centros de atención as persoas con discapacidade e 1.060 prazas autorizadas. Así, hai 7 centros de día, 3 na Coruña cun total de 155 prazas autorizadas, 1 en Bergondo con 30 prazas, 1 en Culleredo tamén con 30 prazas, 1 en Oleiros con 99 e 1 en Sada para 58 usuarios/as. Hai tamén 8 centros ocupacionais, 5 no Concello da Coruña cun total de 151 prazas, 1 en Culleredo con 30 prazas, e 2 centro en Oleiros con capacidade total para 160 usuarios/as. A comarca conta tamén con 10 centros residenciais, 2 residencias no concello da Coruña cunha capacidade de 106 prazas autorizadas, tamén na Coruña 3 vivendas comunitarias cunha capacidade total de 23 prazas. No concello de Bergondo hai unha residencia cunha capacidade total de 84 prazas autorizadas, en Oleiros hai 2 centros con 22 e 71 prazas autorizadas e no de Sada tamén hai 2 residencias cunha capacidade total de 51 prazas.

Centros de atención a menores.

A comarca da Coruña no ano 2005 contaba con sete centros cunha capacidade total de 167 prazas. No concello da Coruña había 3 centros con 85 prazas e nos concellos de Arteixo, Oleiros e Sada distribuíanse 4 centros cunha capacidade total de 82 prazas autorizadas. No 2017 a atención ós/ás menores na Comarca préstase nos centros de día do concello de Arteixo (18 prazas) e da Coruña (12 prazas), nos 4 centros residenciais da Coruña cunha capacidade total de 135 prazas, na residencia de Oleiros para 30 menores e na de Sada para 12 así como na vivenda tutelada da Coruña para 8 menores.

Centros de inclusión social.

Os centros de inclusión social na Comarca no ano 2005 localizábanse nos concellos de Arteixo, Oleiros e Coruña. Os centros de Arteixo e Oleiros eran pisos de acollida, 2 en cada concello, cunha capacidade total de 46 prazas de aloxamento e 100 de comedor. No concello da Coruña os

equipamentos de inclusión eran dous comedores social, para 600 persoas usuarias, 1 centro de acollida a drogodependentes, con 25 prazas, 4 piso de acollida con comedor, con 120 prazas, 3 albergue con 454 prazas, 1 centro de día con 36 prazas, 2 centros de información e orientación e 2 centros de acollemento e inclusión para 8 persoas usuarias.

No 2017 os centros de inclusión social da comarca concéntranse no concello da Coruña. Así, hai un total de 15 centros con 653 prazas, que son, 1 albergue con 78 prazas, 9 centros de acollida básica para 175 persoas usuarias, 2 centros de atención continuada para 106 usuarios/as, 1 centro de día, cunha capacidade de 36 prazas e 2 comedores sociais con 258 prazas autorizadas.

Como xa se comenta anteriormente, dos 15 centros de inclusión social da comarca 13 son de iniciativa social.

3.2 OS DEPARTAMENTOS MUNICIPAIS DE BENESTAR.

A) O financiamento dos Servizos Sociais.

Os orzamentos municipais xuntos coas achegas realizadas polas Deputacións provinciais e a administración autonómica son as principais fontes de financiamento dos servizos sociais comunitarios. Este financiamento é completado cos ingresos xerados en concepto de copagamento que realizan as persoas usuarias dos servizos.

A estrutura por programas dos orzamentos municipais¹⁶ permite determinar o gasto municipal que as entidades locais destinan ós servizos sociais comunitarios. Así, segundo os orzamentos municipais aprobados ou prorrogados para o exercicio 2018, o gasto dos concellos da Comarca da Coruña en “servizos sociais e promoción social”, é dicir, na política de gasto 23¹⁷ dos orzamentos, vai do teito que marca Culleredo co 14,19% ó chan de Oleiros co 7,68%.

¹⁶ Segundo a Orde EHA/3565/2008, de 3 de decembro, pola que se aproba a estrutura dos orzamentos das entidades locais.

¹⁷ A Orde EHA/3565/2008, de 3 de decembro, pola que se aproba a estrutura dos orzamentos das entidades locais, no anexo I define a política de gasto 23: Servizos sociais e promoción social neste sentido: “Imputaranse a esta política de gasto os levados a cabo pola entidade local para a promoción da igualdade de xénero, promoción e reinserción social de marxinados, así como para a xestión dos servizos sociais; prestación de servizos a persoas dependentes e de asistencia social, residencias de anciáns e outros de natureza análoga. Tamén se incluírán as transferencias finalistas a entidades e familias que colaboren na consecución destes fins. Inclúranse os gastos correspondentes á Administración Xeral, que corresponderán ás actividades dirixidas á planificación, coordinación, control, organización, xestión administrativa e desenvolvemento de funcións de apoio dos distintos centros directivos que integran a política de gasto.”

Táboa 20. Orzamento municipal dos Concellos da Comarca da Coruña para o exercicio 2018, importe do programa de “Servizos Sociais e promoción social” dos orzamentos municipais e % do programa sobre o orzamento municipal.

Concello	Orzamento municipal	Política de gasto 23: Servizos Sociais e promoción social	% da Política de gasto 23 sobre o Orzamento
Abegondo	4.294.300,00 € ¹⁸	429.300,56 €	10,00%
Arteixo	37.030.000,00 € ¹⁹	3.109.067,14 €	8,40%
Bergondo	6.140.645,89 € ²⁰	819.334,75 €	13,34%
Cambre	17.146.566,66 € ²¹	1.504.491,43 €	8,77%
Carral	5.220.960,29 € ²²	568.447,15 €	10,89%
A Coruña	246.800.000,00 € ²³	28.051.138,73 €	11,37%
Culleredo	23.787.415,28 € ²⁴	3.376.058,70 €	14,19%
Oleiros	28.001.130,00 € ²⁵	2.149.621,00 €	7,68%
Sada	11.394.500,00 € ²⁶	1.002.052,04 €	8,79%

Fonte: BOP coa aprobación definitiva dos orzamentos municipais para o exercicio 2018 e Ministerio de Facenda

<https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx>

En termos de financiamento por habitante, os datos sitúan ós Concellos de Oleiros e Cambre como os que menor investimento por habitante teñen, con 61€, seguidos de Sada con 65,74€. Nun segundo grupo atópanse os Concellos de Abegondo (78,5€), Carral (91,14€) e Arteixo (98,59). Finalmente, Culleredo (112,60€), A Coruña (114,92€) e Bergondo (123,71€) lideran o investimento por habitante planificado nos orzamentos aprobados do ano 2018, coa excepción de Sada cuxos datos presentados no Ministerio remiten ó ano 2016.

Polo que respecta ás achegas realizadas pola Deputación da Coruña e a Xunta de Galicia é preciso deterse no obxecto que teñen como achegas finalistas que son. Así, as achegas finalistas que realiza a

¹⁸ Segundo datos obtidos no Ministerio de Facenda na ligazón <https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx> sobre o orzamento aprobado en data 19/12/2017 (consulta realizada en data 22/05/2019) e no BOP nº16 de 23 de xaneiro de 2018.

¹⁹ Segundo datos obtidos no Ministerio de Facenda na ligazón <https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx> sobre o orzamento aprobado en data 02/06/2018 (consulta realizada en data 22/05/2019) e no BOP nº25 de 5 de febreiro de 2018.

²⁰ Segundo datos obtidos no Ministerio de Facenda na ligazón <https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx> sobre o orzamento aprobado en data 25/01/2018 (consulta realizada en data 22/05/2019) e no BOP nº23 de 1 de febreiro de 2018.

²¹ Segundo datos obtidos no Ministerio de Facenda na ligazón <https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx> sobre o orzamento aprobado en data 15/01/2018 (consulta realizada en data 22/05/2019) e no BOP nº10 de 15 de xaneiro de 2018.

²² Segundo datos obtidos no Ministerio de Facenda na ligazón <https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx> sobre o orzamento aprobado en data 08/05/2018 (consulta realizada en data 22/05/2019) e no BOP nº94 de 21 de maio de 2018.

²³ Segundo datos obtidos no Ministerio de Facenda na ligazón <https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx> sobre o orzamento aprobado en data 07/02/2018 (consulta realizada en data 22/05/2019) e no BOP nº27 de 7 de febreiro de 2018.

²⁴ Segundo datos obtidos no Ministerio de Facenda na ligazón <https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx> sobre o orzamento aprobado en data 02/04/2018 (consulta realizada en data 22/05/2019) e no BOP nº65 de 6 de abril de 2018.

²⁵ Segundo datos obtidos no Ministerio de Facenda na ligazón <https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx> sobre o orzamento aprobado en data 18/01/2018 (consulta realizada en data 22/05/2019) e no BOP nº17 de 24 de xaneiro de 2018.

²⁶ Segundo datos obtidos no Ministerio de Facenda na ligazón <https://serviciotelematicosext.hacienda.gob.es/sgcief/presupuestos2018/Publicacion.aspx> sobre o orzamento do ano 2016 aprobado en data 31/03/2016 (consulta realizada en data 22/05/2019). O orzamento de gasto para o 2018 segundo a publicación no BOP nº116 de 20 de xuño de 2018 é de 12.755.418,00€.

Deputación da Coruña ós servizos sociais comunitarios municipais teñen como obxecto o apoio ó financiamento do servizo de axuda no fogar básico e a contratación dos equipos municipais diferentes e complementarios ó do persoal de referencia²⁷.

No referente ás achegas da Xunta de Galicia, as de natureza corrente, teñen por obxecto o cofinanciamento dos gastos derivados do funcionamento cotiá e desenvolvemento dos servizos sociais comunitarios municipais en cada exercicio orzamentario e o sistema empregado e a través do denominado Plan Concertado mediante o sistema de financiamento recollido no Decreto 99/2012.

As achegas da Deputación da Coruña para o financiamento dos servizos sociais comunitarios nos últimos anos tiveron unha evolución dispar, tal e como se pode observar na seguinte táboa que representa ó FOPPSS para os Concellos de menos de 20.000 habitantes. Neste sentido, as achegas que recibiron os concellos da Comarca da Coruña dentro do FOPPSS experimentaron un incremento substanciais que vai dende o 186% do Concello de Carral ó 42% do Concello de Sada, así como reducións como nos caso de Bergondo que reduce o seu financiamento nun 11%, ou , como se menciona, os Concellos maiores de 20.000 habitantes que quedan fóra deste sistema de financiamento da Deputación.

---

²⁷ O obxecto de financiamento do **Programa de financiamento dos Servizos Sociais Comunitarios Municipais (FOPPSS)** é “(...)o cofinanciamento dos gastos polos conceptos de salarios e seguridade social do persoal con perfís profesionais diferentes e complementarios ao do/a profesional de referencia (que se regula no artigo 37 do Decreto: persoal auxiliar administrativo, persoal técnico de grao medio e persoal técnico de grao superior) como do persoal auxiliar do servizo de axuda no fogar, o SAF básico, todo el (...)” (base 3 das bases de financiamento BOP núm. 221, do mércores 18 de novembro de 2015.) O obxecto de financiamento do **Programa FOAXCA** consiste no mantemento, programas e promoción de actividades contemplados na convocatoria véxase base 3 das Bases reguladoras do programa de subvencións a concellos e outras entidades locais da provincia para o desenvolvemento de servizos sociais para o ano 2016. (BOP núm. 221, do mércores 18 de novembro de 2015.) O obxecto de financiamento do **Programa FO036A** é o impulso as entidades locais a través de “(...)axudas para gastos de mantemento, programas e promoción de actividades(...)” relacionadas coas políticas de envellecemento activo, seguindo a Base 3 das Bases reguladoras do Programa de Subvencións a concellos e outras entidades locais da provincia para o desenvolvemento de programas de envellecemento activo para as persoas maiores no ano 2016 ((BOP núm. 221, do mércores 18 de novembro de 2015.)

Táboa 21. Achegas realizadas pola Deputación da Coruña ós concellos da comarca da Coruña en concepto de financiamento dos servizos sociais comunitarios. Anos 2016 – 2018²⁸.

Concello	2016	2017	2018	Diferenza 2016 -2018 (%)
Abegondo	90.549,98 €	57.140,71 €	128.870,00 €	42%
Arteixo	3.000,00 €	- €	- €	-100%
Bergondo	67.486,01 €	51.502,50 €	59.997,52 €	-11%
Cambre	32.883,79 €	- €	- €	-100%
Carral	74.001,76 €	59.008,79 €	211.953,76 €	186%
A Coruña	47.993,52 €	- €	- €	-100%
Culleredo	38.947,48 €	- €	- €	-100%
Oleiros	43.981,20 €	- €	- €	-100%
Sada	105.084,81 €	83.084,81 €	158.238,12 €	51%

Fonte: Elaboración propia a partir dos datos das Resolucións: RP 2016/11712, RP 2016/8711, RP 2016/15377, RP 16525/ 2017 e RP núm. 2018/14387.

O incremento no apoio económico da Deputación da Coruña ós servizos sociais comunitarios dos concellos da Comarca responde tanto a un cambio do sistema de financiamento da propia Deputación, como á nova fórmula empregada pola institución para o financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais.

Neste sentido, o novo sistema empregado pola Deputación da Coruña para o financiamento dos servizos sociais comunitarios baséase no apoio directo ós concellos no financiamento do persoal de servizos sociais comunitarios distinto do/a traballador/a social, conforme os módulos no que se encadra o persoal correspondente: persoal administrativo grupo C1 e C2, persoal técnico A2, persoal técnico A1 e o persoal auxiliar do Servizos de Axuda no Fogar en réxime de libre concorrencia (SAF libre concorrencia), segundo base 3 das Bases reguladoras do programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2019²⁹.

²⁸ Bases reguladoras do Programa de subvencións a concellos e outras entidades locais da provincia para o desenvolvemento de servizos sociais para o ano 2016. BOP núm. 221, do mércores 18 de novembro de 2015.

RP 2016/11712 Resolución pola que se aproba a concesión definitiva das subvencións correspondentes ao programa FOAXCA 2016. BOP núm. 103, do mércores 1 de xuño de 2016.

Bases reguladoras do Programa de subvencións a concellos e outras entidades locais da provincia para o desenvolvemento de programas de envellecemento activo para as persoas maiores no ano 2016. BOP núm. 221, do mércores 18 de novembro de 2015.

RP 2016/8711 Resolución pola que se aproba a concesión definitiva das subvencións correspondentes ao programa FO036A. BOP núm. 82, do luns 2 de maio de 2016.

Bases reguladoras do programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2016. BOP núm. 221, do mércores 18 de novembro de 2015.

Resolución pola que se aproba o programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2016 (FOPPSS/2016). BOP núm. 39, do luns 29 de febreiro de 2016.

Bases reguladoras do programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2017. BOP núm. 39, do venres 24 de febreiro de 2017.

RP 16525/ 2017 Resolución pola que se aproba o programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2017 (FOPPSS/2017). BOP núm. 99, do luns 29 de maio de 2017.

Bases reguladoras do programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2017. BOP núm. 242, do venres 22 de decembro de 2017.

RP núm. 2018/14387 Resolución pola que se aproba o programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais no ano 2018 (FOPPSS/2018). BOP núm. 81, do luns 30 de abril de 2017.

²⁹ BOP nº 5, do martes 5 de xaneiro de 2019.

Así, os Concellos de menos de 20.000 habitantes da Comarca que se adscriben ó FOPSS contan con financiamento da Deputación para (I) 1 técnico A1, 1 técnico A2 e 2 auxiliares administrativos, caso do Concello de Sada; (II) 1 técnico A1, 1 técnico A2 e 1 auxiliar administrativo, caso de Abegondo; (III) 1 técnico A2 e 1 auxiliar administrativo, caso do Concello de Bergondo; (IV) 1 técnico A2 e 1 auxiliar administrativo no Concello de Carral. É preciso deterse neste último caso, xa que diferentes circunstancias relacionadas coa cobertura municipal das necesidades de persoal administrativo do departamento de benestar fan que este apoio, que é indispensable a tempo completo, estea prestando servizo a tempo parcial, co que isto comporta en termos de perda de recursos e de posibilidades de traballo.

A evolución, nos últimos tres anos, do cofinanciamento³⁰ dos servizos sociais comunitarios por parte da Xunta de Galicia mediante transferencias finalistas recóllese na táboa 22. Estas transferencias para o cofinanciamento dos gastos derivados do funcionamento cotiá e desenvolvemento dos servizos sociais comunitarios municipais inclúen o financiamento básico dos servizos sociais comunitarios básicos, o programa específico de atención á primeira infancia en centros e instalacións que posibiliten a conciliación da vida laboral e familiar, e a axuda no fogar a persoas valoradas como dependentes.

Neste sentido, é preciso incidir en que unha parte salientable do financiamento da Xunta de Galicia vai dirixido á prestación por parte dos Concellos de servizos derivados da Lei 39/2006, de Promoción da Autonomía Persoal e Atención ás persoas en situación de dependencia, concretamente os relacionados co Servizo de Axuda no Fogar na modalidade de atención ás persoas dependentes, cubrindo así as necesidades financeiras derivadas da competencia local que determina o artigo 11 da Orde do 22 de xaneiro de 2009 pola que se regula o servizo de axuda no fogar, no que se establece que o servizo de axuda no fogar será prestado polas entidades locais.

Táboa 22. Achegas realizadas pola Xunta de Galicia ós concellos da comarca da Coruña en concepto de financiamento dos servizos sociais comunitarios. Anos 2016 – 2018.

Concello	2016	2017	2018	Diferenza 2016 -2018 (%)
Abegondo	169.260,49 €	192.782,77 €	192.782,77 €	14%
Arteixo	541.565,69 €	611.865,94 €	611.865,94 €	13%
Bergondo	260.802,91 €	263.101,79 €	263.101,79 €	1%
Cambre	373.730,46 €	389.493,60 €	389.493,60 €	4%
Carral	104.262,55 €	112.150,42 €	112.150,42 €	8%
A Coruña	3.307.976,70 €	3.674.523,37 €	3.674.523,37 €	11%
Culleredo	413.992,13 €	459.275,87 €	459.275,87 €	11%

³⁰ Resolución do 5 de abril de 2016 pola que se publican as contías das transferencias finalistas efectuadas no exercicio 2015 ao abeiro do Decreto 99/2012, do 16 de marzo, polo que se regulan os servizos sociais comunitarios e o seu financiamento. DOG núm. 71, do xoves 14 de abril de 2016.

Resolución do 8 de maio de 2017 pola que se publican as contías das transferencias finalistas efectuadas no exercicio 2016 ao abeiro do Decreto 99/2012, do 16 de marzo, polo que se regulan os servizos sociais comunitarios e o seu financiamento. DOG núm. 100, do luns 29 de maio de 2017.

Resolución do 30 de abril de 2018 pola que se publican as contías das transferencias finalistas efectuadas no exercicio 2017 ao abeiro do Decreto 99/2012, do 16 de marzo, polo que se regulan os servizos sociais comunitarios e o seu financiamento. DOG núm. 105, do luns 4 de maio de 2018.

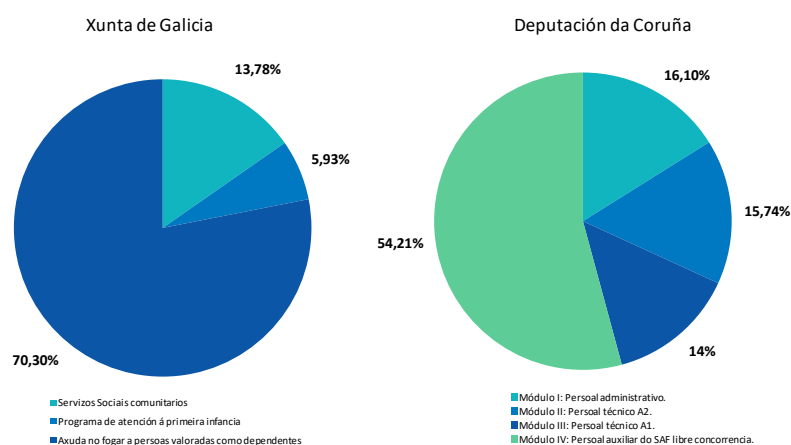
Concello	2016	2017	2018	Diferenza 2016 -2018 (%)
Oleiros	462.248,43 €	477.722,26 €	477.722,26 €	3%
Sada	352.304,66 €	377.951,75 €	377.951,75 €	7%

Fonte: Elaboración propia a partir de datos Xunta de Galicia.

A axuda no fogar a persoas valoradas como dependentes é a partida que presenta un incremento máis notable ó longo dos anos expostos, xa que o resto de obxectos de financiamentos destas transferencias finalistas da Xunta de Galicia teñen unha tendencia estable.

O financiamento do servizo de axuda no fogar, tanto na modalidade de dependencia como na de libre concorrencia, é o obxecto de financiamento que presenta un maior peso nas achegas que realizan tanto Deputación de Galicia como Xunta de Galicia ós servizos sociais comunitarios municipais da Comarca. Así, e segundo se observa no seguinte gráfico, o 70,3% do financiamento que reciben os concellos da Comarca da Coruña da Xunta de Galicia ten como destino o financiamento do servizo de axuda no fogar ás persoas valoradas como dependentes e o 54,2% das achegas que reciben da Deputación da Coruña ten como finalidade o financiamento das horas prestadas polo persoal auxiliar do SAF libre concorrencia.

Gráfico 11. Finalidade das achegas recibidas polos concellos da comarca da Coruña da administración autonómica e provincial para o financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais. Ano 2018.

Fonte: Elaboración propia a partir de datos Deputación e Xunta de Galicia.

Cos datos amosados é posible evidenciar como o Servizo de Axuda no Fogar, tanto na modalidade de atención ás persoas dependentes como na modalidade de libre concorrencia, vai conformándose como o programa máis relevante que na actualidade están a xestionar os departamentos municipais de benestar.

B) Os recursos humanos nos Servizos Sociais municipais.

Os recursos humanos son a peza fundamental dos servizos sociais comunitarios municipais na súa función como porta de entrada o sistema público de servizos sociais.

Para o ano 2018, o número de profesionais que forman parte dos servizos sociais municipais na comarca da Coruña ascende a máis de un milleiro de profesionais, entre os que salienta a nivel territorial o Concello da Coruña, e en termos de ocupacións a de profesionais auxiliares do SAF, dos que se ten en conta o seu número total sen diferenciar entre entidades prestadoras públicas ou de carácter privado.

Na seguinte táboa recóllese a dotación de profesionais, segundo as súas ocupacións, que forman parte dos equipos das áreas de benestar e servizos sociais municipais da comarca:

Táboa 23. Número de profesionais segundo ocupación e concello que forman parte dos equipos de servizos sociais na Comarca da Coruña. 2018.

Concello	Ocupación profesional								
	Trab./a Social	Ed/a soc/fam.	Psicólogo /a	Pedago-go/a Psicoped. /a	Persoal de dirección	Media-dor intercultural/social	Admtvo / Auxiliar	Auxiliar SAF	Outras
Abegondo	1			2			1	18	1
Arteixo	5	2	2		1	1		118	5
Bergondo	2						1	30	2
Cambre	3	2			1				1
Carral	2	1					1	25	
A Coruña	27		2					580	37
Culleredo	3	4	3	5	1	1	2	50	5
Oleiros	4	2	1		1		3	44	1
Sada	4	1	1		1		2	26	

Fonte: Elaboración propia a partir da información facilitada polos concellos, RUEPSS, orzamentos municipais e memorias de prestación de servizos.

Como se pode observar, os Concellos maiores de 20.000 habitantes e especificamente o Concello da Coruña, son os que asumen unha maior cantidade de recursos humanos nos departamentos de benestar tanto a nivel técnico como a nivel de persoal auxiliar do SAF.

Neste sentido, dentro da cifra actual de 1.039 profesionais, salienta que o número de persoas auxiliares do SAF ascende a 891, dos cales 580 prestan servizo a través de diferentes entidades prestadoras privadas no Concello da Coruña. Con todo, tamén é de relevancia o elevado número de profesionais auxiliares presentes no Concello de Arteixo, que con 118 se sitúa nun segundo lugar en creación de emprego detrás do Concello da Coruña. Así, as ocupacións relacionadas co benestar constitúense como un xacemento de emprego de proximidade, salientando sobre todo a ocupación de auxiliar de SAF, de elevado volume, potencialidade e capilaridade no territorio.

Analizando a composición dos equipos por ocupacións, ademais de ter en conta a presenza do profesional de referencia (o/a traballador/a social) en tódolos Concellos, é preciso salientar tamén a elevada presenza de outro tipo de profesionais técnicos. Así, figuras como a da educación social e/ou familiar e da psicoloxía atópanse espalladas na Comarca, sempre tendo en conta que son os Concellos de maiores dimensións e volume os que máis están a contar con esta multidiscipliniedade de perfís, se ben tamén se debe salientar a aposta realizada polo Concello de Abegondo polo perfil das profesionais da psicopedagogía, que ademais vense acompañadas dunha Mestra para completar o equipo.

Con respecto a outro tipo de figuras de carácter técnico, salienta a presenza de profesionais da mediación en Concellos como Culleredo ou Arteixo. No Concello de Culleredo este perfil é de mediación social, en tanto que en Arteixo este profesional céntrase na mediación intercultural, asumindo un importante abano de accións relacionadas coa xestión da multiculturalidade en centros de saúde, centros educativos, ou incluso comunidades de veciños.

Ademais, tamén é salientable a presenza dentro dos equipos de benestar locais de profesionais da dinamización social, monitores socioeducativos, monitores da terceira idade e técnicos de planificación (caso de Arteixo); técnicas de apoio social e técnicas de integración social (caso de Bergondo); monitores da terceira idade (caso de Cambre); animadores de servizos sociais e técnicos de sanidade e servizos sociais (caso de Culleredo); ou animadores socioculturais (Oleiros). Con respecto ó caso da Coruña, salienta a presenza no equipo de profesionais da socioloxía, técnicos de supervisión de servizos sociais, e técnicos de apoio social. Esta amplitude de perfís proporciona ós Concellos a posibilidade de ampliar e afondar nas intervencións tanto individuais como comunitarias dende a óptica da multidiscipliniedade e do apoio técnico, de tal xeito que se considera unha vía de traballo que se debe manter e potenciar.

En relación á presenza de equipos, é preciso mencionar a figura da coordinación, que figura especificamente nos Concellos de Arteixo, Cambre, A Coruña, Culleredo, Oleiros e Sada; en tanto que nos restantes Concellos fica diluída a pesar de que usualmente son as traballadoras sociais as que asumen este rol.

Finalmente, tamén se debe mencionar a presenza de apoio administrativo nos Concellos, aínda que atendendo ós datos oficiais non se conte con esta información en Arteixo, Cambre e A Coruña. Con todo, nos Concellos de menor volume obxecto de apoio da Deputación esta figura atópase implantada sendo considerada como un elemento central para a axeitada prestación de servizos e para a atención á cidadanía.

A normativa determina as dotacións mínimas de persoal que deben formar parte do servizo en base a unha definición de equipos profesionais en función da área social³¹ na que se atope o concello. Segundo a clasificación do Decreto 99/2012 na que se atopan os concellos da comarca da Coruña,

---

³¹ As áreas sociais establécense atendendo ás características dos concellos, referidas fundamentalmente ao tamaño, densidade e dispersión poboacional, configuración orográfica e ós índices de dependencia, envellecemento e discapacidade. As áreas sociais están definidas no Anexo I do Decreto 99/2012 e son unha ferramenta para a planificación de referencia das dotacións de servizos sociais comunitarios.

estes cobren a dotación mínima, atopándose estendido o persoal técnico complementario así como o persoal de apoio administrativo.

Respecto das dotacións de persoal auxiliar do servizo de axuda no fogar, se ben hai unha parte importante fixa hai outra, que vén derivada polo tipo de xestión, maioritariamente externalizado, do servizo presente nos concellos, que é variable e flexible en función das necesidades que vai presentando o propio servizo en termos de recursos humanos. Así, o número de persoal auxiliar do SAF non baixa das 891 profesionais. Neste sentido, salienta a experiencia do Concello de Culleredo que, se ben conta co SAF externalizado de xeito completo, redefine as funcións do seu persoal auxiliar para convertelo en persoal auxiliar de servizos sociais básicos. Esta redefinición é central á hora de ampliar as posibilidades de apoio domiciliario nas intervencións técnicas, facendo acompañamentos socioeducativos, así como apoio e sensibilización en prevención.

C)A actividade e os principais programas dos departamentos municipais de benestar. O Servizo de Axuda no Fogar.

O Programa de información e orientación en materia social, o Servizo de educación e apoio familiar, o Programa básico de inserción social, o Programa de fomento da cooperación e solidariedade social e o Programa de axuda no fogar (SAF) son os programas e servizos definidos no artigo 9 do Decreto 99/2012 a través dos cales os servizos sociais comunitarios municipais, como porta de entrada ó sistema galego de servizos sociais, prestarán mediante atención directa á cidadanía.

Como se pode observar, a complexidade é o factor que determina a actividade dos departamentos de benestar locais, polo que é preciso ter en conta este elemento á hora de xerar o dato primario relacionado coa poboación á que efectivamente se lle presta servizo dende os devanditos departamentos locais, ben sexa a través de intervencións directas, ben sexa a través da información ou asesoramento puntual tanto presencial como, por exemplo, telefónico.

Neste sentido, as dificultades de confiabilidade coas que contan os datos primarios relacionados coa actividade xeral dos departamentos de benestar, provoca que a explotación estatística do Sistema de Información de Usuarios de Servizos Sociais (SIUSS) dificulte albiscar toda a profundidade e amplitude do traballo realizado polos equipos técnicos.

Con todo, a efectos de realizar unha estimación sobre o número de persoas ós que se presta servizo público dende os Concellos, e tendo en conta as experiencias analizadas ó longo da elaboración do Plan de Acción de Servizos Sociais da Deputación da Coruña, é posible afirmar que na actualidade os departamentos municipais de benestar dos Concellos menores de 20.000 habitantes da provincia están a chegar a unha porcentaxe da poboación que supera o 20%, de tal xeito que para a comarca da Coruña é posible estimar que os departamentos de benestar municipais atenderon, aproximadamente, a unhas 80.000 persoas no ano 2017.

O programa de axuda no fogar, tanto pola súa importancia no financiamento como pola súa dotación de persoal, é o principal programa dos servizos sociais, tal e como se ven revelando ó longo desta diagnose.

O servizo de axuda no fogar (SAF) consiste en ofrecer un conxunto de atencións ás persoas ou unidades de convivencia no propio domicilio para facilitar o seu desenvolvemento e a permanencia no seu medio habitual, de acordo coa valoración técnica correspondente. O SAF é un servizo que se presta e se xestiona dende o ámbito municipal tanto na súa dimensión básica como na modalidade de atención ás persoas valoradas como dependentes, tal e como indica o artigo 11 da Orde do 22 de xaneiro de 2009 pola que se regula o servizo de axuda no fogar.

En base as competencias regulamentarias e de autoorganización de que dispoñen os concellos, estes teñen regulado³² o servizo de axuda no fogar co obxectivo de garantir a equidade, calidade e intensidade homoxéneas do servizo de conformidade co marco autonómico³³ que define e regula o servizo de axuda no fogar.

Na comarca da Coruña no ano 2018, o servizo de axuda no fogar prestouse a máis de 2.724 persoas na comarca a través de 797.950 horas de servizo. Na seguinte táboa recóllense o número de horas prestadas por cada un dos concellos así como o número de usuarios/as beneficiarios/as deste servizo nas súas diferentes modalidades, libre concorrencia e dependencia dos que se dispón de datos.

---

³² A Ordenanza municipal do servizo de axuda no fogar do Concello de Abegondo publicouse no BOP nº 11 de 17 de xaneiro de 2014. O Pleno do Concello de Arteixo na sesión de 26 de febreiro de 2015 aproba a Ordenanza municipal nº 28 reguladora do servizo municipal de axuda no fogar do Concello de Arteixo, BOP nº 89 de 14 de maio de 2015. O Concello de Bergondo na sesión plenaria de 27 de febreiro de 2014 aproba a Ordenanza municipal do Servizo de axuda no fogar do Concello de Bergondo, publicada no BOP nº 85 de 7 de maio de 2014. O Pleno do Concello de Cambre na sesión do 5 de setembro de 2013 aproba a Ordenanza reguladora da prestación do servizo de axuda no fogar, BOP nº 216 de 13 de novembro de 2013. Na sesión extraordinaria do Pleno do Concello de Carral do 10 de xuño de 2014 apróbese o Regulamento do servizo municipal de axuda no fogar do Concello de Carral e publícase no BOP nº 159 de 22 de agosto de 2014. O Concello de Culleredo no Pleno de 24 de xullo de 2013 aproba o Regulamento das prestacións municipais de apoio á autonomía e asistencia á dependencia (PAAD), BOP nº 204 de 25 de outubro de 2013. O Concello de Oleiros aproba a Ordenanza municipal do servizo de axuda no fogar do Concello de Oleiros no Pleno municipal celebrado o 12 de setembro de 2013 e se publica no BOP nº 6 de 10 de xaneiro de 2014. O 30 de xaneiro de 2013 o Pleno do Concello de Sada aproba o Regulamento do servizo de axuda no fogar do Concello de Sada, BOP nº 106 de 5 de xuño de 2014.

³³ Lei 13/2008, do 3 de decembro de servizos sociais de Galicia, no capítulo II, define o servizo de axuda no fogar e no seu artigo 11.f) establece que é función dos servizos sociais comunitarios básicos a xestión da axuda no fogar.

Orde do 22 de xaneiro de 2009 pola que se regula o servizo de axuda no fogar responde a necesidade de establecer un marco regulador de carácter básico dos contidos, formas de prestación e aspectos procedementais e organizativos de axuda no fogar ó abeiro da entrada en vigor da Lei 39/2006, do 14 de decembro, de Promoción da Autonomía Persoal e Atención ás persoas en situación de dependencia.

Decreto 254/2011, do 23 de decembro, polo que se regule o réxime de rexistro, autorización, acreditación e a inspección dos servizos sociais en Galicia, que establece como requisito xeral dos centros e programas de servizos sociais, dispoñer dunhas normas de funcionamento que garanta o respecto ao dereito das persoas usuarias e establezan as condicións da prestación e desenvolvemento dos servizos no seu artigo 7.b).

Decreto 99/2012, do 16 de marzo, polo que se regulan os servizos sociais comunitarios e o seu financiamento que establece na súa disposición derradeira primeira a necesidade de que as corporacións locais adapten a súa normativa municipal, neste caso en materia de axuda no fogar. Igual que acontece co Decreto 149/2013, do 5 de setembro, polo que se define a carteira de servizos sociais para a promoción da autonomía persoal e a atención ás persoas en situación de dependencia e se determina o sistema de participación das persoas usuarias no financiamento do seu custo.

Táboa 24. Número de horas prestadas e usuarios/as atendidos/as segundo a modalidade de SAF libre concorrencia e dependencia nos concellos da Comarca da Coruña. 2018.

Concello	Modalidade libre concorrencia		Modalidade dependencia	
	Nº de horas prestadas	Nº de usuarios/as atendidos/as	Nº de horas prestadas	Nº de usuarios/as atendidos/as
Abegondo	3.599,00	32	16.538,00	35
Arteixo	19.200,00	217	50.868,00	
Bergondo	1.894,00	12	23.157,00	57
Cambre	15.900,00		43.656,00	
Carral	16.428,00	72	13.174,00	32
A Coruña	139.829,00	837	284.932,00	684
Culleredo	23.436,00	150	44.532,00	150
Oleiros	27.928,00	201	33.937,00	94
Sada	6.622,00	59	32.320,00	92
Total	254.836,00	1.580	543.114,00	1.144

Fonte: Elaboración propia a partir da información facilitada polos concellos, RUEPSS e memorias.

En base ós/ás usuarios/as atendidos/as polo servizo pódese determinar a taxa de cobertura que está a ter este servizo nos diferentes concellos da Comarca.

Táboa 25. Ratio de cobertura do servizo de SAF segundo as modalidades de libre concorrencia e dependencia nos concellos da Comarca da Coruña. 2018.

Concello	Modalidade libre concorrencia		Modalidade dependencia		Taxa de cobertura SAF (%)
	Nº de usuarios/as atendidos/as	Taxa de cobertura libre concorrencia(%)	Nº de usuarios/as atendidos/as	Taxa de cobertura dependencia(%)	
Abegondo	32	2,00%	35	2,10%	4,14%
Arteixo	217	4,40%			4,40%
Bergondo	12	0,70%	57	3%	3,70%
Cambre					
Carral	72	4,90%	32	2,10%	6,97%
A Coruña	837	1,40%	684	1,10%	2,57%
Culleredo	150	3,10%	150	3%	6,07%
Oleiros	201	2,90%	94	1,30%	4,21%
Sada	59	1,70%	92	2,50%	4,19%
Total comarca	1.580	1,79%	1.144	1,28	3,07%

Fonte: Elaboración propia a partir de datos cedidos polos Concellos, RUEPSS e memorias.

Como se pode comprobar, a ausencia de certos datos imposibilita a xeración tanto de taxas intermedias como finais definitivas, pero é posible ofrecer unhas taxas mínimas a nivel comarcal que amosan a importancia do SAF como servizo de benestar de proximidade. Así, no ano 2018, ámbalas modalidades do SAF estaban a chegar a non menos do 3,07% das persoas maiores de 65 anos da Comarca, sendo utilizadas por 2.724 persoas usuarias.

Estas cifras débense descompoñer a nivel de modalidades do servizo (dependencia e libre concorrencia) e de Concellos.

En termos xerais, a Comarca é un exemplo de prestación de SAF libre concorrencia ás persoas usuarias, superando as persoas usuarias do servizo ás persoas usuarias da modalidade da dependencia, aínda que como foi observado na táboa anterior a diferenza de intensidade entre as dúas modalidades é relevante, razón esta que explica que a libre concorrencia teña menos horas de servizo efectivo cá dependencia e chegue a máis usuarios/as.

Esta realidade salienta, sobre todo, en Concellos menores de 20.000 habitantes como Carral, en tanto que entre os Concellos maiores de 20.000 habitantes salientan os casos de Oleiros e da Coruña de elevado uso do servizo. Pola banda contraria obsérvanse os casos de Sada e Bergondo, de maior número de usuarios/as da modalidade de dependencia.

Tamén é preciso mencionar as dificultades que na actualidade están a ter os Concellos para prestar o servizo en ámbalas modalidades, con independencia do seu sistema de xestión. Neste sentido, a ausencia de persoal coa formación requirida é un problema para as diferentes entidades prestadoras, de tal xeito que esta situación pode supoñer o non aproveitamento das posibilidades de financiamento existentes para o servizo. Así, o SAF constitúese como un servizo complexo onde interveñen numerosos factores de xestión, que inciden directamente no rendemento final do mesmo.

O SAF na comarca da Coruña, a pesar de chegar a máis de 2.700 usuarios/as no 2018 nas dúas modalidades, contaba con lista de agarda.

Polo que respecta á prestación do servizo de axuda no fogar na modalidade de libre concorrencia nos Concellos menores de 20.000 habitantes, esta evoluciona nos últimos anos atendendo á táboa seguinte.

Táboa 26. Número de horas prestadas do SAF libre concorrencia nos concellos menores de 20.000 habitantes da Comarca da Coruña 2016 - 2018.

Concello	2016	2017	2018
Abegondo	3.072,00	2.967,00	3.599,00
Bergondo	1.666,00	1.644,00	1.894,00
Carral	14.329,00	14.469,00	16.428,00
Sada	6.186,00	6.568,00	6.622,00

Fonte: Elaboración propia a partires da información facilitada polos concellos e a Deputación da Coruña.

Os datos correspondentes ós Concellos da Comarca menores de 20.000 habitantes, obxecto do apoio da Deputación a través do FOPPSS, indican que a evolución no período é positiva nun 13% máis de horas prestadas no 2018 ca no 2016.

Este dato comarcal atérrase á realidade de cada Concello, xa que en tanto Sada evoluciona positivamente nun 7%, Abegondo faino nun 17%, en tanto que Bergondo e Carral fano nun 13% e 14% respectivamente.

A estas cifras é preciso engadirllas ás dos Concellos de máis de 20.000 habitantes onde, por exemplo, no caso de Oleiros se aprecia unha suba do 72% ata chegar as 27.928 horas do 2018, en tanto que na

Coruña esta evolución é descendente nun 5,9%, pasando das 148.634 horas do 2016 ás 139.829 horas do 2018. É dicir, a realidade dos Concellos maiores de 20.000 habitantes, a diferenza do observado nos Concellos menores de 20.000 habitantes, é heteroxénea.

A pesar da evolución homoxénea dos servizos dos Concellos menores de 20.000 habitantes, as circunstancias locais marcan a operativa do servizo, debendo mencionar as numerosas dificultades relacionadas cos procesos de contratación pública e de operativa das entidades prestadoras externas existentes ó longo das anualidades de 2018 e 2019 nos Concellos de Carral e Abegondo, que levaron a unha fonda redefinición dos servizos e, incluso no caso de Abegondo, á asunción da xestión directa de xeito puntual para garantir a continuidade da prestación ós/ás usuarios/as.

Neste sentido, é preciso salientar a utilización maioritaria por parte dos equipos de benestar municipais do SAF libre concorrència como porta de entrada ós servizos da dependencia, de tal xeito que a través do servizo básico estase a cubrir parte das agardas do proceso de valoración da dependencia. Este feito comporta un importante custo de oportunidade á hora de emprender outro tipo de accións, que están a ser cubertas dende os Concellos cunha intensidade menor da óptima.

É dicir, as numerosas variables presentes dentro da xestión operativa do SAF vano conformando como un servizo de elevada complexidade que, na actualidade, está a chegar a un tope operativo oen boa parte dos Concellos.

Non se pode esquecer o apoio financeiro que a Deputación da Coruña esta a prestar ó servizo de axuda no fogar na modalidade de libre concorrència dentro do Programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais (FOPPSS). Como xa se indicou con anterioridade, este programa, que responde á competencia determinada ó abeiro do Decreto 99/2012 que regula os servizos sociais comunitarios e o seu financiamento, evolucionou nos últimos anos e, na actualidade, no caso do SAF financia os custos correspondentes ó persoal auxiliar do devandito servizo, establecéndose, para elo, unha achega³⁴ de 12,00€ por hora prestada de servizo.

A seguinte táboa amosa a evolución do financiamento da Deputación da Coruña ós concellos da comarca menores de 20.000 habitantes para o servizo de axuda no fogar na modalidade de libre concorrència.

Táboa 27. Importe das achegas realizadas pola Deputación da Coruña para o financiamento do SAF libre concorrència nos concellos menores de 20.000 habitantes da Comarca da Coruña. 2016 - 2019.

Concello	2016	2017	2018	2019
Abegondo	17.643,83 €	17.643,83 €	36.870,00 €	41.377,25 €
Bergondo	17.643,83 €	17.643,83 €	19.997,52 €	35.522,03 €
Carral	17.643,83 €	17.643,83 €	171.953,76 €	177.975,52 €
Sada	17.643,83 €	17.643,83 €	74.238,12 €	76.762,78 €

Fonte: Resolucións pola que se aproba o Programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais (FOPPSS) os anos 2016, 2017, 2018 e 2019.

³⁴ A achega para o financiamento do persoal auxiliar do SAF libre concorrència, establecido na base 4 das Bases Reguladoras do programa de financiamento dos servizos sociais comunitarios municipais, pasou de seu unha achega fixa de 17.643,83€ o primeiro ano de vixencia do Programa no 2017 (BOP nº 39 de 24 de febreiro de 2017) a unha achega calculada en función das horas previstas de prestación do servizo sobre a base de 12,00€ por hora prestada de servizo.

No período analizado obsérvase unha salientable evolución dos volumes de financiamento do SAF libre concorrencia como consecuencia do paso da modalidade de financiamento de carácter lineal dos anos 2016 e 2017 ó sistema de financiamento por horas de prestación de servizo. Esta evolución oscila entre o incremento do 909% do financiamento do Concello de Carral ó 101% de Bergondo, ficando en situacións intermedias o Concello de Abegondo (cun incremento do 135%) e o Concello de Sada (cun incremento do 335%).

Estas evolucións responden ás previsións de horas de servizo que estiman os equipos municipais, de tal xeito que o troco de sistema por parte da Deputación supuxo un incremento das posibilidades de financiamento que se compaña dunha evolución positiva da prestación do servizo, a pesar de que como se ten mencionado, verifícanse as dificultades dos Concellos para a operativa do servizo, a pesar de que se están a cumprir e superar as horas efectivamente financiadas dende a Deputación.

Como se mencionou con anterioridade, unha parte importante da composición dos equipos de benestar dos Concellos vencéllase ó servizo de axuda no fogar nas súas diferentes modalidades. Así, e para realizar a análise do volume de profesionais do SAF, é preciso ter en conta tanto a presenza necesaria de diferentes ocupacións como os sistemas de xestión que os Concellos empregan á hora da prestación do servizo.

Táboa 28. Tipo de xestión do servizo de axuda no fogar nos concellos da comarca da Coruña en función da súa modalidade e número de persoal encargado da coordinación e da prestación directa do servizo. 2018³⁵.

Concello	Modalidade de SAF	Tipo de xestión	Persoal de coordinación	Persoal auxiliar	Custo /hora
Abegondo	Libre concorrencia	Externalizada/Mixta	2	18	12,92 €
	Dependencia				
Arteixo	Libre concorrencia	Externalizada	2	118	14,29 €
	Dependencia				13,68 €
Bergondo	Libre concorrencia	Mixta	2	30	34,90 €
	Dependencia				14,56 €
Carral	Libre concorrencia	Mixta	2	2	16,06 €
	Dependencia	Externalizada		23	15,21 €
A Coruña	Libre concorrencia	Externalizada	-	580	15,00 €
	Dependencia				
Culleredo	Libre concorrencia	Externalizada	2	50	14,02 €
	Dependencia				
Oleiros	Libre concorrencia	Externalizado	2	44	18,40 €
	Dependencia				17,90 €
Sada	Libre concorrencia	Mixta	2	26	13,73 €
	Dependencia	Externalizada			

Fonte: Elaboración propia a partir da información facilitada polos Concellos e RUEPSS

Na actualidade, como se menciona con anterioridade, o SAF está a contar cun número mínimo de 891 auxiliares contando co Concello da Coruña, o cal supón un elevado impacto en termos de emprego e en termos de esixencia e tensión xerada polo servizo ós Concellos.

³⁵ Non se conta cos datos do Concello de Cambre.

En canto ós sistemas de xestión, nos Concellos amosados na táboa salienta a presenza da externalización e xestión mixta como sistema habitual de xestión, verificándose a presenza de persoal auxiliar propio nos Concellos de Sada (1 auxiliar) e Bergondo (4 auxiliares), ademais do equipo de 3 auxiliares de servizos sociais básicos do Concello de Culleredo que, se ben non integran efectivamente os equipos SAF (e polo tanto non son contabilizadas neste táboa) apoian directamente as intervencións dos equipos técnicos nos fogares.

Con respecto ós custos, se ben o promedio observado rolda os 16,7€/hora, a amplitude é importante salientando o caso da parte directa da xestión mixta da libre concorrência de Bergondo, con 34,90€ que actúa como teito das cifras obtidas, en tanto que o chan represéntao o servizo de Abegondo, cun custo hora de 12,92€.

3.3 EXTRACTO DA SITUACIÓN DOS SERVIZOS SOCIAIS NA COMARCA DA CORUÑA.

Os servizos sociais na Comarca da Coruña atópanse integrados por un elevado número de entidades de diferente titularidade, con especial peso das privadas e sociais que están a complementar a actuación das entidades públicas locais especialmente en eidos de actuación como é o traballo coas persoas con discapacidade ou a inclusión social. Neste sentido, en tanto a iniciativa privada se focaliza no traballo con persoas dependentes e na atención á primeira infancia, é a iniciativa social a centrada na discapacidade e na inclusión.

Estudando a distribución territorial de entidades e centros, é preciso salienta a importancia coa que conta o Concello da Coruña, que non unicamente se converte en centralidade comarcal, senón que amplía o seu efecto a nivel de toda Galicia.

Con todo, débese ter en conta a existencia de diferentes equipamentos específicos para o traballo con persoas con discapacidade en Concellos como Sada, ou da atención á ás persoas maiores en Carral, observándose neste sentido unha interesante capilarización dos equipamentos dende a óptica da proximidade, a pesar de que non é posible negar a existencia dunha salientable centralización dos equipamentos na Coruña (e nos Concellos da primeira coroa metropolitana), o que comporta a especial transcendencia de servizos como o transporte.

A cobertura dos equipamentos de atención ás persoas maiores e dependentes na comarca da presenta diferentes dinámicas, a pesar de mellorar o número de centros como no número de prazas autorizadas tanto nos centros de residenciais como nos no residenciais. Así, a cobertura dos centros non residenciais aumenta e a de centros residenciais diminúe. Con independencia da evolución dos índices de cobertura, os equipamentos da comarca seguen a presentar diferenzas con respecto ós obxectivos establecidos no *Mapa galego de equipamentos e servizos sociais*, cuantificándose estas en 1.943 prazas en equipamentos de carácter residencial e 391 en prazas en centros de día.

Polo que respecta ós centros de atención á primeira infancia, a actual dotación de prazas, 5.734 prazas na comarca, supera a ratio recomendada pola Unión Europea, contando tódolos concellos da comarca con este tipo de equipamentos.

Polo que respecta á valoración que se fai dos centros por parte dos equipos técnicos municipais, é destacable a positiva valoración dos equipamentos de atención ás persoas maiores e dependentes de proximidade xestionados polo Consorcio Galego de Servizos de Igualdade e Benestar situados en Culleredo e Sada, a pesar de que é importante a limitación que supón a distancia para os potenciais usuarios/as dos Concellos de Carral, por exemplo. Neste sentido, constátase a existencia de Concellos que están a implementar servizos de carácter intermedio que tenden a reemplazar ós Centros de Día como son os Servizos de Estimulación Terapéutica para persoas con Alzheimer. Este é o caso do Concello de Bergondo coa Unidade de Memoria. Con todo, é de consideración xeneralizada a necesidade de incrementar a dotación de centros de día da rede pública na Comarca que dean servizo, sobre todo, ós Concellos rurais de maior avellentamento.

As políticas de benestar nos concellos da comarca, segundo a asignación de créditos iniciais do programa de “Servizos Sociais e promoción social” dos orzamentos municipais do ano 2018, contan cun peso heteroxéneo que vai do teito marcado por Culleredo co 14,19% do orzamento aprobado, ó chan do 7,68% que marca Oleiros. Esta heteroxeneidade tamén se reflicte no relativo ó financiamento por habitante, onde se pode observar unha importante amplitude que vai dos 123€ de Bergondo ós 61€ de Oleiros e Cambre, situándose en lugares intermedios os Concellos de Sada (65€), Abegondo (78€), Carral (91€), Arteixo (98€), Culleredo (112€), e A Coruña (114€).

Ó longo dos últimos anos, o apoio financeiro da Xunta de Galicia aumentou basicamente pola partida que financia as horas prestadas polo servizo de axuda no fogar na modalidade de dependencia. No caso da Deputación da Coruña, o cambio no sistema de financiamento empregado pola institución, enmarcada no POS+, contribúe a que o apoio económico se basee no financiamento do persoal técnico complementario e do persoal administrativo así como á actividade do persoal do Servizo de Axuda no Fogar na modalidade de libre concorrência.

Dentro deste aspecto, resulta destacable a posta a disposición por parte da Deputación de recursos económicos para que os concellos doten os seus equipos municipais de persoal que complementa e reforta os programas que se desenvolven, así como de persoal administrativo, que está a ter un salientable impacto positivo na dotación de persoal dos Concellos. Con todo, se ben a existencia de recursos económicos é un elemento necesario para a dotación de persoal esta non é a única variable a ter en consideración, xa que os elementos operativos e procedimentais propios das dinámicas dos departamentos municipais inciden de xeito directo nesta dotación.

Ademais, débese salientar que o apoio da Deputación é un elemento central á hora de que os Concellos menores de 20.000 habitantes se doten de apoios técnicos e administrativos, configurándose como se vén mencionando, equipos multidisciplinares que permiten ampliar o perímetro das intervencións e afondar nas mesmas. Así, o novo sistema de financiamento da Deputación supuxo para estes Concellos unha evolución dispar que rolda entre o teito do 186% do Concello de Carral ó -11% de Bergondo.

O sistema de financiamento da Deputación da Coruña supón un incremento das facilidades para a contratación de persoal técnico complementario, verificándose a presenza deste en tódolos Concellos. Con respecto ó persoal de apoio administrativo, este tamén se atopa estendido en tódolos Concellos a raíz do financiamento da Deputación, se ben con matices locais derivados da complexidade da cobertura pública das prazas.

A pesar de que a evolución do sistema de financiamento da Deputación permite maiores facilidades á hora de contar con persoal por parte dos Concellos, considérase que unha menor temporalidade do sistema de financiamento contribuiría a facilitar as operativas administrativas locais, posibilitando, así, a mellora da composición dos equipos profesionais dos servizos sociais comunitarios municipais, tanto coa dotación de persoal complementario como con profesionais de apoio administrativo.

Se ben os servizos sociais comunitarios encárganse de desenvolver múltiples e variados programas, o programa de axuda no fogar estase consolidando como aquel que ten un maior impacto ben sexa polas horas de servizo que se prestan, polas persoas usuarias do mesmo, ou polo número de profesionais que participan na súa prestación. Por elo, é salientable que a actividade dos servizos de benestar locais se focalice na prestación do SAF, nas súas diferentes modalidades, converténdose este servizo no centro neuráxico das actividades de benestar locais, sobre todo dos Concellos de menor dimensión. Ademais, este servizo compleméntase, como se mencionou con anterioridade, con outros servizos como pode ser a Unidade de Memoria do Concello de Bergondo.

Así, pódese afirmar que o SAF é o servizo que xera nos departamentos de benestar unha maior carga de traballo nos equipos técnicos e, fundamentalmente, na figura do traballador/a social quen acaba especializándose en todo o relacionado coa tramitación de recursos, a xestión administrativa e a coordinación do servizo. Esta realidade verificase, sobre todo, nos Concellos de menor volume de poboación. É dicir, a pesar da existencia de diferentes programas de carácter comunitario, constátase a tendencia de *hiperfocalización* dos departamentos municipais dos Concellos máis pequenos en relación ó SAF.

Debido a esta realidade, considérase preciso contar cunha programación complementaria estable para cubrir a oferta de programas e servizos necesarios en diferentes ámbitos de actuación, dende o traballo conxunto coas escolas/institutos relacionados con aspectos como a prevencións de adiccións ou como o relacionado coas persoas maiores incidindo en accións que contribúan á rexeneración da vida comunitaria, á loita contra a soidade ou á recuperación de hábitos sociais.

Esta programación complementaria completaría o abano de traballos desenvolvidos dende os departamentos dos Concellos en múltiples ámbitos, como pode ser o relacionado cos Centros Educativos en Carral, o traballo de inclusión ou prevención tamén nos Centros Educativos realizado en Sada, ou o de voluntariado, por exemplo, en Bergondo. Así, a programación complementaria debe aproveitar o substrato de actividades de valor desenvolvidas no territorio e potenciala, cubrindo os baleiros e ocos detectados dende os profesionais locais. Ademais, tamén é preciso aproveitar o coñecemento xerado polos equipos técnicos dos Concellos de máis de 20.000 habitantes que, por exemplo nos casos de Culleredo ou Oleiros, contan cunha salientable tradición.

Como se menciona con anterioridade, na actualidade o programa de referencia dos servizos de benestar locais está a ser o SAF, que está dar servizo a máis de 2.700 persoas usuarias na Comarca con case 800.000 horas entre as dúas modalidades. Neste sentido, a intensidade do traballo do SAF está a xerar salientables tensións nos Concellos que van dende a devandita tendencia á *hiperfocalización*, ata as dificultades xurdidas en relación ós procesos de contratación pública ou á captación de recursos humanos para todo tipo de entidades prestadoras. É dicir, na actualidade a xestión municipal de ámbalas modalidades do SAF está a chegar a un tope operativo.

Polo que respecta ós custos/hora analizados, estes establécense nun promedio xeral que supera os 16€/hora, de tal xeito que boa parte do custo da modalidade da libre concorrència vese cuberta polo financiamento da Deputación da Coruña establecido en 12,00€/hora. Con todo, a suficiencia financeira municipal para a axeitada xestión de ámbalas modalidades do SAF é un elemento a ter en conta unha axeitada planificación do servizo.

Como se vén de observar o SAF é un servizo que implica unha enorme carga de recursos técnicos, financeiros e de coordinación e, neste contexto, conséntase a incipiente utilización de ferramentas de control de xestión e seguimento do servizo, co obxectivo de favorecer as condicións de traballo dos profesionais responsables da coordinación do servizo así como de mellorar na propia coordinación e xestión do servizo que se presta.

Ademais, con respecto á xestión do SAF Libre Concorrència, é preciso salientar que, a pesar das dificultades para a xestión das dúas modalidades do SAF por parte dos Concellos menores de 20.000 habitantes, verifícase non só o cumprimento efectivo das horas financiadas dende a Deputación, senón a prestación de máis servizo, nun contexto de previsión de expansión tanto en horas (de xeito limitado), como en servizos complementarios como poden ser as axudas técnicas ou a atención ás persoas coidadoras.

Neste sentido, é preciso reforzar os equipos técnicos de benestar municipais non só para que o SAF responda á demanda social, senón para que se integren efectivamente estes novos servizos que lle darán maior amplitude e profundidade ó servizo. Así, na liña do mencionado con anterioridade en relación á contratación de recursos humanos, a existencia de financiamento é unha condición central, pero non única, para a expansión do servizo de libre concorrència, sendo preciso a consideración integral do proceso de servucción para a súa mellora.

Deste xeito, o SAF preséntase como unha oportunidade que permite a detonación doutras intervencións relacionadas coa persoa usuaria e o seu contexto como a mellora da vivenda, as relacións familiares ou con outro tipo de aspectos que poden redundar na mellora da autonomía das persoas usuarias e dos seus contextos familiares. Estas oportunidades estanse aproveitando de xeito puntual, como acontece no caso da Unidade de Memoria de Bergondo coas actividades puntuais para persoas coidadoras, ou nas accións planificadas por parte do Concello de Sada tamén con persoas coidadoras que non tiveron o impacto agardado. Con todo, é preciso intensificar estas accións atendendo á evolución do contexto demográfico e das necesidades sociais, se ben redefiníndoas e adaptándoas a novas metodoloxías que as fagan máis atractivas e de maior impacto final.

Así, enténdese como unha necesidade o aproveitamento do coñecemento que xera a prestación do SAF que permita convertelo en accións estruturadas de intervención integral sobre o contexto das persoas usuarias e, para elo, é preciso poñer medios a disposición dos equipos municipais que, por unha parte, complementen os perfís dos propios equipos, e por outra, lles facilite este traballo.

Para elo, tamén é necesario contar con equipos de auxiliares suficientes e ben formados que posibiliten unha prestación de calidade do servizo. Nestes momentos na Comarca da Coruña a pesar da existencia de accións formativas, evidénciase a falta de profesionais formados en servizos de atención sociosanitaria que está a dificultar a prestación de máis horas de SAF tanto na modalidade de dependencia como na de libre concorrencia en tódolos concellos. Sería, polo tanto, necesario mellorar a cobertura das necesidades de formación e actualización das profesionais do SAF en activo e propiciar espazos para a formación de novas profesionais.

4. Conclusións e Recomendacións.

Ó longo do presente documento foron analizados, en tres apartados diferentes, os principais aspectos relacionados coa evolución demográfica, co contexto socioeconómico, e coa situación dos servizos sociais e dos principais programas das políticas locais de benestar; amosando así un panorama integral resultante do estudo conxunto (I) das persoas, (II) das súas condicións de vida, e (III) da actividade dos servizos de benestar.

O último punto da Diagnose da Comarca da Coruña vén conformada pola formulación das principais conclusións extraídas da análise dos anteriores apartados, así como pola elaboración de diferentes propostas para a mellora e ampliación do alcance e profundidade das actividades dos departamentos locais de benestar.

Estas conclusións e recomendacións terán como vieiro xeral a procura da mellora da calidade de vida da poboación e, máis concretamente, da mellora da autonomía individual e relacional das persoas, de tal xeito que se enmarquen e sexan coherentes coas liñas xerais que o Plan de Acción diseña para a actividade de Área de Benestar da Deputación da Coruña. É dicir, as recomendacións propostas para a Comarca da Coruña non só son coherentes cun deseño xeral a nivel provincial, senón que contribúen a este deseño trasladando de xeito *abaixo – arriba* tanto as necesidades locais como as circunstancias puntuais que se presentan no desenvolvemento cotiá das tarefas dos departamentos locais, e que inflúen de xeito determinante no rendemento das políticas locais de benestar e, polo tanto, na súa capacidade de resposta fronte ás situacións sociais.

Neste sentido, ó longo dos últimos anos a Deputación da Coruña evoluciona no seu sistema de apoio ós Concellos de menos de 20.000 habitantes. Esta evolución insírese na emerxencia do POS+ como principal ferramenta de colaboración financeira xeral, en tanto que tamén presenta no relativo ás políticas de benestar unha fonda evolución das ferramentas de apoio financeiro.

Así, tanto o contido do apoio como os volumes financiados evolucionaron de xeito significativo a partir do ano 2017, sempre dentro da modalidade incentivadora, sendo minoría os programas de apoio técnico directo ós Concellos, aspecto este no que a continuación se fará fincapé atendendo á realidade territorial.

Deste xeito, na procura de seguir avanzando e mellorando no apoio integral que a Área de Benestar da Deputación presta ós Concellos, e tendo como referencia o principio de autonomía local, a continuación preséntanse as principais conclusións e recomendacións xurdidas para a Comarca da

Coruña no seo dos traballos de elaboración do Plan de Acción de Servizos Sociais da Deputación da Coruña.

4.1 AS PRINCIPAIS CONCLUSIÓNS .

A) A evolución demográfica

Os datos amosados na diagnose indican que a Comarca da Coruña non só é a máis potente da provincia en termos demográficos, senón que tódolos Concellos medran en poboación ó longo do período analizado, de tal xeito que o pulo amosado pola Comarca é o responsable, en boa parte, da evolución xeral da poboación na provincia, compensando as salientables baixas doutros territorios de carácter rural.

Neste sentido, tanto a Comarca da Coruña como a primeira coroa metropolitana da cidade da Coruña representan un exemplo da potencialidade da expansión da cidade central e do impacto que esta expansión ten sobre o territorio a diferentes escalas, constituíndose como un dos máis importantes territorios de referencia de Galicia a tódolos niveis, co que isto comporta en termos demográficos e de capacidade de atracción de poboación.

Como se vén comentando, a Comarca da Coruña presenta no período 1998 – 2017 unha evolución positiva dun 14% na súa poboación, medrando en case 50.000 habitantes en tódolos Concellos. De feito, son os Concellos de A Coruña e de Abegondo os que amosan unha evolución máis limitada, presentando datos finais equilibrados con respecto ós datos iniciais da serie. No outro extremo, os Concellos de Sada, Oleiros, Arteixo e Cambre amosan unha evolución positiva de case un 50%, en tanto que Culleredo presenta unha evolución do 60% na súa poboación, ficando Carral cun 20% de incremento e Bergondo cun 14%. É dicir, a expansión poboacional afecta a todo o territorio, se ben con diferentes intensidades, sendo a primeira coroa metropolitana da cidade a que evoluciona de xeito máis intenso en termos absolutos.

Con todo, a pesar da intensa evolución urbana da Comarca, non é posible obviar a presenza tanto de Concellos menores de 20.000 habitantes, como de salientables áreas de carácter rural presentes en tódolos Concellos agás na cidade da Coruña, de tal xeito que as políticas de benestar locais se deben adaptar tanto a contornas urbanas en importante expansión como a contornas rurais dispersas. Con respecto a estes núcleos rurais, se ben en termos xerais evolucionan positivamente, tamén se debe mencionar a existencia de casos que non foxen da dinámica xeral do rural galego, apreciando un intenso devalo en partes dos Concellos de Abegondo, Arteixo ou Carral, o que supón a coexistencia dos fenómenos do incremento da poboación, coa concentración da mesma, cos do devalo e despoboamento de partes substanciais destes Concellos.

A heteroxeneidade presente nesta evolución da poboación a nivel inframunicipal supón a coexistencia de fenómenos de elevada presión demográfica e intensidade no crecemento, co

fenómeno contrario de elevada caída demográfica. Este é o caso, por exemplo, de Carral, Abegondo ou Arteixo, que, en tanto contan con varias parroquias con crecementos superiores ó 40% entre os anos 2000 e 2017, tamén contan con parroquias que perden máis do 20% da súa poboación.

Esta heteroxeneidade determina unha realidade parroquial substancialmente diferente para os servizos de benestar locais á que estes deben responder e, ó mesmo tempo, determina unha realidade comarcal na que se atopan presentes multiplicidade de necesidades sociais incluso opostas entre si, de tal xeito que as ópticas agregadas poden levar a consideracións incompletas.

Esta evolución positiva da poboación na Comarca é preciso analizala dende o punto de vista da capacidade de atracción de poboación, xa que o saldo vexetativo entra en cifras negativas dende primeiros dos anos 90 do século XX, que, aínda que son limitadas, só roldan o equilibrio no ano 2005. Este saldo vexetativo negativo é protagonizado, na súa maior parte, polo Concello da Coruña, en tanto que Concellos como Oleiros, Sada, Abegondo, Carral ou Bergondo tamén contan con cifras negativas, aínda que limitadas. Pola contra, Arteixo, Cambre e Culleredo presentan cifras positivas xerais.

A evolución negativa xeral do saldo vexetativo vese compensada polo saldo migratorio, que amosa unha importante vitalidade ó longo da primeira década do século XXI, ata caer en cifras negativas no ano 2013 e volver recuperarse na actualidade no signo positivo. É dicir, a Comarca atrae poboación de toda Galicia e nesta atracción cara ós núcleos urbanos basea a súa evolución demográfica.

Este panorama xeral é a base para que as proxeccións oficiais para o ano 2030 determinen lixeira redución dos datos demográficos comarcais, prevendo a caída nun 1% dos habitantes ata roldar os 395.000.

Neste sentido, a centralidade que supón o Concello da Coruña e a súa primeira coroa metropolitana como núcleo de servizos e de emprego da Comarca e de toda Galicia, amósase o suficientemente potente como para a xeración de dinámicas socioeconómicas que evitan a caída xeral da poboación, considerándose a área metropolitana como o principal centro de retención e atracción de poboación. Deste xeito, todo o territorio metropolitano eríxese como o núcleo básico para a xeración de economías de proximidade coa retroalimentación que isto comporta para a dinámica demográfica.

Como se pode comprobar, a prestación de servizos de benestar, e o deseño dos mesmos dende os departamentos municipais, atópase intimamente vencellada coa realidade demográfica local, de tal xeito que na Comarca é posible detectar unha dobre liña de evolución dos mesmos.

A primeira dela relaciónase coa emerxencia da resposta local ós dereitos subxectivos da dependencia en termos xerais, que se plasman sobre todo nos requirimentos operativos dos Servizos de Axuda no Fogar municipais e na súa intervención tanto relacionada coa propia dependencia como coa modalidade de libre concorrencia. Con todo, este é o exemplo máis salientable dunha serie de servizos e programas relacionados coa atención ás persoas maiores que, na actualidade están a demandar máis recursos por parte dos Concellos.

A segunda delas atópase relacionada coa resposta local a outro tipo de necesidades non directamente vencelladas coa atención á dependencia ou ás persoas maiores que, se ben no caso de comarcas máis avellentadas se pode observar unha limitación nas mesmas, na Comarca da Coruña son obxecto dunha especial atención debido á especial incidencia da evolución demográfica positiva xeral e polas necesidades que esta evolución comporta á hora da prestación de servizos.

Neste sentido, dentro das actividades desenvolvidas polos equipos de benestar municipais dos Concellos de menos de 20.000 habitantes, ademais das relacionadas coa atención ás persoas maiores e á dependencia, salientan, por exemplo, a importancia xeral das actividades de conciliación ou os servizos de madrugadores municipais, os obradoiros de prevención para familias con fillos adolescentes levados a cabo en Sada, o servizo de atención temperá compartido entre Carral, Abegondo e Bergondo, o programa Receita Deportiva sobre vida saudable do Concello de Abegondo, ou o programa de voluntariado de Bergondo.

Así, os Concellos teñen unha programación de benestar salientable, fuxindo da *hiperfocalización* nas actividades relacionadas coas persoas maiores e coa dependencia, sen deixar de prestar atención a este sector que é básico, sobre todo nos Concellos de menor volume de poboación e maior avellentamento.

Un dos elementos centrais a ter en conta para os departamentos de benestar, tanto tendo en conta o seu elevado impacto en termos de dinamización demográfica, en termos de desenvolvemento socioeconómico xeral, ou en termos de resposta ás necesidades sociais actuais, é a importante dotación de equipamentos de benestar localizados na Comarca.

Así, sen entrar nas cifras da cidade da Coruña, na actualidade atópanse operativas un total de 36 escolas infantís na Comarca das titularidades pública e privada, sumando máis de 2.300 prazas, das que o 57% son públicas. Neste sentido, a totalidade dos Concellos contan con estes equipamentos de titularidade pública, reducíndose a titularidade privada á súa presenza ós Concellos máis poboados. Ademais, dende o punto de vista da conciliación e da complementariedade, salienta a ampla presenza de programas de conciliación en períodos estivais ou vacacionais ou de servizos como o de madrugadores.

Outro dos equipamentos máis salientables dentro das políticas de benestar locais son os Centros de Día públicos que se atopan focalizados nos colectivos de persoas maiores dependentes. A oferta pública na Comarca redúcese a 3 Centros de día de xestión consorciada cun total de 180 prazas, que se ven complementados por 8 equipamentos privados que ofrecen 246 prazas. Neste sentido, os únicos Concellos nos que actualmente non se localizan estes equipamentos son os de Carral, Bergondo e Abegondo.

A oferta de equipamentos de proximidade non residenciais para atención ás persoas maiores vese complementada por equipamentos como as vivendas ou pisos tutelados, dos cales existen un total de 4 (dous para persoas con dependencia e dous para persoas maiores) situados nos Concellos de Cambre, Culleredo, Carral e Oleiros, cun total de 48 prazas de titularidade privada.

En termos de equipamentos de carácter residencial para a atención ás persoas maiores e á dependencia, na Comarca atópanse localizados 11 centros residenciais, que suman un total de 1.259 prazas. Estes equipamentos son de titularidade privada, agás o centro residencial de Oleiros que conta con 284 prazas, e os únicos Concellos que non contan con eles son os de Carral e Abegondo. Ademais, na última anualidade esta dotación vese ampliada, por exemplo, coa Residencia para Maiores de Arteixo, de xestión consorciada, cun total de 64 prazas que se engaden á cifra anterior para superar as 1.300 prazas.

Con respecto ós equipamentos para persoas con discapacidade, na Comarca localízanse 4 centros de día, dos cales un é de titularidade pública, sumando un total de 217 prazas, en tanto que os equipamentos residenciais ascenden a 5, dos cales un é público, que suman 228 prazas. Dentro desta oferta, salienta a titularidade da iniciativa social de 7 equipamentos.

Esta breve recompilación de equipamentos de benestar localizados na Comarca debe ser engadida á oferta localizada na cidade da Coruña, onde se identifican 45 escolas infantís con 3.427 prazas das cales o 41% son públicas; 21 centros de día de atención ás persoas maiores e dependentes con 973 prazas das cales o 20% son públicas; 11 centros residenciais de atención ás persoas maiores e dependentes con 1.190 prazas das cales o 20% son públicas; 3 centros de día para a atención á discapacidade con 155 prazas das cales o 70% son públicas; e 2 centros residenciais para a atención ás persoas con discapacidade con 106 prazas das cales o 80% son públicas.

Ademais, dende o punto de vista das persoas con discapacidade é de suma importancia contar cun total de 8 centros ocupacionais entre a cidade e a Comarca con 331 prazas, das cales 50 son públicas.

Como se pode comprobar, o peso da cidade da Coruña nos equipamentos é evidente, aspecto que se lle engade ó efecto centralidade, aínda que é preciso mencionar a salientable presenza de equipamentos en tódolos Concellos da Comarca, o cal redundará na prestación de servizo ós colectivos obxectivo (favorecendo non unicamente a calidade de vida dos/as usuarios/as, senón tamén a conciliación da vida familiar e laboral das persoas coidadoras) e que xeran economías de benestar de proximidade, co impacto que este feito ten para a dinamización demográfica e socioeconómica xeral.

Neste sentido, incidindo na dotación de equipamentos, é preciso facer fincapé na relevancia da iniciativa social na titularidade dos equipamentos de atención ás persoas con discapacidade, constituíndose como unha oferta que, se ben non supera á pública, si que a complementa de xeito imprescindible, aspecto este ó que se lle debe engadir o rol social na titularidade de equipamentos de atención a menores (tanto na Comarca como na Coruña) ou á inclusión social (neste caso unicamente na Coruña, xa que na Comarca non se atopan este tipo de equipamentos).

Un dos elementos máis importantes á hora de vencellar a dotación de equipamentos de benestar coa dinamización socioeconómica do territorio (e, polo tanto, coa súa capacidade para reter e atraer poboación) é a posibilidade de establecer nexos entre a formación e a inserción laboral das persoas formadas. Así, resulta salientable a presenza dunha importante oferta formativa de Formación Profesional relacionada co ámbito sociocomunitario e de atención ás persoas na Coruña, erixíndose como centralidade a nivel provincial e galego. Dentro desta oferta da familia de Servizos

socioculturais e á comunidade, atópase en na Coruña o Ciclo Medio de atención ás persoas en situación de dependencia, o Ciclo Superior de Educación Infantil, ou o Ciclo Superior de Integración Social.

Con todo, é preciso facer fincapé na oferta doutro tipo de accións formativas encamiñadas á obtención dos requirimentos académicos mínimos para a inserción laboral no SAF, servizo local de intensidade en recursos humanos, respondendo á situación de elevada demanda de profesionais das diferentes entidades prestadoras do servizo na Comarca. Deste xeito, tanto os Concellos como a iniciativa privada lideran o deseño de accións formativas que dean resposta ás necesidades das diferentes entidades prestadoras do servizo, a pesar do cal os equipos técnicos municipais detectan tanto carencia de persoas capacitadas como dificultades para a inserción de calidade nun sector de importante flexibilidade, matizando así a potencialidade do servizo como nicho de xeración de emprego de calidade e de proximidade.

Como se pode observar, a dotación de servizos e equipamentos de benestar da Comarca sitúaa nunha posición de referente en Galicia, polo cal é preciso traballar no afianzamento destes servizos e garantir a continuidade dos equipamentos, evolucionando na dotación de novos servizos de carácter complementario que cubran necesidades sociais que, ata o intre, non están a ser consideradas. Trátase, por exemplo, da mellora de servizos como o transporte público local nos Concellos de menor poboación, considerado polos equipos técnicos de benestar como un elemento susceptible dunha profunda mellora que tería un importante impacto tanto en termos de benestar como en relación á dinamización socioeconómica xeral do territorio. Neste sentido, é posible observar iniciativas como a levada adiante no Concello de Arteixo onde se atopa operativo un servizo de transporte local deseñado para comunicar as parroquias coas centralidades locais e cos nós de transporte comarcal que está a dar servizo na actualidade a máis de 4.500 persoas ó mes.

Finalmente, dende unha perspectiva integral de resposta ás necesidades sociais da poboación que inciden directamente na dinamización demográfica e na capacidade do territorio de reter e atraer poboación, considérase básico o traballo de reforzo dos servizos de benestar e dos equipamentos operativos na actualidade, sobre todo tendo en conta a amplitude de colectivos de referencia; avanzar no deseño e prestación de servizos como o transporte local tendo en conta a presenza de iniciativas de éxito e a necesidade de unión das diferentes centralidades empresariais locais; ampliar a oferta de equipamentos e servizos de conciliación da vida familiar e laboral para as persoas maiores de carácter non residencial e de proximidade; mellorar na formación e inserción laboral de calidade das ocupacións relacionadas coa prestación de servizos de benestar; así como avanzar na construción de *coalicións internas* municipais entre os departamentos de benestar, promoción económica ou asesorías xurídicas, por exemplo, que relacionen os diferentes servizos municipais co obxectivo de fortalecer iniciativas de xeración de oportunidades laborais de proximidade en Concellos de menor volume de poboación e de mellora da inclusión laboral.

B) O avellentamento e a soidade.

Ó longo do documento obsérvase como a Comarca da Coruña é a de maior volume de poboación na Coruña e a que amosa unhas cifras de avellentamento (conxuntamente con Santiago ou co Barbanza) máis limitadas en termos xerais, situándose por baixo tanto das idades medias de Galicia como da provincia a pesar de que esta idade media está a medrar ata case equipararse.

Esta situación xeral débese a presenza na Comarca de Concellos de elevado dinamismo demográfico que na actualidade contan con importantes poboacións de persoas menores de 20 anos (casos de Oleiros, Culleredo, Cambre ou Arteixo, por exemplo) que equilibran as cifras doutros Concellos de menor dinamismo como poden ser Abegondo ou Bergondo. Con todo, dentro deste aspecto é preciso ter en conta o efecto da cidade da Coruña que non se atopa entre os Concellos de maior porcentaxe de persoas menores de 20 anos.

De xeito complementario, a presenza de elevadas porcentaxes de persoas maiores de 65 anos na actualidade atópase liderada polos Concellos de Abegondo ou Bergondo que, aínda que afastados doutros Concellos rurais da provincia, presentan cifras substancialmente superiores ó promedio da Comarca, duplicando as porcentaxes de, por exemplo, Arteixo. Neste sentido, ó igual có mencionado con anterioridade, A Coruña sitúase nunha posición intermedia entre os Concellos máis avellentados e os menos avellentados, o cal refire unha situación demográfica equilibrada na actualidade.

Ademais, os índices de avellentamento e sobreavellentamento amosan, se ben unha dinámica crecente da Comarca, esta dinámica é inferior ós datos conxuntos da provincia e de Galicia, o cal se ben non elimina o proceso de progresivo avellentamento, matízao en función do elevado impacto que está a ter no resto do territorio galego.

Con todo, non é posible obviar, tal como se mencionaba con anterioridade, que na actualidade estase a dar un intenso proceso de devalo demográfico en determinadas parroquias rurais de Concellos como Bergondo ou Carral, por exemplo, de tal xeito que nestes núcleos obsérvase unha especial incidencia localizada do avellentamento que, en conxunto co devalo mencionado, dá en soidade por illamento físico ou por ruptura das redes sociais no núcleo a raíz da saída dos membros da familia de menor idade.

A esta situación nos núcleos rurais engádeselle a presenza de soidade, vencellada ou non co avellentamento, nos núcleos urbanos máis potentes, de tal xeito que a pesar das cifras demográficas positivas, a Comarca non é allea ó fenómeno da soidade que, se ben pode ser inicialmente focalizado nas persoas maiores, afecta a outros colectivos (lémbrese a capacidade de atracción do territorio) se ben relacionado coa ruptura das redes sociais nos núcleos de acollida.

En relación ó proceso de avellentamento, emerxen diferentes tipos de resposta reactiva ó mesmo dende as políticas locais de benestar que van dende as accións derivadas da dependencia (maioritariamente prestadas a persoas maiores), ata outro tipo de accións de carácter comunitario como poden ser as relacionadas co lecer. Como se pode comprobar, no caso das accións de carácter comunitario, é salientable a tentativa pola integración ou reintegración das persoas maiores nas relacións sociais a pesar de que en numerosas ocasións os colectivos obxectivo das accións

(entendidas dende o punto de vista da recuperación da capacidade relacional) non se corresponden coas persoas usuarias finais.

Así, a curto prazo o fenómeno do avellentamento e da dispersión rural atópanse vencellados, determinando os requirimentos das medidas deseñadas para dar cobertura a este perfil da poboación, e debendo ter en conta o proceso de devalo demográfico de diferentes núcleos rurais, de tal xeito que o polinomio conformado polo avellentamento, pola dispersión e pola soidade se constitúe como unha das características estruturais do contexto de actuación das políticas locais de benestar nos Concellos rurais da Comarca.

Como se menciona, o vencello entre ruralidade e avellentamento (e, por extensión a medio prazo, a soidade) é claro a curto e medio prazo, pero este non é único xa que nos núcleos urbanos tamén se están a producir casos de soidade de persoas maiores, así como outro tipo de casos que vencellan a soidade coa inexistencia de redes sociais de apoio e que teñen como derivada a presenza da exclusión social.

Neste sentido, os enfoques recomendados para a actuación con estes colectivos son de carácter proactivo e familiar, se ben estes enfoques baten cunha realidade xeral da actuación dos departamentos locais marcada pola elevada intensidade operativa da reactividade e a tramitación de recursos, sobre todo nos Concellos de menor poboación. De tódolos xeitos, a actividade despregada polos diferentes Concellos en materia comunitaria supón un salientable substrato sobre o que emprender novas actuacións innovadoras ou que potencien os programas xa existentes, de tal xeito que a pesar das esixencias operativas cotiás e da limitación dos medios, os equipos municipais de benestar están a asumir un perímetro de actividade que foxe do concepto de *hiperfocalización* en actividades relacionadas coa tramitación de recursos.

Dentro das medidas que na actualidade se están a poñer en práctica que poden incidir en materia de avellentamento e soidade atópanse as relacionadas coa teleasistencia e o SAF, consideradas como ferramentas básicas para paliar a soidade. Nesta liña, tamén se recoñece a importante potencialidade que teñen os programas de voluntariado, aínda que na actualidade considérase un elemento no que mellorar a través da inclusión de persoal técnico específico, e a través da mellora no deseño dos propios programas e de coordinación e traballo coas persoas voluntarias. Con todo, a existencia de programas locais, como no caso de Bergondo ou Culleredo por exemplo, que se están a desenvolver dende un punto de vista comunitario, é salientable ó contar cunha importante experiencia sobre a que asentar posteriores evolucións.

Este recoñecemento por parte dos equipos de benestar locais das limitacións no traballo co voluntariado tamén se estende ás relacións coas diferentes entidades sociais que teñen a súa localización na Comarca, ou que prestan servizos na mesma (sobre todo nos Concellos máis pequenos). Así, recoñécese que a mellora na coordinación e nos fluxos de información coas entidades suporía ampliar as ferramentas das políticas locais de benestar, incrementando o seu alcance e incluso mellorando o deseño de medidas, co que isto comportaría en termos de mellora xeral do rendemento a medio prazo das actuacións preventivas.

Neste sentido, é importante facer énfase na mellora da coordinación coa importante rede de entidades sociais e asociativas dende un duplo punto de vista. En primeiro lugar, o traballo conxunto coas entidades asociativas locais (sobre todo tendo en conta a súa vitalidade en casos como o de Oleiros, por exemplo) comporta un incremento na capacidade de transmisión de información bidireccional entre os departamentos de benestar e as persoas que conforman as asociacións, o cal supón a mellora da capilaridade da información dos departamentos de benestar chegando a máis xente, en tanto que tamén supón unha mellora da capacidade de resposta pública a situacións de risco.

En segundo lugar, a mellora do coñecemento e coordinación coas entidades do terceiro sector de acción social comporta, ademais dos efectos mencionados con anterioridade que son extensibles ás entidades do TSAS, efectos á hora de traballar con colectivos específicos evitando así a soidade e o illamento que, como se está indicando, non unicamente se atopa relacionado co avellentamento. Así, para a mellora do traballo en relación, por exemplo, co colectivo de persoas con discapacidade, é central a mellora da coordinación coas entidades sociais que, na actualidade, son as básicas á hora de traballar con este colectivo. Dentro destas experiencias salienta a levada a cabo nos Concellos de Bergondo ou Sada a través do programa Universo Diverso para as persoas con diversidade funcional onde se integran máis de 20 usuarios/as, considerado como un elemento central á hora de loitar contra o illamento e soidade que teñen as persoas deste colectivo. De tódolos xeitos, é amósase preciso potenciar estes programas creando actividades máis diversas superando o concepto lecer e mellorando na inclusión.

Neste sentido, tamén salientan experiencias de colaboración estable entre os Concellos e as entidades sociais como pode ser a presente no Concello de Culleredo onde os equipos municipais actúan en rede coas entidades sociais potenciando así o alcance das accións mutuas, e onde esta colaboración se amplía a través da existencia de liñas de apoio financeiro municipal específicas para as entidades sociais.

Con todo, na liña do xa comentado, en xeral os equipos técnicos municipais amosan a necesidade de afondar nesta colaboración coas entidades, observando unha especial carencia no ámbito das entidades asociativas territoriais que, no caso da loita contra a soidade, resultan de especial interese e capilaridade no territorio, sobre todo en contornas rurais. Dentro desta liña de traballo o Concello de Oleiros preséntase como unha experiencia referente xa que conta cunha importante tradición de traballo colaborativo coas entidades asociativas locais. Ademais, tamén se considera de interese o proxecto de interlocución cos axentes sociais das parroquias do Concello de Abegondo que aínda non se atopa operativo.

Dentro da necesaria mellora xeral da coordinación das actividades dos departamentos de benestar co universo de entidades e equipamentos que traballan en políticas de benestar, é preciso estender esta análise á coordinación cos Centros de Saúde e cos Centros Educativos.

As relacións cos Centros de Saúde poden ser consideradas como heteroxéneas e irregulares xa que, se ben os equipos técnicos municipais consideran que estas están a ser efectivas en referencia ó colectivo das persoas dependentes ou, en casos puntuais, á detección ou intervención en casos de

soidade, estas experiencias non se trasladan a un concepto máis amplo do benestar social. Neste sentido, é posible aproveitar as sinerxias creadas, por exemplo, en Concellos como Abegondo a raíz de programas como o Receita Deportiva para expandilas a toda a actividade de benestar e potenciar a actuación conxunta de equipos municipais de benestar e Centros de Saúde, incorporando as actividades relacionadas coa alimentación saudable que, tamén no Concello de Abegondo, teñen un importante eco no sector educativo a raíz da declaración da Reserva da Biosfera das Mariñas.

A análise das relacións dos departamentos de benestar dos Concellos de menor poboación da Comarca cos Centros Educativos amosa unha salientable intensidade alén de iniciativas como poden ser as relacionadas coa conciliación ou coas escolas de familias, pero que é preciso potenciar xa que se consideran actividades puntuais que teñen un efecto limitado tanto sobre a presenza de novas adicións como sobre a presenza de hábitos ou prácticas relacionadas, por exemplo, co machismo.

Así, actuacións como o Educando en Valores do Concello de Carral, por exemplo, amósanse como de éxito, pero susceptibles de actualización e afondamento xa que se están a observar baleiros en diferentes eidos como, por exemplo, o uso das novas tecnoloxías e o ciberacoso que, se ben están a ser combatidas a través de accións que incluso se fan en coordinación coa Garda Civil, estas deben ser actualizadas a través dunha reflexión sobre como chegar axeitadamente a un público tan complexo como o adolescente. Neste sentido, o equipo de benestar do Concello de Sada considera que os obradoiros para familias de adolescentes onde se traballou en materia de intelixencia emocional, redes sociais ou relacións afectivo-sexuais foron un salientable éxito a pesar da súa intensidade (8 sesións), baseándose este éxito no enganche co colectivo dos adolescentes.

Ademais, dentro deste campo tamén salienta a experiencia do Concello de Oleiros onde se establecen relacións entre os equipos de benestar e as ANPAS e os centros educativos, incluso a través da inclusión dos técnicos municipais en ferramentas de difusión propias das ANPAS.

Con todo, a pesar da intensidade do traballo conxunto cos Centros Educativos, que supera as accións de prevención mencionadas e que se estende dende a educación familiar en coordinación coas orientacións dos centros ata, por exemplo, o apoio ás familias no reforzo na educación dos nenos e nenas fora do horario escolar a través de programas como pode ser o Ponte a Punto de Culleredo; un dos aspectos nos que é preciso afondar é o relacionado co desenvolvemento de programas de carácter interxeneracional cos que, ademais de mellorar a socialización das persoas maiores, se poidan desenvolver actividades de transmisión de tradicións culturais.

Esta ampliación do perímetro das actuacións para as persoas maiores é posible estendela ás actividades deseñadas polas Concellerías de Cultura ou Deportes, por exemplo, de tal xeito que se incrementen os efectos das mesmas tanto dende o punto de vista sectorial (recuperación de costumes, camiños, oficios...) como dende o punto de vista de reforzo das relacións comunitarias, co que isto comporta en termos da loita contra a soidade.

Dentro deste campo de traballo, salienta a necesidade de establecer unha reflexión sobre as posibilidades de maximización da utilidade de equipamentos como poden ser as antigas escolas unitarias que, espalladas por todo o territorio e, en boa parte, restauradas, son utilizadas na

actualidade de xeito puntual para actividades relacionadas co lecer. Neste sentido, considérase de importancia reflexionar sobre a posibilidade de crear centralidades sociais nestes equipamentos a través da dotación estable de persoal do ámbito social e da dotación de actividades de interese que permitan non só a apertura, senón a atracción de usuarios/as, o que levaría á ampliación das posibilidades de socialización e de detección e loita contra a soidade, sobre todo no medio rural.

Un dos elementos importantes á hora de estudar a resposta ó avellentamento é a través da situación actual dos equipamentos especificamente adicados ó coidado das persoas maiores nas súas diferentes modalidades, tanto de carácter residencial como non residencial.

Neste caso, a pesar da existencia de equipamentos na Comarca e da capacidade da cidade da Coruña como centralidade territorial, verifícase un déficit de prazas tanto de carácter residencial como non residencial, prestando especial atención ás de carácter non residencial de proximidade, entendidos como equipamentos de especial interese que inciden tanto na mellora da calidade de vida das persoas usuarias e das persoas coidadoras, como na xeración de economías de proximidade. Neste sentido, o déficit de prazas non residenciais agudízase ó asumiren os equipamentos actuais un radio de captación de usuarios/as que inclúe outras Comarcas, de tal xeito que se verifica o concepto de infradotación e se limita a utilidade dos equipamentos como centros de proximidade.

Finalmente, tendo en conta a emerxencia xeral do problema da soidade, considérase necesario reflexionar sobre a ausencia de programas específicos neste sentido nos Concellos da Comarca, se ben como se mencionou utilízanse diferentes ferramentas (tanto formais como informais) para a súa detección e para o seu tratamento. Así, a vitalidade das redes informais e comunitarias para a transmisión da información sobre a situación das persoas en soidade é un aspecto clave, aínda que é preciso potenciar esta vitalidade con programas específicos que relacionen axentes de proximidade (establecementos de hostalaría, comercios de proximidade, parroquias...) de xeito complementario á colaboración institucional cos Centros de Saúde, completando un mapa de *antenas* que permitan a detección destas situacións e o traballo con elas cunha axeitada temporalización sen agardar á cronificación.

Dentro desta liña relacionada coa vitalidade das redes informais, considérase que a presenza de programas especificamente deseñados para atención ás persoas coidadoras é unha ferramenta de elevada utilidade para a atención ó colectivo de persoas coidadoras que, entre outras situacións, tamén se ven inmersas na soidade, favorecendo a xeración de novas redes sociais entre as persoas asistentes ás actividades e fortalecéndoas psicoloxicamente. Estas actividades coas persoas coidadoras están a ser levadas a cabo en Concellos como Bergondo dentro das actividades da Unidade de Memoria que está a xestionar AFACO, de tal xeito que se observa como, paulatinamente, se está a iniciar unha liña de actividade con este colectivo que é preciso potenciar.

C) As múltiples exclusións.

A Comarca da Coruña forma parte da Área da Coruña, utilizada polas fontes oficiais á hora de analizar a taxa de risco de pobreza ou exclusión social, amosando os datos que no ano 2016 o 15,8% da poboación se atopaba en risco de pobreza³⁶ (Estratexia Europa 2020), o que supón que máis de 63.000 persoas se atopan nesta situación (ou case 25.000 de non incluír os datos do Concello da Coruña). Con todo, nesta análise, ó igual ca no resto das análises sociais realizadas, é preciso facer referencia ó efecto centralidade que o Concello de A Coruña ten para os datos, e o impacto deste efecto nas diferentes coroas metropolitanas, así como o traslado deste efecto a comarcas lindeiras como é a de Betanzos ou a de Bergantiños.

A taxa amosa unha importante irregularidade dende o ano 2011, tocando teito con datos semellantes nos anos 2011 e 2013 e tocando chan no ano 2016 coa taxa mencionada para volver evolucionar á alza no ano 2017 no que se volve roldar o 20%. Neste sentido, apréciase un diferencial positivo para a Área en relación ós datos de Galicia e da provincia ata chegar ó devandito 2017 onde por primeira vez na serie histórica analizada a Área supera o dato da provincia.

Dentro dos datos oficiais que é posible analizar a nivel comarcal atópase a renda dispoñible bruta por habitante, onde se pode observar un importante diferencial a favor da Comarca cifrado, para o ano 2015, en case 3.500€ por habitante e ano con respecto ó dato galego e máis de 2.500€ con respecto ó dato provincial, diferencial que vén medrando no período analizado.

A nivel municipal é o Concello de Oleiros o que conta coa renda máis elevada superando en case 10.400€ por habitante e ano o dato galego do 2015, seguido do Concello da Coruña, con case 4.000€, do de Bergondo con máis de 2.500€ e do Culleredo con case 2.000€. Nun segundo plano de relativo equilibrio, pero con datos positivos en relación ás cifras galegas, sitúanse Concellos como Sada e Cambre (con 721€ e 545€ respectivamente), en tanto que en datos negativos sitúanse Carral e Abegondo (con 217€ e 688€ respectivamente). Finalmente, o Concello que menos renda amosa é o de Arteixo, que conta cun diferencial negativo en relación ó dato galego do 2015 de máis de 1.000€.

Os datos da renda evolucionan, en termos xerais, de xeito lixeiro á alza a nivel da Comarca, aínda que é preciso deterse en varios casos. Así, os Concellos que amosan un equilibrio máis salientable son os de Abegondo, Cambre e Culleredo, que despois dunha relevante contracción entre o 2010 e 2012, recuperan os datos iniciais no período 2012 – 2015. Os Concellos que amosan un lixeiro incremento son os de Arteixo (2%), A Coruña (1%) e Bergondo (4%), que presentan unha mesma lóxica de evolución có caso anterior ó amosar un salientable descenso no 2010 – 2012 e unha importante recuperación no 2012 – 2015.

Con todo, é preciso mencionar o caso de Concellos como Sada ou Carral que non ofrecen no ano 2015 datos equilibrados ou superiores ós do 2010 (presentan cadansúa redución do 2% na renda), en tanto que tamén é salientable, pero dende un punto de vista distinto, o caso de Oleiros. Así, Oleiros presenta un incremento da súa renda do 29% no período 2010 – 2015, non observándose redución

---

³⁶ Os datos do ano 2017 contemplan como esta cifra representa o 19,66%, en tanto que Galicia conta co 20,26% e a provincia co 18,65%.

algunha na parte inicial do período senón que, ó contrario, a evolución é lineal ascendente ata chegar á actualidade.

A nivel comarcal e municipal tamén é posible estudar o peso das prestacións sobre a renda dispoñible bruta por habitante, observando como este peso é inferior ó dato galego e provincial en todo o período analizado (2010 – 2015), e como incluso a evolución ascendente do dato comarcal (pásase do 26% no 2010 ó 28% no 2015) é inferior á evolución do dato galego que medra do 29% ó 32%.

Estudando os datos a nivel municipal, só o Concello de Abegondo presenta cifras superiores ás de Galicia, xa que no 2015 o peso é dun 33% (superior nun punto ó 32% de Galicia), en tanto que o resto dos Concellos sitúanse por baixo do dato galego. Neste sentido, alén do caso referido de Abegondo, obsérvanse tres grupos de Concellos en función do peso.

Nun primeiro grupo sitúanse os Concellos de Bergondo, A Coruña, Sada (cun 30%) e Carral (cun 29%) que superan o promedio da Comarca. Nun segundo grupo sitúanse os Concellos de Arteixo, Cambre (con cadanseu 25%), e Culleredo (cun 23%) que presentan pesos substancialmente inferiores ó dato galego e comarcal. Como acontece no caso anterior, nun terceiro grupo sitúase o Concello de Oleiros que, cun 18%, amosa cifras claramente diverxentes cos datos xerais

Ademais, tamén é preciso mencionar que, en termos xerais, a evolución do peso nos Concellos é á alza, sobre todo no período 2010 – 2012, presentándose os casos de Arteixo e Culleredo que, despois dunha lixeira alza na primeira parte do período analizado, amosan unha lixeira redución no 2012 – 2015. Ó igual có mencionado con anterioridade, o caso de Oleiros é diferente, amosando un descenso do peso lineal en todo o período.

Neste sentido, o peso das prestacións sobre a renda na Comarca e nos Concellos da Comarca son inferiores ó dato galego, a pesar de presentar unha lixeira alza, o cal non obvia a relevancia estrutural das prestacións na renda por bruta dispoñible por habitante e na economía local e comarcal. Con todo, esta regra xeral ten a excepción de Oleiros, onde este peso diminúe, situándose nun plano substancialmente diferente ó do contexto.

Como se pode observar, a Comarca non só se atopa marcada pola centralidade exercida polo Concello de A Coruña, senón pola complexidade da coroa metropolitana que ten un traslado evidente tanto á situación social da poboación como ás súas necesidades en termos de benestar á que deben responder os Concellos dende a proximidade.

Esta realidade inflúe de xeito determinante en termos socioeconómicos, salientando datos como o relacionado coa afiliación á Seguridade Social que, se ben descende en termos xerais no período 2011 – 2013, ascende ata a actualidade ata superar as cifras iniciais e se sitúa preto das 155.000 persoas afiliadas. Esta evolución reflíctese sobre todo no réxime xeral, contando o réxime especial de persoas autónomas cunha lixeira evolución á alza, e salientando a evolución do réxime de empregados/as do fogar que supera as 5.000 persoas afiliadas.

Ás exclusións de carácter económico vencelladas co ámbito laboral e coa renda, presentes en todo o territorio e que os Concellos tentan paliar a través de iniciativas como os convenios con distribuidoras do sector alimentación, como acontece no Concello de Sada, por exemplo; únenselle outro tipo de exclusións relacionadas coa emerxencia das situacións de dependencia derivadas do intenso avellentamento e coa necesidade de coidados.

Neste sentido, un dos elementos máis salientables relacionado coas necesidades de coidados é o impacto que a intensa feminización dos mesmos ten sobre as persoas, sobre o seu emprego/empregabilidade e sobre as súas carreiras profesionais, sobre todo atendendo ás súas cotizacións e á xeración de dereitos relacionados coa xubilación. Así, outra das exclusións máis importantes que se está a observar é a relacionada coa das persoas coidadoras, que ten efectos inmediatos a través da ruptura das súas relacións laborais actuais e das relacións sociais no seu contexto, e que ten efectos diferidos sobre as pensións de xubilación, o que incrementa as posibilidades de risco de pobreza no futuro.

Outra das exclusións máis salientables é a relacionada coa presenza das discapacidades, tanto polas propias persoas con discapacidade que no 2017 eran case 9.000 persoas na Comarca (sen incluír os datos do Concello da Coruña), como polas persoas coidadoras, sendo preciso mencionar que na Comarca atópanse diferentes centros xestionados por entidades de iniciativa pública e social dirixidos a cubrir as necesidades destes colectivos.

Neste sentido, alén da oferta presente no Concello da Coruña, salienta a presenza de varios equipamentos de referencia especializados en atención a persoas con discapacidade, entre os que tamén se inclúen centros ocupacionais, co que isto comporta á hora da inclusión laboral do colectivo a través de iniciativas como a do Consorcio das Mariñas, de elevada consideración entre os equipos locais de benestar.

A importancia dos equipamentos especializados na atención ás persoas con discapacidade provoca que a Comarca se erixa nunha centralidade a nivel provincial e galego. Este feito, así como as necesidades das entidades sociais para a xestión dos devanditos equipamentos, provoca que sexa preciso prestar especial atención á continuidade destes centros como elementos clave de benestar.

Tamén é preciso mencionar o caso das exclusións vencelladas coas adicións de especial incidencia entre a mocidade, entre as que salientan as relacionadas coas tecnoloxías, co repuntamento das drogadiccións e co alcoholismo, para as cales salienta, en termos xerais, a presenza de actividades nos diferentes Concellos. Con todo, os equipos técnicos de benestar aluden á necesidade de deseñar e implementar nos centros educativos programas amplos e estables relacionados coa prevención, nos que se integren ás familias a través das ANPAS, co obxectivo de incrementar o impacto dos mesmos e a extensión das modificacións da conduta dende o ámbito dos menores ó ámbito familiar.

Finalmente débese salientar a presenza de exclusión derivada de problemas coa vivenda, non só nos Concellos de maior volume, senón tamén en Concellos como Carral que, na actualidade, están a atraer poboación a raíz dos limitados prezos do alugueiro. Estes problemas de vivenda detéctanse a raíz do incremento nos últimos anos dos casos de desafiuzamentos relacionados cos alugueiros, para

os cales son de relevancia a presenza de servizos como a asesoría xurídica de benestar que, na actualidade, está a prestar o Consorcio das Mariñas co financiamento da Deputación da Coruña.

Ademais, en relación coa capacidade dos Concellos da Comarca de atracción de poboación, atópase a situación das persoas inmigrantes. Neste sentido, os Concellos levan adiante iniciativas de inclusión a través de múltiples canles, salientando o caso de Arteixo que, coa presenza dun profesional da mediación intercultural, xera accións específicas individuais e grupais tanto en centros educativos, como en comunidades de veciños, salientando neste caso non só a eficacia do servizo senón a capilarización cara hábitos da vida cotiá onde poden xurdir problemas de adaptación (visitas ós centros de saúde, por exemplo) que son reconducidos a raíz da presenza deste profesional

D) Os coidados.

Na liña do mencionado, é preciso reiterar que a Comarca conta cunha importante presenza de diferentes tipos de equipamentos de servizos sociais, salientando tanto o relacionado coa atención á primeira infancia (escolas infantís e, dende un punto de vista complementario, as ludotecas) como o relacionado coa atención á dependencia, discapacidade e maiores.

A importante dotación de equipamentos realízase de xeito complementario entre as diferentes titularidades, xa que tanto a iniciativa pública como social teñen un amplo asentamento na Comarca, salientando tamén a iniciativa privada, aínda que esta máis focalizada nas escolas infantís e nas prazas residenciais para a atención á dependencia.

Con todo, esta importante presenza de equipamentos non obsta para verificar un salientable déficit de prazas, sobre todo no relativo ás prazas residenciais e non residenciais para a atención ás persoas maiores, de tal xeito que os centros de día da rede pública non están a atender a toda a demanda xerada no territorio, tanto máis canto esta demanda é de proximidade e esta condición non se está a cubrir polos centros públicos, tal como acontece no Concello de Carral, por exemplo.

Neste sentido a nivel municipal estanse implantando servizos de carácter intermedio para a atención ás persoas maiores. Estes Servizos, denominado Unidade de Memoria no Concello de Bergondo, contan cunha intensidade variable, pero, no caso mencionado, esta supón unha atención de 2 horas en dúas mañás á semana coa atención de persoal especializado de AFACO.

Neste sentido, sempre dentro do recoñecemento das necesidades de ampliación das prazas públicas na liña indicada, esta complementariedade dos servizos e das titularidades, e sobre todo da relación entre entidades públicas e sociais, amósase como un dos grandes activos da comarca na liña da creación de redes comarcais de entidades para o benestar co que isto comporta en termos de ampliación das capacidades conxuntas de deseño de medidas de benestar ou de profundidade das mesmas. Ademais, é preciso recoñecer o traballo que as entidades sociais están a desenvolver en relación a colectivos como o das persoas con discapacidade, exercendo o liderado das tarefas de atención e reforzando de xeito imprescindible a rede de coidados conxuntamente coa familiarización.

A elevada importancia da iniciativa social na política de coidados a nivel local e comarcal supón que a política de benestar debe prestar especial atención á colaboración con estas iniciativas dende un duplo punto de vista conformando un escenario de interdependencia. En primeiro lugar mellorando a intensidade dos fluxos de información entre entidades e equipos municipais, co obxectivo de avanzar no deseño de medidas conxuntas e, polo tanto, de ampliar tanto o abano de medidas como a súa profundidade. En segundo lugar, dende a mellora da estabilidade do funcionamento dos equipamentos das iniciativas sociais, tanto máis canto estes equipamentos se están a focalizar no colectivo das persoas con discapacidade para os cales o sector público non está a dar suficientes respostas de proximidade.

Así, na procura desta estabilidade local e da sustentabilidade das iniciativas sociais, dos equipamentos que estas xestionan e dos seus equipos técnicos, amósase preciso non só que os Concellos avancen na colaboración, senón que esta filosofía da estabilidade se estenda ós programas de colaboración sostidos dende ámbitos como a Deputación da Coruña, co que isto supón á hora de multiplicar a potencialidade das redes comarcais e das políticas locais de benestar a través de iniciativas innovadoras.

Outro dos elementos centrais das políticas de benestar en relación ós coidados ás persoas no ámbito local é, sen dúbida, o SAF nas súas dúas modalidades (dependencia e libre concorrencia). Este servizo, que é dunha salientable intensidade en recursos económicos e humanos, na actualidade está a chegar a máis de 2.700 fogares na Comarca (contando co Concello da Coruña), dando emprego directo a case 900 profesionais auxiliares, co cal o servizo conxuga á perfección a potencialidade de creación de postos de traballo de proximidade coa atención individualizada a un elevado número de usuarios/as.

Esta elevada importancia cuantitativa do SAF supón unha elevada tensión en termos de servucción para os Concellos, para a cal se utilizan as formas de xestión indirecta e mixta. Neste sentido, é salientable a amplitude dos custos/hora do 2018 mencionados dende os equipos técnicos de benestar, que van dende os 12,91€/hora de Abegondo ós 18,4€/hora do servizo de libre concorrencia do Concello de Oleiros, ós que se lles debe engadir os case 35€/hora indicados polo Concello de Bergondo,

Estas tensións en termos de servucción xeran, ó longo dos últimos anos, diferentes situacións de non sostibilidade do servizo externalizado en varios Concellos, atopándose presentes casos de reformulación xeral das contratacións (caso de Carral, por exemplo); de municipalización, reformulación e nova licitación, como acontece en Abegondo; ou de previsión de fonda revisión dos custos a curto prazo, como acontece en Culleredo, que tenderá a situarse no horizonte dos 19€, ó igual có Concello de Carral.

É dicir, ó longo dos últimos anos son frecuentes a presenza de problemas na prestación do SAF (nas súas dúas modalidades) derivados de numerosas situacións, entre as que salientan, por exemplo, as relacionadas coa dificultade dos prestadores para atopar persoal profesional para os equipos; as dificultades económicas das entidades prestadoras privadas derivados da presenza de propostas económicas nas licitacións centradas no factor prezo, co impacto que esta cuestión ten para a

sustentabilidade xeral do servizo e das entidades prestadoras; ou a inexistencia de ferramentas en diferentes Concellos para a cobertura de baixas e vacacións do persoal auxiliar propio.

Neste sentido, como se menciona, as tensións do servizo non son só operativas, senón que se pode considerar que son estruturais, sobre todo tendo en conta a amplitude da modalidade de dependencia e a súa ampliación nos últimos anos, que supera en moitas ocasións as capacidades integrais dos Concellos tanto dende a perspectiva económica como dende outras perspectivas relacionadas coa planificación, seguimento e control do servizo onde se atopan incluídos tanto os departamentos técnicos como os de carácter xurídico.

Con todo, a pesar da importancia do SAF e da súa elevada potencialidade, é preciso facer fincapé no esforzo que os equipos locais de benestar, sobre todo dos Concellos máis pequenos, están a asumir para evitar a *hiperfocalización* da política de benestar local en torno ó devandito SAF, respondendo así á variedade de necesidades sociais. Dentro destes esforzos, e tendo en conta a importancia dos coidados ás persoas dependentes (con independencia da súa valoración atendendo á normativa de referencia) é preciso reiterar o efecto e o valor que está a xerar a Unidade de Memoria do Concello de Bergondo.

É dicir, os Concellos están a xerar actividades complementarias de coidados que van alén das dúas modalidades de SAF de elevada utilidade para as persoas usuarias e para as súas familias. Así, por exemplo, a mencionada Unidade de Memoria do Concello de Bergondo diseña actividades para as familias das persoas usuarias, consideradas de elevado interese, que tamén se viñeron desenvolvendo en Abegondo, en tanto que en Sada non tiveron éxito de demanda, e en Carral estase a analizar a súa viabilidade coas dificultades engadidas dos servizos auxiliares ou das limitacións actuais do transporte público.

Estas experiencias, considéranse de elevada importancia para as persoas coidadoras, incrementando a profundidade dos servizos locais relacionados cos coidados, e colaborando na prevención de casos de soidade e incluso exclusión dun colectivo (o de persoas coidadoras) que adoita estar esquecido nas principais liñas de actuación das administracións públicas ata o intre.

De tódolos xeitos, dende os Concellos detéctase a importancia do traballo organizado coas persoas coidadoras tanto a nivel formativo como a nivel de asistencia de carácter psicolóxico individual ou grupal, pero este é un eido no que aínda non se está a afondar coa suficiente intensidade, pero para o cal se pode aproveitar tanto a fertilidade do ecosistema do TSAS, como as propias actividades desenvolvidas dende os Concellos (en eidos como a cultura ou o deporte, por exemplo) xerando efectos multiplicadores e maiores posibilidades de inclusión relacional das persoas coidadoras.

Nesta mesma liña, pero dentro do colectivo das persoas con discapacidade, salienta a presenza do programa Universo Diverso en Concellos como Sada ou Bergondo que, ademais de focalizarse nos propios usuarios/as, tamén conta con actividades para as familias. Neste sentido, é preciso afondar nestas experiencias aproveitando as posibilidades da Comarca a través de iniciativas específicas como roteiros ou vela para persoas con discapacidade, ó mesmo tempo que se debe potenciar

tamén a inclusión xeral deste colectivo nas actividades xerais, aspecto este no que núcleos urbanos como o de Sada, que no conta con dificultades orográficas, ten unha importante potencialidade.

Ademais, tal como se vén comentando, os Concellos da Comarca están a despregar unha importante e intensa actividade en relación coa prevención nos centros educativos, coa conciliación da vida familiar e laboral, coa dinamización xuvenil ou co enfoque comunitario e de benestar nas actividades de lecer. Así, obsérvase unha importante amplitude de accións de benestar dentro da actividade municipal que van alén das relacionadas directamente cos coidados e que, en casos como Culleredo ou Oleiros, son desenvolvidas en relación coa rede de actores sociais que traballan no territorio (ANPA, entidades asociativas, centros educativos...).

Con todo, os equipos técnicos municipais salientan a necesidade dunha reformulación das actividades de prevención en relación cos centros educativos, ampliándoas no tempo e actualizándoas, facendo posible a medición dos seus efectos na liña de incidir de xeito máis efectivo tanto en problemáticas emerxentes (novas adicións, por exemplo) ou en problemáticas máis amplas relacionadas coa igualdade ou a saúde afectivo-sexual.

E) Os equipos locais de benestar.

A evolución das modalidades de financiamento que a Sección de Benestar da Deputación da Coruña pon a disposición dos Concellos menores de 20.000 habitantes supón unha variación nas posibilidades dos servizos a raíz dun dobre efecto.

Por unha banda, o financiamento do perfil do apoio administrativo e de persoal técnico complementario ó/á traballador/s social de referencia permite completar dende un punto de vista integral ó equipo inicial, permitindo tanto unha maior axilidade administrativa e unha mellor atención inicial ó público, como unha atención multidisciplinar ós diferentes casos, achegando tamén posibilidades de ampliar o abano de servizos ofrecidos dende os Concellos.

Por outra banda, a fonda variación do financiamento do SAF da modalidade de libre concorrencia supón un incremento no ingreso dos Concellos e, polo tanto, unha maior capacidade á hora da prestación deste servizo que, como se puido observar, aínda non é posible avaliar e que tamén depende doutros factores individuais de cada Concello como pode ser o referente á existencia de sistemas de xestión informatizados ou o rendemento dos equipos propios ou de prestadores externos.

A evolución do financiamento da Deputación da Coruña, vencéllase coa maior capacidade dos Concellos á hora de incrementar os seus equipos técnicos e administrativos dos departamentos de benestar, así como coas posibilidades do SAF básico.

Así, nos Concellos da Comarca da Coruña menores de 20.000 habitantes atópanse asentadas figuras como a da Educadora, en tanto que tamén se atopan perfís como o do profesional da psicoloxía, psicopedagogía ou da educación. Entre os perfís profesionais tamén é preciso mencionar a presenza

de persoal técnico de apoio social e de integración social, neste caso no Concello de Bergondo que, de xeito complementario cos perfís máis habituais, colaboran na ampliación de xeito substancial dos ámbitos de actuación dos departamentos locais de benestar.

Entre os Concellos de maior capacidade salienta a presenza de profesionais da pedagogía, da psicoloxía, debendo mencionar a presenza no Concello de Culleredo de persoal animador de servizos sociais, de persoal de mediación social e dunha persoa técnica de sanidade e servizos sociais. Ademais, en Arteixo tamén é preciso mencionar a presenza de dinamizadores sociais, de monitores socioeducativos, de persoal técnico de planificación e do xa mencionado persoal de mediación intercultural.

Dentro desta relación é preciso deterse na evolución presente no perfil de auxiliares de axuda no domicilio no Concello de Culleredo. Así, o Concello conta con varios auxiliares de servizos sociais básicos, que ven ampliadas as súas funcións con respecto ó de auxiliares de SAF para apoiar a intervención técnica domiciliaria en casos de educación familiar ou de carácter xeral socioeducativa, asumindo tamén funcións de apoio á sensibilización e prevención. Deste xeito, a través de persoal propio, o Concello conta con ferramentas para afondar nas intervencións domiciliarias, complementando o traballo de carácter técnico levado a cabo polo persoal especializado.

Ademais do apoio financeiro para a dotación de persoal técnico complementario, a Deputación da Coruña está a financiar a contratación de apoios administrativos ós equipos técnicos, estando presente este financiamento en tódolos Concellos da Comarca menores de 20.000 habitantes, sendo considerado un elemento básico e indispensable para a mellora xeral do rendemento dos equipos de benestar.

Con todo, alén da necesidade destes perfís nos departamentos de Benestar e da presenza de financiamento, existen aspectos derivados da xestión interna de recursos humanos municipal que limitan a efectividade do financiamento. Estes factores afectan na actualidade ó Concello de Carral que está a devolver financiamento por este concepto a pesar do recoñecemento da necesidade do apoio administrativo para o departamento de benestar.

Con respecto á prestación do SAF de Libre Concorrencia, a evolución da modalidade de financiamento da Deputación vai seguida dunha evolución ascendente homoxénea en tódolos Concellos da Comarca menores de 20.000 habitantes, a pesar de que esta dinámica xeral é preciso aterrala a cada realidade local.

Así, alén da tendencia xeral á alza, a existencia das xa mencionadas elevadas tensións en Concellos como Carral ou Abegondo, así como as dificultades para a cobertura de baixas e vacacións do persoal en Bergondo, son elementos que matizan a tendencia á alza e limitan as posibilidades xurdidas a raíz da mellora do sistema de financiamento da Deputación, a pesar do recoñecemento dos equipos técnicos dunha previsión á alza das necesidades sociais a responder a través do SAF Libre Concorrencia.

De tódolos xeitos, a análise do SAF Libre Concorrenza debe ter en conta a intensa relación que ten coa modalidade de dependencia, utilizándose de xeito xeral para cubrir as agardas do proceso de valoración propio da Lei de Dependencia. Con todo, a intensidade desta utilización da modalidade de Libre Concorrenza é propia de cada equipo técnico local, de tal xeito que se observan casos dunha importante matización da mesma, como son os de Abegondo ou, de xeito máis limitado, Sada. Esta intensa relación entre as dúas modalidades de SAF, matizada como se vén de mencionar, supón que os incrementos nas horas de dependencia financiadas pola Consellería de Política Social inmediatamente redundan en redución das horas prestadas en libre concorrenza, co cal a complexidade da análise do servizo incrementase.

Na actualidade os equipos SAF que prestan servizo na Comarca roldan os 900 auxiliares, o que amosa a intensidade en recursos humanos do servizo, así como a súa intensidade en termos de xestión xa que se están a superar os 2.700 fogares nos que se presta servizo con case 800.000 horas no ano 2018. Así, os equipos técnicos consideran que a xestión do SAF (de ámbalas modalidades) está a supoñer un reto salientable, chegándose en diferentes Concellos a un tope operativo relacionado coas capacidades económicas, coa capacidade técnica e coa presenza de persoas capacitadas no territorio que integren os equipos dos diferentes prestadores.

Este é un aspecto ó que se debe prestar especial atención xa que supón que, na actualidade, a demanda de profesionais con formación supera a capacidade de xerar profesionais formados que ten, por unha banda, o Ciclo Medio de formación profesional de Atención ás persoas en situación de dependencia da familia de Servizos socioculturais e á comunidade que se imparte no CIFP Anxel Casal da Coruña, e, por outra banda, as diferentes accións formativas tales como obradoiros de emprego ou accións FIP que se están a desenvolver nos Concellos.

Neste sentido, no relativo ás accións emprendidas tanto pola iniciativa privada como pola pública municipal para fomentar a obtención dos certificados de profesionalidade esixidos para o traballo no SAF, estas son fragmentadas e puntuais, polo que se ben poden resolver situacións puntuais de demanda de recursos humanos capacitados, esta necesidade segue a existir. Con todo, de cara á cobertura das necesidades do servizo, tamén é preciso ter en conta a importante flexibilidade horaria inherente ó SAF así como a temporalidade das contratacións, elementos estes que dificultan a atracción de profesionais formados e o seu asentamento no sector a medio prazo, co que isto comporta á hora de limitar a potencialidade que ten este sector á hora de xerar emprego de proximidade.

Como se mencionaba con anterioridade, se ben o elemento que está a determinar a carga de traballo dos equipos de benestar dos Concellos de menor poboación é o relacionado coa atención ás persoas maiores e coa dependencia, así como coa xestión de ámbalas modalidades do SAF, os Concellos están a facer salientables esforzos operativos na xestión de programas e actividades para superaren esta *hiperfocalización*.

É neste aspecto onde o financiamento da Deputación da Coruña está a permitir contar con equipos técnicos que amplíen o abano de programas locais de benestar, de tal xeito que se amosa preciso incidir tanto na estabilidade do financiamento para a dotación dos equipos, como no seu incremento

e na mellora do apoio que estes reciban dende a óptica da multidisciplinidade, co obxectivo tanto de ampliar o alcance das accións como de mellorar a súa profundidade, favorecendo a existencia de exemplos de transversalidade interna que multipliquen o efecto dos programas emprendidos, e evitando prácticas de *hiperfocalización* na xestión do SAF que reducirían a capacidade de resposta local ás novas e emerxentes necesidades sociais de colectivos diferentes ó das persoas maiores.

Ademais, finalmente, sobre todo tendo en conta o elevado peso que as entidades sociais teñen a raíz da xestión de equipamentos de referencia, salienta a necesidade de mellorar o traballo co TSAS da Comarca. Neste sentido, ademais de ser preciso ampliar de xeito xeral en tódolos Concellos prácticas de contratación pública socialmente responsable, tendo en conta a presenza de exemplos da mesma en diferentes Concellos como é o caso de Arteixo, Abegondo ou Sada, por exemplo, é preciso intensificar as relacións entre os equipos técnicos dos Concellos e das entidades sociais e asociativas.

Estas relacións, xa presentes dun xeito intenso en Culleredo ou Oleiros, terían un efecto multiplicador das accións lideradas polos departamentos de benestar dos Concellos, ofrecendo a posibilidade de chegar a novos/as potenciais usuarios/as a raíz da mellora, por exemplo, dos sistemas de difusión e captación, e xerando complementariedades que incrementen a información obtida polos equipos técnicos para mellorar a profundidade dos programas relacionados, por exemplo, co colectivo de persoas con discapacidade.

Ademais, é preciso mencionar o apoio que o Consorcio das Mariñas presta ós Concellos en materia de servizos sociais, salientando dentro deste apoio a presenza dun gabinete de apoio xurídico financiado dende a Deputación da Coruña, elemento de elevada valoración por parte dos equipos de benestar, sobre todo dos Concellos de menor capacidade e poboación.

4.2 AS PRINCIPAIS RECOMENDACIÓNS.

A) A evolución demográfica

Ó longo do documento verificase que, na actualidade, a Comarca da Coruña constitúese como unha centralidade e referencia para toda Galicia, atraendo poboación e consolidando así unha forte posición demográfica que supuxo un incremento de case 50.000 habitantes dende o ano 1998 ata a actualidade.

Esta situación de fortaleza non obsta para recoñecer que as proxeccións a medio prazo afirman a conxelación da evolución positiva, o cal comporta o equilibrio entre os saldos vexetativos e migratorios xa que, ata o día de hoxe, o crecemento poboacional susténtase na mencionada capacidade de atracción de poboación polos diferentes Concellos da Comarca.

Con todo, analizando a situación a nivel local, é posible diferenciar entre as dinámicas propias da cidade da Coruña, coa súa primeira coroa metropolitana conformada polos Concellos de Arteixo, Culleredo, Cambre e Oleiros que, ó longo dos últimos vinte anos tiveron unha situación de equilibrio

no caso da cidade e unha intensa evolución á alza no caso dos tres Concellos; e a situación dos restantes Concellos da Comarca que, se ben tamén evolucionan á alza, presentan cifras máis matizadas e un contexto de carácter máis rural con núcleos urbanos centrais de menor volume.

Neste sentido, tal como se recoñece con anterioridade, a evolución positiva xeral da poboación é compatible coa concentración da mesma nos núcleos urbanos dos Concellos e, polo tanto, co devalo demográfico nas zonas máis rurais, que perden a súa natureza complementaria de asentamento residencial e económico, para se iren constituíndo progresivamente en núcleos de uso maioritariamente residencial, co que isto comporta en termos de necesidades de benestar para a poboación.

Esta situación coexiste cunha fonda capacidade de atracción de poboación por parte de Concellos como Arteixo, Oleiros ou Culleredo de carácter complexo, onde se perciben prácticas de *urban sprawl*, acollida de inmigración, ou acollida de habitantes da cidade central que procuran zonas con menores tensións económicas derivadas da alza dos prezos da vivenda dos primeiros anos do século XXI. Todos estes factores supoñen a necesidade da evolución das políticas de benestar local dos Concellos, facendo especial fincapé no fortalecemento das prácticas comunitarias co obxectivo de mellorar a cohesión social.

Con todo, de cara á consolidación da capacidade de atracción de poboación, sobre todo dos Concellos máis pequenos, e para a expansión desta capacidade ós núcleos de carácter rural, amósase prioritario fortalecer o vencello entre as estratexias locais de promoción económica e emprego e as estratexias de benestar da poboación, de tal xeito que non só se produza unha maximización do aproveitamento e expansión dos sectores económicos de proximidade, senón que os servizos de benestar se convertan en parte desta expansión de proximidade a través do seu desenvolvemento como complementos imprescindibles para a conciliación e a calidade de vida da poboación.

Dentro deste marco de interpretación é preciso atender á potencialidade que o benestar ten como xerador de economías de proximidade, debendo facer referencia á elevada complementariedade existente entre as titularidades pública, privada e social dos diferentes equipamentos, así como ás necesidades de servizos intensos en recursos humanos como é o SAF. A resposta ós retos e ás necesidades dos servizos e das entidades xestoras comportarán, dende este punto de vista, un paso adiante para a xeración de economías de proximidade e para a dinamización socioeconómica do territorio.

Ademais, é preciso reforzar a liña de ampliación do abano de programas e servizos que na actualidade están a prestar os servizos locais de benestar, de tal xeito que se asente a valiosa práctica de loita contra a *hiperfocalización* na xestión de recursos relacionados coa dependencia observada na realidade dos Concellos. Neste sentido, os servizos de conciliación, as prácticas de colaboración estables con centros educativos ou entidades asociativas locais, fan posible contar cun substrato de valor para potenciar un traballo de carácter comunitario que será parte indispensable para a mellora da calidade de vida xeral da poboación e para a xeración de novas dinámicas de integración que afonden na capacidade de atracción de poboación que ten o territorio.

Recomendación 1. Xeración de estratexias compartidas entre os Departamentos de Promoción Económica e Emprego locais cos de Benestar.

Como se menciona ó longo do documento, a Comarca constitúese como unha centralidade a nivel galego, o que supón a capacidade de atracción sen a cal non é posible explicar a realidade socioeconómica do territorio, da provincia e de Galicia. Esta capacidade non é só propia da cidade da Coruña, senón que se expande sobre todo á súa primeira coroa metropolitana, pero que tamén ten efectos nos Concellos máis afastados da cidade como é o caso de Carral.

Neste sentido, a presenza desta capacidade de atracción supón unha oportunidade para a xeración de economías de proximidade, ó contar o territorio con sectores tractores de elevada intensidade en recursos humanos. Así, considérase preciso afondar no desenvolvemento destes sectores así como doutros de carácter complementario capilarizados no resto do territorio que dean continuidade ó pulo económico na liña fortalecer a dinámica demográfica da Comarca.

Este desenvolvemento socioeconómico debe ser harmónico, para o cal se recomenda a introdución da visión do benestar como elemento consubstancial na acción municipal. Esta visión, que dará na creación de *coalicións internas de benestar*, suporá tanto a introdución da necesaria planificación dos servizos de benestar (servizos de conciliación, servizos de transporte público...) para dar resposta á creación de novas iniciativas económicas que reterán/atraerán persoal, ó mesmo tempo que estes servizos de benestar serán identificados como fontes de ocupacións cualificadas que redundarán na retención/atración de poboación.

Dentro destas *coalicións internas de benestar* salientan ferramentas como as bolsas de traballo municipais que poñan en relación ás entidades demandantes de recursos humanos e ás persoas demandantes de emprego, aspecto este que fornece de información, ó mesmo tempo, ós servizos técnicos municipais para anticipar demandas sociais ás que responder en termos de benestar a través da creación de novos servizos ou a través da ampliación ou redefinición dos xa existentes. Estas ferramentas atópanse presentes en diferentes Concellos da Comarca e da provincia, pero é preciso afondar nelas de cara a maximizar a súa efectividade e a súa potencialidade.

Dentro da información que xera a presenza de ferramentas de intermediación laboral e de contacto directo coas iniciativas empresariais locais atópase, como se menciona, a relacionada cos servizos de benestar precisos para a conciliación da vida familiar e laboral, sempre na liña de conformar territorios atractivos para a retención/atración de poboación.

Neste sentido, amósase preciso afondar na presenza de servizos como os programas de conciliación estival ou os servizos de madrugadores que, en relación cos diferentes chanzos educativos, os complementen dende o punto de vista da conciliación á vez que son contemplados como unha oportunidade educativa e laboral. Así, tendo en conta a multifuncionalidade das diferentes recomendacións, é preciso repensar estas actividades dotándoas de contidos relacionados coa transmisión de valores comunitarios ou coa mellora do coñecemento da contorna, de tal xeito que poidan ser núcleos de xeración de novos vencellos, así como de realización de actividades interxeneracionais.

Dentro da relación entre a dinamización económica do territorio (ou a continuación da mesma) e as políticas de benestar, o SAF é un servizo de elevado impacto en termos de creación de postos de traballo e de indubidable valor social. Na actualidade, o SAF xestionado polos Concellos está a xerar ó redor de 900 postos de traballo de proximidade, co cal non é posible abstraerse da importancia deste servizo a nivel laboral, debendo avanzar tanto para consolidar este servizo como para mellorar as condicións xerais do mesmo garantindo así que sexa considerado atractivo a nivel laboral.

Dentro desta lóxica, é preciso facer referencia ás ferramentas que na actualidade están a disposición das administracións locais á hora de incidir na dinamización económica local. Neste sentido, a lexislación vixente a través da utilización de cláusulas sociais, laborais e medioambientais, así como da reserva de contratos³⁷, permite mellorar a colaboración coas entidades sociais, por exemplo, a través dos centros especiais de emprego activos na Comarca, o cal contribúe á xeración de economías de proximidade de especial valor para colectivos específicos.

Recomendación 2. Mellora da oferta comarcal de formación dirixida á atención ás persoas.

Na liña de considerar os equipamentos e os servizos de benestar como centros de xeración de economías de proximidade (ademais da súa obvia función inicial de atención ás persoas usuarias), estes equipamentos actúan como centros de atracción de persoal formado, sendo de especial preocupación na actualidade que as diferentes opcións formativas (entre as que salienta a presenza do Ciclo Medio de Formación Profesional de Atención ás persoas en situación de dependencia localizado no Concello de A Coruña) non achegan o suficiente número de profesionais para cubrir as necesidades do SAF, segundo indican os equipos técnicos de benestar local.

Ademais, esta situación complementábase coa expansión que nos últimos anos está a ter un servizo como o SAF, de tal xeito que a súa demanda de persoal formado supera as posibilidades da oferta formativa comarcal, debendo avanzar no deseño de accións que permitan á poboación acceder ó certificado de profesionalidade correspondente. Así, ferramentas como os obradoiros de emprego demostraron ser de importante utilidade polo que é preciso incidir nelas mellorando a selección de perfís e garantindo que os profesionais formados accedan ós postos de traballo ofertados polas diferentes entidades prestadoras.

Estas accións xerarán persoal formado para a súa inserción nos equipamentos de benestar que se localizan na Comarca, o cal redundará, como se menciona con anterioridade, tanto na mellora da prestación de servizos, como na xeración de economías de proximidade para a atracción/retención de poboación.

---

³⁷ Disposición adicional 4ª da Lei 9/2017, do 8 de novembro, de contratos do sector público, pola que se traspoñen ó ordenamento xurídico español as Directivas do Parlamento Europeo e do Consello 2014/23/UE e 2014/24/UE, de 26 de febreiro do 2014.

Con todo, nesta mesma liña, é preciso recoñecer que o SAF é un servizo caracterizado pola súa flexibilidade, o cal xera unha importante tensión en determinados horarios e unha baixa na demanda do servizo, por exemplo, en horarios de tarde, o cal supón a presenza de contratos parciais que, en numerosas ocasións, non cobren as expectativas das persoas profesionais.

Deste xeito, é preciso ter en conta as circunstancias e expectativas das persoas que integren as accións formativas co obxectivo de maximizar a súa inserción laboral efectiva nos SAF, debendo avanzar tamén na mellora das condicións laborais atendendo, por exemplo, tanto á elevada esixencia física e emocional do traballo, como ós elevados desprazamentos das zonas rurais debido á importante dispersión das vivendas.

Así, co obxectivo de responder ás necesidades das diferentes entidades prestadoras do SAF na Comarca, non só é preciso incrementar os esforzos na oferta formativa específica, senón na mellora dos procedementos para a selección das persoas susceptibles de se integraren nestas accións formativas. Esta preocupación debe ir vencellada, de xeito paralelo, á mellora das condicións laborais do SAF, o cal comporta ó tempo á mellora do seu financiamento, de tal xeito que a actuación integral sobre o servizo permita que sexa considerado como atractivo e, polo tanto, que sexa quen de xerar economías do benestar de proximidade sobre todo nos Concellos de menor capacidade da Comarca.

Recomendación 3. Programa de estabilidade das entidades sociais e das actividades das entidades asociativas radicadas na Comarca.

Ó longo do documento salientábase a importante presenza de entidades sociais na Comarca e, sobre todo, da xestión de diferentes equipamentos de benestar que estas entidades do TSAS están a levar adiante, asumindo, sobre todo, traballo relacionado coas persoas con discapacidade.

Neste sentido, a raíz da elevada complementariedade entre os servizos de benestar de titularidade pública e os asumidos polas entidades do TSAS, na Comarca dáse unha situación de interdependencia que é preciso ter en conta para xerar novas actuacións que amplíen o abano das existentes e que melloren a profundidade das mesmas.

Así, non só é preciso que os equipos municipais melloren o seu coñecemento e coordinación coas entidades sociais, e cos servizos que estas ofrecen nos seus equipamentos e na súa actividade xeral co obxectivo de asentarse unha actuación conxunta en forma de *rede*, senón que é preciso avanzar cara fórmulas de estabilidade da actividade destas entidades na liña da práctica establecida, por exemplo, no Concello de Culleredo a través do *Culleredo en clave social*, que na actualidade agrupa a 42 entidades sociais.

Esta estabilidade debe partir, tanto das propias entidades locais como de institucións superiores ós Concellos que teñen entre as súas liñas de actuación a colaboración e o cofinanciamento de entidades sociais. Esta estabilidade debe colaborar para garantir o funcionamento cotiá das

entidades e dos seus equipamentos, de elevado interese social local e comarcal, e debe ser o elemento que una ós diferentes actores para a xeración de actividades conxuntas e complementarias.

Ademais, na liña da mellora da colaboración entre Administracións locais e tecido asociativo en clave de benestar, a intensidade dos fluxos de comunicación non só se debe circunscribir ás entidades do TSAS, senón que debe ser ampliada a outras entidades asociativas de carácter cultural, deportivo... Dende este punto de vista, a mellora da comunicación coas entidades asociativas tanto a nivel sectorial como territorial mellorará o deseño e a implementación das accións de benestar, multiplicando o seu efecto e chegando a máis potenciais usuarios/as. Esta é a liña de traballo emprendida, por exemplo, en Concellos como Oleiros, de grande tradición de traballo conxunto co sector asociativo e de elevado rendemento e valoración.

É dicir, a nivel local é preciso contar cunha estrutura de gobernanza informal que dea capacidade ó equipo de benestar de integrar achegas das entidades para a mellora do deseño das actividades, ó tempo que se conte con elas para a difusión e implementación. Do mesmo xeito, as actividades das entidades asociativas deben ser deseñadas atendendo ás prioridades do benestar e da inclusión e deben contar co apoio dos equipos técnicos municipais á hora da súa implementación.

Esta gobernanza xerará maiores capacidades para as accións de benestar, maior riqueza no deseño e maiores posibilidades de mellorar a calidade de vida das persoas, sobre todo tendo atendendo ás circunstancias daquelas que viven en contornas de elevada dispersión, así como daquelas persoas de recente chegada ó territorio que non se atopan inseridas e protexidas polas redes familiares ou comunitarias propias dos lugares de orixe.

Recomendación 4. Establecemento dun programa de actuación conxunta entre os departamentos de benestar locais, os CEIP, os IES da Comarca e as ANPA.

Tal como se menciona ó longo do documento, e a pesar das actividades vixentes na actualidade, os equipos técnicos dos Concellos consideran o traballo en rede coas institucións educativas un aspecto no que é posible mellorar e do cal depende o éxito de numerosas accións de carácter multisectorial.

Esta mellora recomendada supón avanzar con respecto a un modelo de traballo xeral entre os departamentos de benestar locais e os centros educativos de carácter reactivo, pasando a traballar proactivamente, é dicir, establecendo programacións conxuntas estables que, como se indica, poidan responder a diferentes propósitos que van, por exemplo, dende a loita contra as adiccións, ás actividades de carácter interxeneracional, e dentro do cal ten un espazo importante a programación relacionada coa conciliación da vida familiar e laboral como é o caso dos servizos de madrugadores ou das actividades en período vacacional.

Así, co foco posto na xeración de accións en rede entre os centros escolares e os departamentos locais de benestar, os equipos técnicos municipais recoñecen e detectan un amplo espazo de traballo no eido das relacións comunitarias interxeneracionais. Dentro deste campo, aínda que no marco dun programa de colaboración máis amplo, débense aproveitar as potencialidades que a proximidade xera para o deseño de actividades conxuntas de transmisión de tradicións, oficios, lendas ou toponimias e camiños tradicionais entre as persoas maiores usuarias das actividades de benestar e o alumnado dos CEIP e dos IES.

Estas experiencias poden ser recollidas e recompiladas polo seu elevado interese en termos de difusión en múltiples formatos, tanto entre o público xeral como entre profesionais especializados/as, xerando material de interese para publicacións de carácter académico.

Ademais, esta colaboración entre os departamentos de benestar locais e os CEIP e as ANPA debe ser expandida a outros eidos, entre os cales salienta a posibilidade de deseñar programas de nutrición saudable de proximidade en equidade, accións estas que inciden na xeración de economías locais e que ó mesmo tempo trasladan ó alumnado a posibilidade de almorzar de xeito saudable e equitativo, loitando así contra os casos de risco de pobreza infantil. Para a implementación desta recomendación é preciso contar coa experiencia acumulada en Concellos como o de Abegondo, que acumulan un importante coñecemento derivado das actuacións relacionadas coa declaración de Reserva da Biosfera das Mariñas Coruñesas.

Outro exemplo desta serie de programas de colaboración é o Pedibús ou os Camiños Escolares Seguros, iniciativas levadas adiante en diferentes Concellos da provincia relacionadas coa mobilidade urbana e coas escolas que, vencella as prácticas comunitarias cun amplo concepto do benestar onde se vencellan tanto a devandita mobilidade como as prácticas saudables.

Unha derivada salientable do traballo conxunto cos centros educativos é a posibilidade que se abre para os equipos técnicos de xerar novos ámbitos de actuación, tal como é o caso do traballo con colectivos de persoas inmigradas. Neste sentido, é interesante incorporar estas prácticas ó traballo cos centros educativos, coas posibilidades que isto comporta á hora de multiplicar os efectos do coñecemento mutuo e da interculturalidade, na liña do camiño emprendido por Concellos como o de Arteixo a raíz da presenza no equipo de benestar dun profesional da mediación intercultural.

Finalmente, na liña de ampliar o abano de servizos ofertados dende os departamentos de benestar, e en relación coas familias e coa infancia, considérase de especial interese redeseñar e expandir as iniciativas relacionadas coas Escolas de Familia que, en diferentes Concellos, son consideradas de éxito, pero que precisan unha actualización metodolóxica e chegar a maior cantidade de potenciais usuarios/as para mellorar no establecemento/reforzo de redes de socialización, favorecendo a intensificación da vida comunitaria.

Recomendación 5. Establecemento dun programa de actuación conxunta entre os departamentos de benestar locais, os Centros de Saúde e os IES .

Na liña do mencionado con respecto á colaboración entre os departamentos de benestar e as institucións educativas, os equipos técnicos municipais recoñecen o traballo conxunto cos Centros de Saúde como outro dos elementos a mellorar a pesar da presenza de casos, como é o de Abegondo, de importante relación.

Dentro das posibilidades que abre o establecemento de redes de actuación cos Centros de Saúde, e na lóxica de xeración/rexeneración de hábitos comunitarios que fagan máis atractivo o territorio para a atracción/retención de poboación, sobre todo nos núcleos máis rurais, atópase o deseño (baixo criterios sanitarios) de actividades relacionadas coa activación física das persoas maiores aproveitando camiños tradicionais e roteiros recuperados, o deseño de obradoiros relacionados coa nutrición saudable, ou o deseño de actividades de información e orientación sobre saúde sexual nos IES.

Ademais, tamén é posible deseñar protocolos de actuación para a detección e actuación en casos de soidade, casos de saúde mental ou casos de adiccións. Así, dun xeito complementario co SAF, a colaboración co sector saúde debe contemplar a redacción de protocolos conxuntos en situacións de emerxencia sanitaria nos domicilios para as persoas auxiliares do devandito SAF.

Como se pode comprobar, dende o liderado local dos departamentos de benestar é posible incidir tanto na dinamización de sectores económicos de elevado impacto laboral, como na creación de estratexias de mellora da vida comunitaria, favorecendo o establecemento de redes de actores que traballen no territorio para a mellora do benestar e a calidade de vida da poboación, e favorecendo de xeito directo e indirecto a capacidade de atracción/retención de poboación nos Concellos de menor capacidade da Comarca.

B) A soidade e o avellentamento.

Os datos amosados ó longo da diagnose verifican a coexistencia, incluso dentro dun mesmo Concello, de núcleos urbanos de salientable pulo e capacidade de atracción, con parroquias rurais con dinámica claramente oposta, onde o avellentamento e o despoboamento dos núcleos de poboación son elementos de referencia.

Neste sentido, a pesar de que tanto a idade media como os índices que analizan a evolución do avellentamento na Comarca son menores cós datos de Galicia ou da provincia, a dinámica é á alza, polo que o efecto dos núcleos con maior pulo demográfico non é quen de compensar a tendencia xeral do territorio.

Dentro deste contexto de coexistencia entre a vitalidade demográfica dos núcleos urbanos e o avellentamento e devalo dos núcleos rurais, emerxe o problema da soidade vencellado co despoboamento físico de núcleos rurais, de xeito complementario co avellentamento, pero tamén

emerxe nos núcleos urbanos, se ben relacionado co illamento social e coa ausencia de redes familiares e comunitarias de apoio e socialización.

Dende as políticas de benestar, na actualidade, estase traballando de xeito directo ou indirecto en relación á soidade e ó avellentamento dende un duplo punto de vista. Dende o punto de vista dos coidados, salienta pola súa elevada capilaridade e impacto o SAF que, nas súas dúas modalidades, chega a un elevado número de fogares e de persoas maiores.

Ademais, tamén salientan programas como o Xantar na Casa do Consorcio Galego de Servizos de Igualdade e Benestar ou a Teleasistencia que, tanto en relación á dependencia como o propio da Deputación da Coruña, son ferramentas moi utilizadas e valoradas tecnicamente para o seu uso en situacións de soidade.

Dende o punto de vista comunitario, os Concellos están traballando na xeración dunha salientable oferta de actividades relacionadas coa activación (física, memoria...) ás que subxacen obxectivos implícitos/explicitos de revitalización relacional para as persoas usuarias, aínda que a profundidade destas accións é fragmentada, de tal xeito que se amosa preciso potencialas e actualizalas, á vez que dotalas de ferramentas complementarias que minimicen o efecto negativo que servizos como o transporte público (ou a ausencia do mesmo) teñen á hora de incidir na vida social das persoas.

Neste sentido, é preciso mencionar que, sobre todo tendo en conta a evolución no perfil das persoas maiores, débese traballar na integración das actividades especificamente deseñadas para este colectivo como poden ser as relacionadas coa cultura ou coa activación física, coas restantes actividades ordinarias planificadas polo Concello. Así, a través da inclusión na programación local da óptica do benestar é posible superar a excesiva focalización nas persoas maiores, xerando sinerxias entre diferentes tipos de colectivos obxectivo, mellorando a socialización interxeneracional e ampliando o abano da oferta para atraer a usuarios/as ós que non se estaba a chegar.

Recomendación 6. Actualización e ampliación das actividades levadas a cabo con persoas maiores.

Na actualidade as actividades relacionadas co envellecemento activo ou, en termos xerais, dirixidas ás persoas maiores, son un elemento común a tódolos Concellos da Comarca que amosan, como se mencionou con anterioridade, non só unha importante vitalidade, éxito e demanda entre os colectivos obxectivo (por exemplo, anualmente no Concello de Sada estas actividades superan os 300 usuarios/as, existindo lista de agarda), senón a súa validez tanto dende o punto de vista da actividade levada a cabo, como dende os obxectivos implícitos de mellorar a socialización das persoas maiores e xerar motivacións para saíren dos fogares e se relacionaren, con todo o que isto implica en termos de activación psicolóxica.

Con todo, é posible introducir novos elementos dentro do deseño das programacións co obxectivo de avanzar na súa actualización e incremento da profundidade das mesmas. Así, por exemplo, é posible mellorar no deseño de actividades interxeneracionais tanto a través do contacto entre a programación de accións para as persoas maiores cos centros educativos, como

a través da programación de accións para persoas maiores que se vencellen con entidades sociais ou veciñais na que se integre de xeito explícito á mocidade ou á infancia. Este é un exemplo de posibilidades de ampliación do alcance das actividades dirixidas ás persoas maiores que, en termos xerais, deben ser obxecto de actualización metodolóxica e de innovación.

Ademais, é preciso indicar que a curto/medio prazo vai haber un troco substancial dos perfís de persoas maiores usuarias destas actividades, emerxendo un tipo de persoa maior activa, usuaria da tecnoloxía e con inquiredanzas de carácter cultural; características estas ás que se deben adaptar as programacións actuais para manter a súa vitalidade e éxito.

Así, ábrese a posibilidade de introducir a óptica do benestar nas actividades desenvolvidas relacionadas co sendeirismo, coas novas tecnoloxías, ou coa organización de viaxes e excursións, potenciando o seu contido cultural, de recuperación etnográfica e, na liña do mencionado con anterioridade, aproveitando para a introdución da óptica interxeneracional.

Recomendación 7. Deseño e implantación de programas de prevención do deterioro cognitivo e de traballo con familiares coidadores.

Na actualidade existen experiencias de Concellos da provincia que se forneceron de programas de prevención do deterioro cognitivo de elevado éxito e que non se atopan implantados na Comarca. Estas experiencias están a ser lideradas tanto polas administracións locais como por entidades sociais que veñen traballando ó longo dos últimos anos nestas iniciativas.

Neste sentido, considérase de interese o deseño e a implantación de programas específicos de prevención do deterioro cognitivo, que serían complementados á perfección a través da Unidade de Memoria que na actualidade se está a levar adiante no Concello de Bergondo, tendo en conta a necesaria prestación de servizos auxiliares como é o caso do transporte adaptado.

Ademais, tamén se considera de interese o deseño de programas de apoio a familiares de persoas afectadas polo Alzheimer e outras demencias que, tanto a nivel de apoio psicolóxico individual, como a nivel grupal, ofrezan ós/ás usuarios/as a posibilidade de compartir experiencias ou de asistir a xornadas de formación, sempre tendo en conta a necesidade de contar con servizos auxiliares de apoio. Neste sentido, é de especial interese o enfoque das actividades desenvolvidas en Bergondo dentro da Unidade de Memoria onde se complementa a óptica relacional coa de activación psicolóxica e emocional de carácter grupal.

Con todo, estes programas de apoio ós familiares e persoas coidadoras non se deben circunscribir unicamente ó deseño de actividades específicas para este colectivo, senón que esta especificidade debe ser complementaria coa súa inclusión noutro tipo de actividades xerais deseñadas polo Concello (actividades culturais, deportivas, sendeirismo, lecer...) que deben contar coa posibilidade de acceder a servizos auxiliares para o coidado das persoas dependentes.

O elevado interese destes programas supón a necesidade de realizar un esforzo en termos de difusión dos mesmos para a captación de usuarios/as ou persoas interesadas. Neste sentido, ademais das ferramentas habituais de difusión municipal e outras innovadoras (como poden ser as liñas municipais de whatsapp, por exemplo), recoméndase a transmisión da información relacionada co programa a través das diferentes actividades deseñadas especificamente para persoas maiores polos Concellos, complementando isto coa utilización de establecementos de proximidade (hostalaría, centros de saúde, farmacias, pequeno comercio...) como rede de transmisión de información, así como coa difusión a través das entidades asociativas locais.

De tódolos xeitos, para o deseño destes programas específicos para o traballo con persoas coidadoras é preciso ter en conta a experiencia tanto dos Concellos que están a traballar neste eido, como daqueles que tentaron deseñar actividades que non tiveron a resposta agardada, polo que na Comarca existe un salientable caudal de coñecemento que é preciso aproveitar de cara non só a deseñar actividades atractivas, senón efectivas dende a óptica da captación, da asistencia e do aproveitamento por parte do colectivo obxectivo.

Finalmente, para a operativización desta recomendación considérase preciso establecer unha reflexión sobre a posibilidade de localizar un equipo específico de xeito central a nivel comarcal, ou sobre outro tipo de posibilidades como pode ser, por exemplo, a liña de traballo do Proxecto RedMay (programa europeo Interreg V A España-Portugal encabezado pola Consellería de Política Social, a Universidade de Vigo e a Cámara municipal de Braga) a través de unidades móbiles que complementen estes servizos de información e prevención de demencias con outros relacionados coa podoloxía e oftalmoloxía, tal como actúa o devandito proxecto en diferentes Concellos da provincia.

Recomendación 8. Establecemento dun programa de actuación conxunta entre os departamentos de benestar locais, os CEIP, os IES, as entidades asociativas e as ANPA.

O programa, que nos apartados anteriores tiña o obxectivo de establecer vencellos comunitarios e interxeneracionais entre as persoas maiores asistentes ás actividades de benestar e o alumnado dos CEIP e IES, ten á súa vez o obxectivo de, dende o mesmo punto de vista comunitario, contribuír ó reforzo das relacións sociais entre as persoas maiores, polo que é unha ferramenta de salientable utilidade á hora tanto de incidir no avellentamento activo como á hora de incidir na soidade.

Neste sentido, este programa debe ser ampliado incluíndo experiencias que, tanto desenvolvidas polos Concellos como polas entidades asociativas ou culturais en activo a nivel municipal ou parroquial, son de especial interese pola potencialidade interxeneracional que teñen.

Así, como se mencionaba con anterioridade, de cara á mellora e consolidación das redes comunitarias nas que se integran as persoas maiores, así como para facilitar a transmisión de cultura e valores, considérase de interese potenciar a transmisión destas experiencias ó

alumnado dos CEIP e dos IES coa colaboración das ANPAS, facilitando deste xeito a integración de pais e nais nestas experiencias.

Neste sentido, é posible aproveitar o coñecemento xurdido nos Obradoiros de Memoria que os Concellos teñen como unha das súas principais actividades, así como outras actividades especificamente desenvolvidas polas persoas maiores, de cara ó seu pulo e ampliación sempre dende o punto de vista da integración na programación xeral dos Concellos e do incremento da colaboración cos centros educativos.

Deste xeito, os obradoiros e actuacións multisectoriais mencionadas xerarán novas redes de socialización das persoas maiores, elemento este que para ser maximizado debe ir acompañado dun especial esforzo de difusión das iniciativas e captación de usuarios/as, superando os colectivos que tradicionalmente asisten de xeito asiduo ás diferentes actividades de benestar.

Con todo, a pesar de que a capilaridade das actividades municipais é salientable, sobre todo das relacionadas co lecer, é preciso indicar que o perfil de asistente ás mesmas non responde ó da persoa en situación de soidade, para o cal é preciso deseñar novos programas específicos.

Recomendación 9. Deseño dun programa específico de detección e intervención coas persoas en situación de soidade.

Na actualidade estanse a desenvolver programas específicos de detección e intervención coas persoas en soidade, aínda que estes se levan adiante sobre todo en grandes cidades, como é o caso da Coruña.

No contexto da Comarca é posible identificar, por unha banda, contornas amplamente urbanizadas como é o caso dos núcleos urbanos de Culleredo ou Arteixo, por exemplo, en tanto que tamén é posible identificar amplas zonas de carácter rural. Neste sentido, alén dos contextos, é preciso deseñar programas que sigan a liña da revitalización e utilización das redes comunitarias co obxectivo de obter información e previr situacións problemáticas.

Así, os programas de detección e intervención coas persoas en soidade deben ser deseñados tendo en conta a existencia e vitalidade local das redes comunitarias e veciñais coas que colaborar para levalos adiante. Neste sentido, en contornas rurais máis avellentadas estase a observar un proceso de esmorecemento destas redes comunitarias e veciñais no que é preciso incidir co obxectivo de *utilizalas* para mellorar a calidade de vida e a autonomía relacional das persoas.

En contornas urbanas as redes comunitarias son diferentes, vencellando a soidade non ó illamento físico, senón ó illamento social. Con todo, o programa de detección e intervención en situacións de soidade debe colaborar con actores comunitarios colaboradores que actúen a xeito de *antenas* (bares, quioscos, farmacias, Centro de Saúde, parroquia, asociacións locais...), e detecten a presenza de persoas en soidade e as súas principais problemáticas para, a continuación, informar ós departamentos de benestar locais que, a través de ferramentas de

carácter comunitario, ou dos servizos propios do Concello (caso do SAF, ou do programa de Teleasistencia), ou a través das entidades sociais mediante voluntariado ou accións específicas das propias entidades, traballará para a revitalización das redes sociais destas persoas evitando así a soidade e os posibles efectos negativos da mesma.

Este mesmo programa operará a xeito de prevención en casos, por exemplo, como o das persoas cuidadoras de dependentes. Así, estas persoas que contan con servizo de SAF, serán informadas de todo tipo de actividades de lecer e respiro para evitar que a intensidade e extensión no tempo das tarefas de coidado leven aparelado a desaparición das súas redes relacionais. Con todo, para este colectivo, as accións deseñadas dende os departamentos de benestar locais deben contar con servizos paralelos de coidado que cubran as súas tarefas familiares.

Ademais, este programa atópase intimamente relacionado con outros programas xa existentes, como pode ser o Xantar na Casa xestionado polo Consorcio Galego de Servizos de Igualdade e Benestar, que deben ser intensificados xa que operan a xeito de dupla ferramenta contra o illamento a través da xeración de menús saudables, individualizados e de calidade.

Finalmente, é preciso facer unha especial reflexión sobre as actividades relacionadas co voluntariado que, como se indica con anterioridade, son unha ferramenta importante para potenciar as accións de benestar co liderado público e que nos Concellos da Comarca son considerados como un elemento de benestar que é preciso potenciar aproveitando a experiencia acumulada por Concellos como Culleredo ou Bergondo, por exemplo, que contan con estes programas.

Así, os programas de voluntariado contan cun percorrido que se debe aproveitar, sobre todo en contacto directo coas entidades asociativas tanto da Comarca como daquelas que traballan na Comarca, e que poden incrementar as ferramentas tanto relacionadas coa detección de situacións de soidade como de minoración dos seus efectos a raíz non só da mera compañía prestada ós /ás usuarios/as, senón da incorporación destas persoas usuarias a redes de socialización que os leven a, progresivamente, deixar a soidade.

Con todo, de cara á maximización da utilidade dos programas de voluntariado, non só é preciso contar con persoal técnico específico, senón que é preciso ter en conta as expectativas da persoa voluntaria, os eidos e actividades onde esta se atope máis cómoda, así como o feito de que o voluntariado non debe suplir os programas públicos de benestar, senón potencialos.

Neste sentido, a creación de redes de voluntariado estable, aproveitando a experiencia coa que contan entidades coas que xa se está a colaborar na Comarca, e a súa focalización en axentes de elevado coñecemento de proximidade a través de programas específicos (farmacias, bares, comercio de proximidade, quioscos...) potencia a capacidade das mencionadas *antenas* e amplía o seu efecto a numerosos eidos nos que traballar, converténdose nunha potente ferramenta multipropósito das políticas locais de benestar.

Recomendación 10. Actualización e ampliación do programa de Teleasistencia da Deputación da Coruña.

Os equipos técnicos dos Concellos da Comarca da Coruña recoñecen que o programa de Teleasistencia da Deputación da Coruña, non só é unha ferramenta de importante eficacia á hora de loitar contra a soidade, senón que é moi valorada polas persoas usuarias polo seu funcionamento, así como polos propios equipos técnicos.

Con todo, é posible mellorar o rendemento deste programa dende varias ópticas diferentes. En primeiro lugar, a través da ampliación da resposta ás situacións de soidade. Na actualidade estanse a detectar casos onde o illamento físico nos núcleos rurais e a soidade se complementan, non existindo nas proximidades dos/as usuarios/as fogares habitados que sexan susceptibles de recolleren as chaves dos fogares dos/as usuarios/as.

Neste sentido, e tendo en conta que esta situación previsiblemente se verá incrementada, é preciso incorporar ó programa protocolos de colaboración con Protección Civil, coa Policía Local, cos servizos de emerxencia sanitaria ou coa Garda Civil, alén dos propios equipos de benestar municipal, para contar coas devanditas chaves dos domicilios das persoas usuarias que teñan problemas á hora de atopar fogares nas súas proximidades onde depositaren as chaves.

En segundo lugar, é preciso incidir na difusión do programa para mellorar o coñecemento social do mesmo e incrementar a súa demanda. Neste sentido, na liña do xa mencionado con anterioridade, un elemento fundamental para a mellora da difusión dos programas é a colaboración coas entidades asociativas, de tal xeito que poidan operar a xeito de altofalantes e, no caso de teleasistencia, transmitir a importancia do programa para a mellora da calidade de vida e da seguridade das persoas, sobre todo en casos de soidade e illamento.

Esta recomendación, atendendo á ampliación de medidas dixitais de seguridade coas que conta o vixente Programa de Teleasistencia da Deputación da Coruña, atópase na liña do traballo do Proxecto RedMay (programa europeo Interreg V A España-Portugal encabezado pola Consellería de Política Social, a Universidade de Vigo e a Cámara municipal de Braga) e das súas intervencións relacionadas coa implantación de medios tecnolóxicos para mellorar a permanencia das persoas maiores nos fogares a través da mellora da seguridade (Fogar dixital). Como se pode observar, este é un eido no que se está a traballar dende diferentes entidades e iniciativas, xerando unha fiestra de oportunidade a través da creación de sinerxias que deben ser aproveitadas dende o local para a mellora efectiva das condicións de vida da poboación con necesidades especiais.

Recomendación 11. Deseño e implantación de sistemas de transporte público local.

Na actualidade, os equipos de benestar dos Concellos da Comarca consideran que un dos principais elementos que incide na soidade, sobre todo das persoas maiores que residen en núcleos rurais, é a situación do transporte público de proximidade, considerada como unha das grandes eivas xerais.

Así, a pesar de que os núcleos que se atopan dentro do ámbito das principais vías de comunicación contan co servizo da grandes liñas, os núcleos afastados destas vías atópanse nunha situación de limitación no servizo recibido, sendo a situación dos núcleos rurais e parroquias máis diseminadas de illamento e ausencia de servizo de transporte público local.

Neste sentido, é de relevancia a experiencia coa que conta o Concello de Arteixo que puxo en marcha o servizo de transporte local que presta especial atención ós núcleos rurais e á súa conexión cos principais puntos de interese do Concello, e que na actualidade transporta a máis de 4.500 persoas ó mes. Con todo, ademais da importancia da prestación efectiva do servizo, os equipos de benestar do Concello de Arteixo recoñecen que é clave o proceso informativo e participativo previo, onde non só se informaba do novo medio de transporte, senón que se deseñaban os roteiros atendendo á proximidade e fluxos dende os diferentes núcleos, e se sensibilizaba ós potenciais usuarios/as.

Polo tanto, tendo en conta esta experiencia, considérase preciso a actuación local dende un dobre punto de vista en relación á mobilidade.

En primeiro lugar, deseñando sistemas de transporte local para conectar as parroquias e núcleos rurais coas centralidades, difundido a súa existencia e fomentando o seu uso entre a poboación.

En segundo lugar, mellorando a conectividade dos sistemas locais coas grandes rutas. Neste sentido é preciso ter en conta os fluxos, horarios as centralidades que supoñen os diferentes equipamentos de referencia situados nas centralidades comarcais e, sobre todo, no Concello da Coruña. Así, na Comarca, cóntase con todo tipo de equipamentos de carácter sanitario, formativo, empresarial e comercial que atraen importantes cantidades de persoas traballadoras e usuarios/as que se constitúen como auténticas centralidades e nós de comunicación con necesidades propias ós que é preciso responder.

Ademais, estes sistemas de transporte local, e o deseño da rede de conectividade co sistema supralocal, deben ser deseñados atendendo a múltiples criterios que van dende a mellora da interacción social das persoas maiores que residen en núcleos rurais (facilitando visitas ós Centros de Saúde ou a organismos oficiais, por exemplo), da mocidade que reside en núcleos urbanos ou rurais (facilitando a mobilidade en relación á escola ou ó lecer), ou das persoas en idade activa (facilitando a mobilidade para acceder ás centralidades laborais).

Neste sentido, tamén é preciso ter en conta a evolución dos programas de mobilidade local, como acontece no caso de Abegondo, que pasaron de contar cun servizo de carácter tradicional de autobús circular, a contar cun sistema de convenios con taxis xestionado polo departamento de benestar para o seu uso por parte de persoas maiores para o seu traslado ós Centros de Saúde, por exemplo.

Finalmente, dentro deste programa, tamén é preciso iniciar accións de información/sensibilización/concienciación sobre o axeitado uso de vehículos sen carné que, en

colaboración coas autoridades de seguridade viaria, protección civil e tráfico, incidan sobre o colectivo obxectivo de persoas maiores.

C) As múltiples exclusións.

Ó longo da diagnose e das conclusións foron expostas diferentes formas de exclusión que afectan á poboación na Comarca, salientando tanto aquelas de carácter económico relacionadas coa disposición de rendas, como as que teñen un carácter relacional vencelladas coa soidade, coa discapacidade ou as xeradas coas diferentes adicións.

Neste sentido, e directamente vencellado coa dinamización económica que, como se mencionou, é un elemento fundamental á hora de xerar capacidade de atracción dos territorios para a fixación de poboación e na loita contra a exclusión social derivada do risco de pobreza, nos Concellos da Comarca amósase como prioritario o establecemento de coalicións entre os departamentos de benestar e os de promoción económica e emprego ou desenvolvemento local, coa finalidade de conectar ámbalas políticas públicas co obxectivo de incidir sobre a xeración de economías de proximidade e, polo tanto, para xerar postos de traballo que garantan rendas suficientes para a poboación.

Estas coalicións internas deben ser expandidas á creación de dinámicas de traballo conxunto coas entidades asociativas que traballan no territorio, salientando pola súa importancia aquelas que traballan coas persoas con discapacidade. Neste sentido, é preciso facer referencia ó activo que supón a existencia na Comarca de equipamentos especificamente deseñados para o traballo con persoas con discapacidade. Esta presenza abre novas posibilidades para o traballo na inclusión deste colectivo dende múltiples puntos de vista, entre os que salienta o de carácter laboral ou o lecer, sendo preciso deseñar actuacións específicas para incidir neste campo de actuación.

Ademais, tamén é preciso recoñecer a tradición do traballo conxunto coas entidades sociais e asociativas que veñen mantendo diferentes Concellos da Comarca, de tal xeito que existe un importante substrato previo de coñecemento mutuo sobre o que asentar e expandir a mellora das iniciativas de colaboración.

Un dos elementos que é preciso ter en conta á hora de analizar a presenza de exclusións é o relacionado cos problemas de vivenda como factor de especial incidencia, sobre todo, nos núcleos urbanos de Arteixo ou Culleredo, pero que tamén se expande ó núcleo de Carral, por exemplo. Estas dificultades están a centrarse nos colectivos perceptores de RISGA cuxa situación en relación ás posibilidades de contar cun alugueiro viable economicamente se ven minoradas tanto polo elevado prezo do mercado como polas reticencias dos arrendadores.

Neste sentido, os equipos municipais de benestar recoñecen que a ausencia de vivendas de alugueiro públicas é un elemento que dificulta a situación destes colectivos e que incide desfavorablemente no seu proceso de inserción, ademais de recoñecer tamén a emerxencia de problemas relacionados cos

desafiuzamentos de persoas en alugueiro para as cales, na actualidade, se ofrece asistencia xurídica a través de iniciativas financiadas pola Deputación e prestadas a través do Consorcio de As Mariñas.

Recomendación 12. A proactividade na intermediación como centro das Bolsas de Traballo locais.

Con anterioridade mencionábase a necesidade de xerar *coalicións* entre os departamentos de benestar e os de promoción económica e emprego municipais co obxectivo de integrar as axendas do benestar e da dinamización económica para avanzar no proceso de atracción/retención de poboación.

Una das derivadas máis salientables da potencialidade desta *coalición* é a incidencia sobre os colectivos en risco de pobreza ou exclusión social, cos que é posible traballar non unicamente en termos de elaboración de itinerarios formativos, senón superando a inserción laboral a través de programas específicos integrándoos en ferramentas máis amplas e de maior alcance.

Como se menciona, existen experiencias en diferentes Concellos da Comarca da provincia e da Comarca que, con profundidades diferentes, poñen en marcha ferramentas como as Bolsas de Traballo, deseñadas para axudar ás persoas en situación de desemprego, ás que busquen o seu primeiro emprego ou ás que desexen mellorar a súa situación laboral actual.

Neste sentido, o éxito das Bolsas de Traballo no seu traballo de intermediación efectiva radica na proactividade do mesmo co obxectivo de se converter a referencia local-comarcal na conexión entre as demandas das persoas usuarias e as ofertas de emprego por parte das empresas localizadas na contorna.

Este modelo de intermediación laboral supera ás ferramentas habituais de incidencia local nos mercados laborais centrados unicamente na formación ou na difusión de ofertas de traballo do sector privado, sendo preciso incorporar as experiencias da xestión das Bolsas actualmente activas na Comarca para a súa mellora conxunta.

A intermediación laboral debe ser complementada co apoio á xeración de novas iniciativas económicas de proximidade, aspecto no cal diferentes Concellos da provincia contan con liñas específicas de apoio á creación de empresas. Neste sentido é interesante afondar nas xa mencionadas *coalicións internas* xa que estas ferramentas poden ser obxecto de interese por persoas coas que se estea a traballar dende benestar, en tanto que tamén poden ser de interese á hora de xerar iniciativas económicas que respondan ás necesidades de benestar.

De tódolos xeitos, a xeración de novas iniciativas económicas non é o único xeito de promover unha mellor inserción laboral de persoas con determinadas necesidades xa que, por exemplo, os Concellos xestionan o SAF que, como se puido comprobar, conta cun volume e cunha intensidade de recursos humanos que o fan unha oportunidade ó mesmo tempo que se estima a súa expansión, para responder á cal é preciso contar con persoal capacitado.

Recomendación 13. Creación dun sistema de bonificación local ás matrículas das accións formativas relacionadas co SAF.

Tal como se observou con anterioridade, o SAF non só é unha oportunidade laboral actual, senón que se prevé unha expansión do mesmo e, polo tanto, o incremento da demanda de persoal capacitado.

Neste caso, tendo en conta a feminización dos perfís que prestan servizo no SAF e o feito de que é un colectivo de especial atención polas políticas de benestar locais, ademais do efecto multiplicador que pode xerar en termos de fixación de poboación, é preciso fomentar o acceso á capacitación requirida para poder acceder ós procesos de selección das diferentes entidades prestadoras a través dun sistema de bonificación ou bolsas que minore os custos da formación ás persoas en situación de desemprego.

Ademais, a pesar de que ó longo das presentes recomendacións se recolle a presenza de accións formativas territorializadas na Comarca, é preciso ter en conta os custos de desprazamento para o alumnado, de xeito que este concepto complete a mencionada bonificación ou bolsa de apoio ós estudos.

Recomendación 14. Fomento dunha contratación pública socialmente responsable.

A introdución tanto das cláusulas sociais, laborais e medioambientais así como a utilización da reserva de contratos³⁸ nas licitacións públicas está a converterse nunha ferramenta para que a contratación pública incida na dinamización dos sectores económicos de proximidade e na mellora da inclusión laboral de determinados colectivos con necesidades especiais, sempre dentro do respecto ó principio de seguridade xurídica.

Esta utilización é posible se previamente existe unha extensión das coalicións internas mencionadas con anterioridade entre os departamentos de benestar e promoción económica locais, ós departamentos de carácter xurídico e financeiro, de tal xeito que o Concello utilice un completo abano de alternativas no apoio das políticas de benestar.

A introdución destas ferramentas é posible, e na provincia existen diferentes experiencias de éxito, en licitacións tales como as relacionadas coa recollida e xestión de RSU, por exemplo, de elevada contía económica e de importante intensidade en termos de persoal requirido.

Con todo, na liña do mencionado con anterioridade, o uso das cláusulas sociais e a reserva de contratos por parte das administracións debe atender á normativa vixente, garantindo a seguridade xurídica dos procedementos de contratación.

---

³⁸ Disposición adicional cuarta da Lei 9/2017, do 8 de novembro, de Contratos do Sector Público, pola que se traspoñen ó ordenamento xurídico español as Directivas do Parlamento Europeo e do Consello 2014/23/UE e 2014/24/UE, de 26 de febreiro de 2014.

Recomendación 15. Deseño e implementación dun programa comarcal de prevención de adiccións entre a infancia e mocidade.

Na actualidade estanse a espallar ou repuntar diferentes adiccións entre a mocidade. Algunhas delas, como as relacionadas co consumo de alcohol, contan cun importante asentamento social que, en determinados casos, se agrava a raíz do fenómeno do botellón en lugares localizados. Outro tipo de adiccións son máis novidosas e, polo tanto, máis difíciles de identificar e de traballar con elas. Trátase, por exemplo, das adiccións ás novas tecnoloxías e ós teléfonos móbiles que, na mocidade, poden derivar en diferentes tipos de acoso. Ademais, outra derivada das adiccións de carácter tecnolóxico na mocidade é a relacionada coas apostas e co xogo, tanto nas casas de apostas como a través dos *smartphones*.

Así, se ben se constata a existencia nos centros escolares de actividades de carácter puntual relacionadas coas adiccións mencionadas, estas non son estables nin continuas no tempo como se recoñece por parte dos diferentes equipos técnicos municipais, dificultando a posibilidade de establecer medicións e avaliacións dos seus efectos, así como impedindo o seguimento e garantía de éxito das mesmas.

Deste xeito, considérase necesario o deseño dun programa estable de información e prevención sobre diferentes tipos de adiccións, con especial fincapé nas de carácter tecnolóxico e nas súas derivadas relacionadas co acoso e coa ludomanía. Este programa debería ser complementario coas diferentes accións que se desenvolven, de xeito puntual, por parte dos propios CEIP ou IES, de tal xeito que o deseño territorializado achegará unha maior riqueza e unha maior adaptación ás circunstancias locais aproveitando todo o caudal de coñecemento co que contan os equipos dos Concellos froito da colaboración previa dos centros educativos.

Este programa, a liderar dende os departamentos de benestar locais, debe contar tanto cos centros educativos como coas ANPAS, considerando fundamental para o seu éxito a implicación das familias, para as que se desenvolverán accións específicas de información e sensibilización.

Ademais, é preciso complementar estes programas con outras accións levadas adiante en relación coa igualdade ou coa sexualidade, fortalecendo os programas actuais e completando un abano de actividades de prevención de elevado impacto.

Como se pode comprobar, o traballo conxunto entre as institucións educativas e os departamentos municipais de benestar é básico á hora de establecer estratexias de prevención. A potencialidade desta colaboración tamén abre portas para o desenvolvemento de programas relacionados coa nutrición infantil saudable que poden ser *refocalizados* atendendo á prioridade de loitar contra a exclusión social e a pobreza infantil dende a garantía da equidade.

Recomendación 16. Deseño de programas de nutrición saudable de proximidade en equidade nos CEIP e nos IES da Comarca.

Na actualidade, unha das principais derivadas da desigualdade económica provocada, en grande medida, pola recente crise económica, é a relacionada coa pobreza e o risco de exclusión infantil.

Este risco de exclusión infantil afecta á nutrición dos nenos e nenas, que en vez de caracterizarse polo consumo de alimentos saudables, se centra en consumo de procesados de baixo valor nutricional e baixo custo, afectando polo tanto ó seu desenvolvemento físico e mental, ó mesmo tempo que incide de xeito substancial no seu desenvolvemento académico.

Para paliar este fenómeno é posible o desenvolvemento dun programa de almozos saudables de proximidade que, co obxectivo explícito de fomentar o consumo de alimentos de proximidade non procesados, tamén conta co obxectivo implícito de garantir o axeitado almorzo de todo o alumnado dos CEIP ou dos IES sen establecer diferenzas entre eles.

Este programa, a liderar dende os departamentos de benestar locais, suporía a posta en contacto de (I) produtores, (II) persoal especializado en nutrición, (III) cociñas e/ou servizos de alimentación dos centros educativos, (IV) profesorado, (V) alumnado, e (VI) ANPAS; para o cal se debe contar co apoio tanto das diferentes concellerías municipais (con especial atención a promoción económica e emprego pola súa relación cos produtores de proximidade), así como da dirección dos centros educativos.

Recomendación 17. Deseño de programas de fomento do coñecemento da multiculturalidade e inclusión das persoas inmigrantes.

A Comarca da Coruña conta, como consecuencia da súa importancia xeral a nivel económico, cunha comunidade de persoas inmigrantes coa que é preciso traballar dende diferentes puntos de vista para mellorar a súa inclusión e o seu benestar, contribuíndo así a crear territorios atractivos nos que as persoas residan con calidade de vida.

Neste sentido, na actualidade diferentes Concellos da provincia contan con programas específicos de atención ás persoas inmigrantes, dos que é preciso extraer conclusións e coñecementos para melloralos, amplialos e fortalecelos.

Con todo, considérase interesante avanzar dende a óptica da atención de carácter individual cara a óptica grupal e comunitaria, deseñando accións que, complementando ás xa presentes no programa en activo, contribúan tanto á mellor inclusión dos colectivos de inmigrantes na sociedade, como á mellora do coñecemento que a sociedade de acollida ten sobre a realidade sociocultural dos lugares de orixe destes colectivos.

Así, na liña de establecer liñas de colaboración estables con centros educativos e entidades sociais e asociativas, é preciso que dentro desta colaboración se inclúan accións específicas relacionadas

co fomento da multiculturalidade (sobre todo nas Escolas Infantís, CEIP e IES, así como nas entidades asociativas sectoriais ou territoriais) e coa difusión e mellora do coñecemento da realidade das persoas inmigrantes, sempre co obxectivo de fomentar a mellora da calidade de vida e a loita contra a exclusión.

Ademais, estas accións deben ser complementarias ás propias de información, asesoramento e orientación de carácter xurídico, así como ó deseño de proxectos individualizados de inserción social, con especial énfase no eido laboral e no coñecemento dos idiomas oficiais de Galicia.

Recomendación 18. Expansión dos Convenios con cadeas de distribución alimentaria para casos de emerxencia social.

Un dos elementos nos que se considera preciso avanzar en relación ós servizos a prestar ás persoas consideradas dentro das emerxencias sociais é o relacionado coa súa dignidade persoal. Este aspecto debe terse en conta á hora de acceder de xeito efectivo a programas como o de acceso a alimentos en supermercados, de tal xeito que a confidencialidade, o anonimato e a dignidade da persoa usuaria destes programas se garanta en todo o proceso.

Neste sentido, na Comarca verifícase a existencia de interesantes iniciativas que poñen en relación ós departamentos municipais de benestar con importantes cadeas de distribución alimentaria, para entregar ás persoas usuarias dos programas de alimentos tarxetas de formato común coas que afrontar os pagamentos dos devanditos alimentos garantindo a súa confidencialidade.

Ademais, estes convenios xeran un proceso interno entre os departamentos contables da cadea de distribución e do Concello que permite facilitar o abono das cantidades correspondentes por cada compra de xeito seguro e verificable, incidindo na mellora dos traballos de comprobación do gasto público propios dos Concellos.

Como se pode comprobar, esta recomendación vencella a xeración e consolidación dos traballos en rede entre os actores presentes no territorio (neste caso entre Concello e establecementos de alimentación de proximidade), de xeito complementario á mellora da garantía da autonomía alimentaria das persoas atendendo tamén á mellora da súa dignidade, sendo posible aproveitar estas sinerxias de cara ó establecemento de protocolos conxuntos de inserción laboral en actividades como a mencionada da distribución alimentaria, de elevada necesidade de recursos humanos.

Ó longo das diferentes recomendacións vencelladas coa loita contra as diferentes exclusións é posible incidir na potencialidade coa que contan as actuacións en rede, así como o elevado interese das accións *multipropósito* deseñadas, de tal xeito que estas accións xeren efectos en diferentes campos estratéxicos para as políticas de benestar locais e que, grazas á xeración da confianza entre os actores, abran posibilidades de novas actuacións posteriores.

D) Os coidados.

Un dos alicerces das políticas de benestar locais é o relacionado cos coidados ás persoas, tendo en conta a necesaria complementariedade entre as diferentes formas de coidados entre as que salientan, pola súa potencialidade, os coidados no fogar prestados a través do SAF; os coidados prestados a través de equipamentos especializados de proximidade como poden ser os Centros de Atención ás Persoas Maiores, as Escolas Infantís ou os Centros de Día e Centros Ocupacionais para persoas con discapacidade ou necesidades especiais; os coidados prestados a través de prazas de carácter residencial; ou os coidados prestados a través das redes familiares.

Neste sentido, é preciso salientar a situación na Comarca das prazas de atención non residencial ás persoas maiores, focalizando a atención nas de carácter público, é dicir, nos Centros de Día que, como equipamentos de proximidade, están a prestar servizo na Comarca. Así, como se mencionou con anterioridade, a titularidade pública está presente dentro destes equipamentos a través das prazas dos Centros de Día consorciados situados en Culleredo, Sada e Oleiros, alén dos situados na cidade da Coruña. A situación de infradotación destas prazas tradúcese na necesidade de Concellos como o de Bergondo de crear servizos como a Unidade de Memoria, entendidos como de carácter intermedio pero, de facto, substitutivos do Centro de Día coas limitacións que isto comporta debido á intensidade dos traballos da propia Unidade.

Tendo en conta esta situación, así como as tensións rexistradas na oferta das prazas públicas de carácter residencial para a atención ás persoas maiores, é de importancia capital a dotación de servizos de proximidade que respondan ás necesidades sociais que non están a ser cubertas dende a óptica dos equipamentos públicos. Dentro destes servizos atópanse tanto o SAF como a Unidade de Memoria que, neste último caso, está operativa en Bergondo xestionada por AFACO.

Outra das grandes ferramentas das políticas locais relacionadas cos coidados é o SAF que, tanto na súa modalidade de dependencia como na de libre concorrência, conta cun salientable impacto na Comarca. Así, no ano 2018 o SAF chega a máis de 2.700 fogares prestando case 800.000 horas de servizo por parte de 900 profesionais auxiliares, o cal amosa non unicamente a intensidade do servizo, senón a elevada capilaridade do mesmo, sobre todo tendo en conta o perfil medio do/a usuario/a (persoas maiores) e a evolución da poboación.

Con todo, un dos elementos que na actualidade está a marcar a actuación do SAF municipal ou libre concorrência, é a necesidade de cubrir as elevadas esperas derivadas do proceso de tramitación e valoración da dependencia e conseguinte prestación posterior dos seus abanos de servizos. Así, esta realidade seguida en boa parte dos Concellos supón que o SAF básico non sexa utilizada con criterios proactivos, senón como recurso previo á dependencia para persoas *de facto* dependentes pero que se atopan inmersas no proceso administrativo de valoración e tramitación de servizos.

Con respecto a outro tipo de equipamentos, obsérvase unha importante dotación na Comarca de centros de atención a persoas con discapacidade, xestionados por entidades sociais e públicas, entre os que salienta a existencia de centros ocupacionais, tamén xestionados por entidades sociais e públicas, co que isto comporta á hora da posibilidade de establecer liñas de actividade en

coordinación coas administracións públicas. Ademais, a oferta atópase capilarizada no territorio, co que isto comporta á hora de abarcar a toda a poboación.

Con todo, esta oferta de prazas para as persoas con discapacidade xera á súa vez necesidades de transporte adaptado que deben cubrir todo o territorio, aspecto este no que se xeran tensións tanto para as entidades sociais que xestionan maioritariamente os equipamentos, como para os/as usuarios/as e para os Concellos que tentan cubrir esta necesidade. Neste sentido, a pesar das iniciativas da Deputación da Coruña para a dotación de medios de transporte adaptado para as entidades sociais, este segue a ser un eido a mellorar.

De xeito complementario cos equipamentos de atención ás persoas maiores e á discapacidade, sitúanse os centros de atención á primeira infancia, básicos para as medidas de conciliación da vida familiar e laboral e, polo tanto, para a xeración de sinerxias coa dinamización económica de proximidade do territorio. Este é outro dos elementos nos que, sobre todo os Concellos de menor capacidade, deben seguir facendo esforzos xa que a mellora dos servizos de conciliación comporta unha mellora da capacidade de retención e atracción de poboación, de elevada importancia sobre todo nos núcleos rurais.

Recomendación 19. Reforzo dos Servizos de Estimulación Cognitiva ou Unidades de Memoria presentes na Comarca.

Tal como se menciona ó longo do documento, a infradotación de prazas públicas en equipamentos de proximidade de atención ás persoas maiores, así como a súa utilización unicamente para casos de persoas valoradas como dependentes, supón que os Concellos estean deseñando servizos de carácter intermedio que dean resposta, por unha banda, ás necesidades das persoas que están iniciando un proceso de deterioro cognitivo e que aínda non están dentro dos servizos da dependencia, en tanto que por outra banda respondan ás necesidades de conciliación das persoas coidadoras.

Este servizo está a desenvolverse no Concello de Bergondo cun elevado grao de valoración complementado con outras actividades como poden ser as relacionadas coas persoas coidadoras.

Neste sentido, tendo en conta a importancia do servizo, considérase de relevancia potencialo dende dous puntos de vista. En primeiro lugar, ampliándoo á totalidade da semana. En segundo lugar, mellorando as accións de carácter complementario tanto coas persoas coidadoras, por exemplo, como mellorando a integración das persoas usuarias coa contorna de referencia a través, por exemplo, de accións interxeneracionais. Estes dous tipos de mellora contribúen tanto á ampliación do servizo como ó incremento da súa profundidade para as persoas usuarias e para as persoas coidadoras.

Recomendación 20. Posta a disposición dos Concellos da Comarca de ferramentas para a mellora do SAF.

Tal como se mencionaba nas conclusións, o SAF é unha das principais ferramentas coas que contan os Concellos da Comarca para traballar nos cuidados das persoas, sobre todo tendo en conta a situación de situación na Comarca de prazas residenciais e non residenciais de atención ás persoas maiores, polo que é preciso focalizar a atención nas necesidades do servizo, que van alén da expansión cuantitativa do mesmo.

Así, os Concellos están a xestionar o servizo utilizando as diferentes posibilidades (xestión mixta e externalizada), sendo preciso fornecerse de ferramentas informatizadas para o seguimento do servizo, de tal xeito que este é un elemento importante á hora de mellorar a eficacia/eficiencia do servizo.

Ademais, outro elemento a ter en conta é a elevada tensión operativa que está a supoñer o SAF para os equipos técnicos municipais. Esta tensión supón que, sobre todo se plasma nos Concellos que teñen xestión mixta, a coordinación do SAF supoña unha elevada carga chegando a un tope operativo nas posibilidades de prestación de horas do propio servizo.

Deste xeito, a introdución de ferramentas para a mellora da xestión do SAF permitirá unha maior organización e capacidade por parte dos equipos técnicos. Ó mesmo tempo, no caso dos Concellos que optan pola externalización de todo ou parte do servizo, é preciso avanzar na mellora do asesoramento xurídico para o deseño das licitacións, así como do proceso de seguimento posterior da actividade da entidade prestadora externa.

Neste mesmo sentido, a presenza dunha asesoría xurídica especializada en benestar a nivel supralocal, ademais de apoiar nas funcións indicadas, tamén colaborará no deseño de bolsas de traballo para o SAF local, ferramenta coa que non tódolos Concellos contan na actualidade, servindo estas para axilizar o proceso de cobertura de baixas e vacacións do persoal propio.

Como se pode observar, a recomendación céntrase no fortalecemento das capacidades dos equipos técnicos municipais para o deseño, planificación, control e avaliación do SAF, co obxectivo de avanzar na mellora do servizo como parte fundamental da política de benestar local.

Recomendación 21. Deseño dun Plan de Formación territorializado con especificidade para o SAF.

A elevada intensidade do SAF en recursos humanos, así como a variación dos casos individuais ós que se enfrontan no seu traballo diario tanto os equipos técnicos como as profesionais auxiliares, fan preciso o deseño de accións formativas específicas que permitan a actualización constante das persoas ás esixencias do traballo.

Ademais, é preciso ter en conta un elemento que, en numerosas ocasións non é ponderado con suficiencia. Trátase da elevada esixencia emocional á que se enfrontan as persoas profesionais

dos equipos de benestar e que, con respecto ás auxiliares do SAF, viven en primeira persoa situacións de elevada tensión. Este elemento é preciso afrontalo a través de técnicas psicolóxicas co obxectivo de mellorar a saúde laboral e diminuír o risco do *profesional queimado/a*.

Finalmente, as accións formativas comarcais presenciais para as persoas profesionais do SAF levan implícito o establecemento de relacións entre estes profesionais, co cal se xeran dinámicas positivas de valor para o desempeño do servizo.

Recomendación 22. Deseño de protocolos de actuación para intervencións derivadas do SAF.

O SAF é un servizo que na Comarca está a chegar a máis de 2.700 fogares no ano 2018, polo que a súa elevada capilaridade convérteo nunha fonte de información dun enorme valor para os departamentos locais de benestar. Neste sentido, é preciso aproveitar este caudal para xerar novas intervencións que superen a atención directa ó/á usuario/a e que se focalicen, entre outras, na valoración da (I) necesidade de realizar obras de rehabilitación, accesibilidade ou mellora da habitabilidade das vivendas; e (II) a necesidade de realizar intervencións coas familias e coas persoas coidadoras principais en materia de formación, respiro ou apoio psicolóxico a nivel individual e grupal.

A actuación dos departamentos de benestar municipais nestes aspectos é fragmentada, polo que é preciso crear procedementos para a intervención e homoxeneizala, sobre todo tendo en conta a importancia das devanditas actuacións.

Así, recoméndase o deseño de protocolos internos de actuación dos diferentes departamentos municipais (SAF, equipo técnico de benestar, urbanismo...) en relación á redacción (de ser preciso) de proxectos de obras de mellora da habitabilidade dos fogares e de solicitude de apoio económico (de ser o caso); en tanto que tamén se recomenda tal, como se menciona con anterioridade, a expansión dos programas de atención ás persoas coidadoras ou de intermediación en conflitos familiares, de acontecer.

Neste sentido, é importante salientar que na Comarca é preciso avanzar na mellora da habitabilidade das vivendas e da adaptación das súas estruturas e servizos, así como da súa accesibilidade, atendendo sobre todo ás necesidades das persoas maiores. Esta liña de actuación, que ten no SAF unha fonte de información básica, segue o traballo do Proxecto RedMay (programa europeo Interreg V A España-Portugal encabezado pola Consellería de Política Social, a Universidade de Vigo e a Cámara municipal de Braga) e das súas intervencións relacionadas coa creación de contornas amigables – housing para as persoas maiores.

Recomendación 23. Deseño dun proxecto piloto para a mellora do SAF a través da Terapia Ocupacional.

Como se vén comentando, o SAF é un servizo que na actualidade está a ocupar un volume importante de recursos municipais, chegando a numerosos fogares da Comarca e amosando a posibilidade de xerar novas intervencións con maior profundidade, sobre todo tendo en conta o profundo proceso de avellentamento do territorio.

Este é o obxecto do proxecto piloto que se recomenda acometer na Comarca, dotando ós equipos SAF do profesional da Terapia Ocupacional que, para cada fogar, elabore un estudo de adaptación funcional e prevención de caídas. Estas funcións serán complementadas con obradoiros de memoria descentralizados onde o profesional da Terapia Ocupacional, en coordinación co resto do equipo de benestar, realizará actividades de reactivación e de prevención.

Este tipo de obradoiros terá dúas modalidades básicas. Os realizados en lugares públicos (centros sociais ou sociocomunitarios, por exemplo) ós que acudirán as persoas que non teñan dificultades de mobilidade ou que conten con posibilidade de transporte. Por outra parte, deseñárase unha metodoloxía específica para realizar estes obradoiros en fogares de persoas con dificultades de mobilidade, xuntando en función das posibilidades, a veciños/as da do núcleo favorecendo a socialización e o contacto.

Ademais, os profesionais da Terapia Ocupacional formarán ás persoas integrantes do SAF da Comarca para mellorar as súas habilidades e coñecemento, así como asesorarán ás persoas usuarias na adquisición de axudas técnicas.

E) Os equipos e a continuidade das políticas de benestar.

Un dos aspectos fundamentais nas políticas de benestar locais é o relacionado coa súa continuidade no tempo e, polo tanto, a súa estabilidade. Esta continuidade das actuacións, que é a fonte dos efectos que se procuran, non se acaba sen contar coa continuidade dos equipos que as xestionan e implementan.

Como se puido comprobar, unha parte salientable dos recursos que os Concellos da Comarca menores de 20.000 habitantes utilizan para financiar as políticas de benestar procede da Deputación da Coruña que, a través da convocatoria anual, achega recursos ós Concellos para financiar parte dos equipos e parte do custo do SAF libre concorrencia. Con todo, este sistema de financiamento, alén de evolucionar de xeito substancial ó longo dos últimos anos, segue a ser de carácter anual, aspecto este que pode limitar a continuidade procurada nas políticas de benestar locais a través da introdución de elementos de descontinuidade nos equipos.

Neste sentido, un dos aspectos que inflúen, a nivel xeral, na presenza de retencias locais á hora de realizar a contratación efectiva de profesionais unha vez garantida o financiamento anual, é

precisamente esta temporalidade, de tal xeito que avanzar na superación do marco temporal supón avanzar na cobertura definitiva dos equipos.

Ademais, na análise da situación dos equipos municipais salienta a presenza de persoal técnico complementario ó/á do/a Traballador/a Social. Neste sentido, a posta a disposición por parte da Deputación da Coruña de financiamento para cubrir estes perfís está a ser axeitado ó contribuír á multidisciplinabilidade dos equipos e, polo tanto, á xeración de novas intervencións en campos de actuación de interese como é o relacionado cos centros educativos, por exemplo. Con todo, ó mesmo tempo verifícase a necesidade de establecer sistemas de apoio técnico de carácter supralocal que dean resposta ás necesidades dos Concellos de menor volume e que suporán unha expansión do abano de actividades de benestar e unha maior profundidade nas actualmente desenvolvidas.

Con respecto ó persoal de apoio administrativo, a súa presenza tamén se atopa estendida, considerándose indispensable este apoio ós equipos técnicos para unha correcta prestación dos servizos. Neste sentido, tal como se mencionaba ó longo do documento é preciso introducir matices con respecto á implantación da figura do apoio administrativo relacionada coa xestión interna municipal dos recursos humanos, de tal xeito que a pesar da súa importancia e da existencia de financiamento, verifícanse casos onde esta figura non está presente a tempo completo.

Así, dentro dun marco xeral de avance na estabilidade do apoio técnico e financeiro que a Deputación da Coruña presta ós Concellos e ás entidades da Comarca, é preciso incidir nas seguintes recomendacións.

Recomendación 24. Reforzo da posta a disposición dos Concellos da posibilidade de contar con perfís complementarios.

Na actualidade, os Concellos da Comarca menores de 20.000 habitantes aproveitan o financiamento da Deputación para a integración de persoal técnico complementario ó/á do/a Traballador/a Social. Así, en tódolos Concellos da Comarca financiados polo FOPPSS atópase presente persoal técnico e administrativo financiado pola Deputación da Coruña a pesar de que se verifican dificultades relacionadas coa anualidade do modelo.

Debido a estas dificultades, considérase que este apoio financeiro debe superar o horizonte temporal anual, camiñando na liña da estabilidade plurianual, co obxectivo non unicamente de reforzar a continuidade dos programas, senón de garantir a seguridade no fluxo financeiro para os Concellos, evitando así posibles dúbidas ou reticencias xurdidas dos departamentos municipais xurídicos ou económicos.

Ademais, é preciso facer fincapé na experiencia de Concellos como Culleredo, Arteixo ou Oleiros, que contan cun amplo equipo técnico que lles permite facer fronte a intervencións de carácter multidisciplinar. Este é un elemento a ter en conta de cara ó futuro, xa que é preciso mellorar a complementariedade dos perfís técnicos introducindo novas figuras que amplíen o abano de servizos e o seu alcance para atender ás novas necesidades sociais dende o punto de vista dos

equipos básicos. Así, é preciso avanzar na incorporación de profesionais da psicoloxía, da mediación intercultural ou da integración social que abran posibilidades de ampliación dos servizos ou de afondamento das intervencións xa iniciadas nas liñas mencionadas.

Outro dos elementos nos que se considera preciso avanzar é na dotación de persoal específico que sustente actividades nos equipamentos municipais activos nas zonas rurais dos Concellos. Neste sentido, os equipos de benestar municipais detectan a presenza dun importante baleiro en relación ó uso de equipamentos rehabilitados, como poden ser as antigas escolas unitarias presentes en todo o territorio que, se ben son utilizados de xeito puntual para actividades, atópanse pechados a maior parte do tempo. Deste xeito, considérase interesante reflexionar sobre a posibilidade de dotarse de persoal especializado en integración social para dar servizo e xerar actividade nestes centros, co obxectivo de convertelos nunha centralidade social dos núcleos rurais, favorecendo a socialización, o traballo coas entidades asociativas locais e a revitalización destes núcleos, e así maximizar o seu aproveitamento dos devanditos equipamentos.

Finalmente, considérase interesante avanzar na liña establecida polo Concello de Culleredo coa dotación de Persoal Auxiliar de Servizos Sociais Básicos que, dende a óptica da intervención domiciliaria, apoian directamente as accións dos equipos técnicos relacionadas coas familias ou co ámbito socioeducativo. Estes profesionais superan o alcance das profesionais auxiliares de SAF, ampliando e afondando nas intervencións.

Neste sentido, alén da mellora do sistema de financiamento actual dende a óptica da estabilidade plurianual, considérase preciso mellorar a coordinación comarcal e provincial da actuación dos perfís financiados, o cal redundará nun maior rendemento institucional e nunha maior integración das actividades.

Recomendación 25. Financiamento das actividades de benestar.

Como se pode comprobar, na actualidade o modelo de apoio financeiro da Deputación ós Concellos específico para as políticas de benestar locais céntrase no equipo e na actuación do SAF de libre concorrencia. Por outra banda, dentro do POS+ inclúese o financiamento que en modelos de colaboración previos se destinaba a actividades relacionadas, por exemplo, co avellentamento activo.

Con todo, estes dous sistemas de financiamento (o POS+ e o Programa anual para o Financiamento dos Servizos Comunitarios Municipais –FOPPSS-), aínda que complementarios, xeran lóxicas de actuación diferenciadas relacionadas coa súa condicionalidade. Así, en tanto o POS+ reforza a autonomía local outorgándolle á axenda municipal unha elevada capacidade de distribución dos fondos, o FOPPSS é un programa condicional de carácter sectorial. É dicir, é o maior ou menor peso da axenda local de benestar a que incide na asignación definitiva dos

fondos do POS+ ás políticas de benestar, en tanto que a propia natureza do FOPSS garante a súa finalidade.

Neste sentido, no marco do avance na estabilidade e plurianualidade do actual modelo de colaboración entre a Área de Benestar da Deputación da Coruña e os Concellos proposta, é preciso incrementar esta colaboración a través da inclusión do financiamento de actividades de benestar que vaian alén das xa recoñecidas no POS+ ou das que se poidan implementar de xeito directo por parte da Deputación.

Así, recoméndase incluír no novo modelo financiamento actividades que sexan de especial interese na Comarca da Coruña como son as relacionadas coa xeración de sinerxias entre benestar e promoción económica e emprego, co deseño de actividades encamiñadas á mocidade e á prevención de adiccións, na expansión dos programas para o traballo con persoas coidadoras dentro do potenciamento dos servizos de estimulación cognitiva xa activos, na análise das posibilidades de implantar e coordinar os sistemas locais de transporte público, na mellora das actividades desenvolvidas en relación co tecido asociativo local, na ampliación dos programas de emerxencia social, ou na mellora e ampliación das actividades cos colectivos de persoas inmigrantes, por exemplo. Nestes aspectos, a pesar de que existen iniciativas de valor xa operativas, tamén se recoñecen salientables baleiros que, de seren potenciados, xerarán efectos multiplicadores das actividades de benestar mellorando a calidade de vida da poboación dende un punto de vista integral.

Recomendación 26. Programa de formación de benestar.

Dentro do Plan de Acción de Servizos Sociais contemplárase a necesaria elaboración dun Programa de Formación específico en materia de benestar de carácter territorializado que dea resposta ás necesidades de actualización dos equipos dos departamentos, e dentro do cal se insira de xeito específico a realidade do SAF como programa central cunha especial atención, como se menciona con anterioridade, ó traballo das profesionais auxiliares.

Este Programa de Formación en benestar terá como principal obxectivo a actualización das ferramentas e metodoloxías coas que actúan os equipos, favorecendo a interdisciplinidade, e poñendo especial atención a aspectos como a xestión do SAF, o avellentamento, o enfoque sociosanitario ou que incidan en ocios recoñecidos como son os relacionados, por exemplo, co traballo coa mocidade, coa inmigración ou coas persoas coidadoras, aspectos que están a marcar o presente das políticas de benestar nos Concellos da Comarca da Coruña.

O Programa de Formación en Benestar será complementado coa dotación, a nivel central, dun centro de recursos metodolóxicos e experiencias comparadas, completando así á formación presencial tradicional e poñendo a disposición dos equipos técnicos un abano de medios para a actualización e adaptación dos sistemas de traballo.

4.3 CONSIDERACIÓNS FINAIS.

O conxunto de recomendacións deseñadas para a mellora das políticas de benestar locais dos Concellos da Comarca da Coruña insírense nun abano máis amplo recollido no Plan de Acción de Servizos Sociais da Deputación da Coruña.

Este Plan de Acción, na liña de mellorar na estabilidade e de incrementar o apoio da Deputación ós Concellos, asume unha actuación de carácter integral que pretende mellorar a autonomía local, mellorar e incrementar os programas de actuación locais e o seu alcance dentro dunha estratexia de actuación a medio prazo que incida, dende unha lóxica integrada e común, en diferentes grandes realidades sociais que están a determinar a actuación dos servizos locais.

Así, o Plan de Acción diseña actuacións a desenvolver a nivel central, empezando pola consolidación e avance do modelo de relación multinivel dende a óptica da estabilidade e da plurianualidade, e a nivel local en estreita coordinación cos equipos locais, para cuxo reforzo e apoio tamén se deseñan medidas específicas.

Neste sentido, a través destas medidas, así como dende un punto de vista multidisciplinar e de rede, preténdese incidir en grandes aspectos como a dinamización demográfica, o avellentamento ou a soidade que, se ben son unha realidade, medrarán en incidencia nos anos vindeiros.

Ademais, préstase especial atención ás ferramentas de intervención dos equipos locais que, comezando polo Servizo de Axuda no Fogar e continuando pola introdución da perspectiva comarcal na dotación de equipos de apoio complementarios, serán potenciadas na liña de contribuír de xeito integral na mellora do benestar e da calidade de vida da poboación, así como a xerar territorios atractivos.

OS SERVIZOS SOCIAIS NA COMARCA DA CORUÑA

Plan de Acción de Servizos Sociais

